

Gabriel Roura

GIRONA CAROLÍNGIA

Del 785 a l'any 1000

Quaderns d'història de Girona

Quaderns d'història de Girona

Gabriel Roura

GIRONA CAROLÍNGIA

Comtes, vescomtes i bisbes (Del 785 a l'any 1000)

DIPUTACIÓ DE GIRONA

AJUNTAMENT DE GIRONA

ROURA, Gabriel

Girona carolíngia: comtes, vescomtes i bisbes (del 785 a l'any 1000)

ISBN: 84-86812-02-X

I. Girona. Diputació Provincial. Servei d'Estudis, Documentació i Publicacions II. Girona. Ajuntament. Servei de Publicacions III. Col·lecció

1. Girona — Història — 785/1000
946.71 Gi Girona "785/1000"

Quaderns d'història de Girona

Col·lecció assessorada pels departaments d'Història de l'Estudi General de Girona, l'Associació Arqueològica de Girona, el Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, el Centre de Recerques Paleo-Eco-Socials, el Servei d'Investigacions Arqueològiques i l'Institut d'Estudis Gironins.

Edició:

Servei d'Estudis, Documentació i Publicacions de la Diputació de Girona.

Pujada de Sant Martí, 5. Tel. (972) 20 67 23

Servei Municipal de Publicacions de l'Ajuntament de Girona.

Placeta de l'Institut Vell, 1, tel. (972) 20 92 04

Consell de direcció:

Ramon Alberch, Xavier Carbó, Narcís Castells, Joan Puigbert.

Cap de redacció:

Jaume Fabre

Disseny de la col·lecció i maquetació:

Enric Marquès

Assessors lingüístics:

Rosa Gallart i Fermí Sidera.

Fotografies:

Carles Mitjà

Cartografia:

Marta Ministrat Masgrau

Fotocomposició:

Imatge i Lletra, S.A. Rambla de la Llibertat, 6, Àtic. Girona.

Muntatge i impressió:

Arts gràfiques Palahí. Carrer de la Força, 24. Girona.

Fotogravats fotocrom:

SCANNER COLOR. Carrer Rdo. Dr. Xiró, 7. Barcelona.

Enquadernació:

CONSTITUCIÓ. Carrer de la Constitució, 19. Barcelona.

Primera edició en català: Abril del 1988

ISBN: 84-86812-02-X

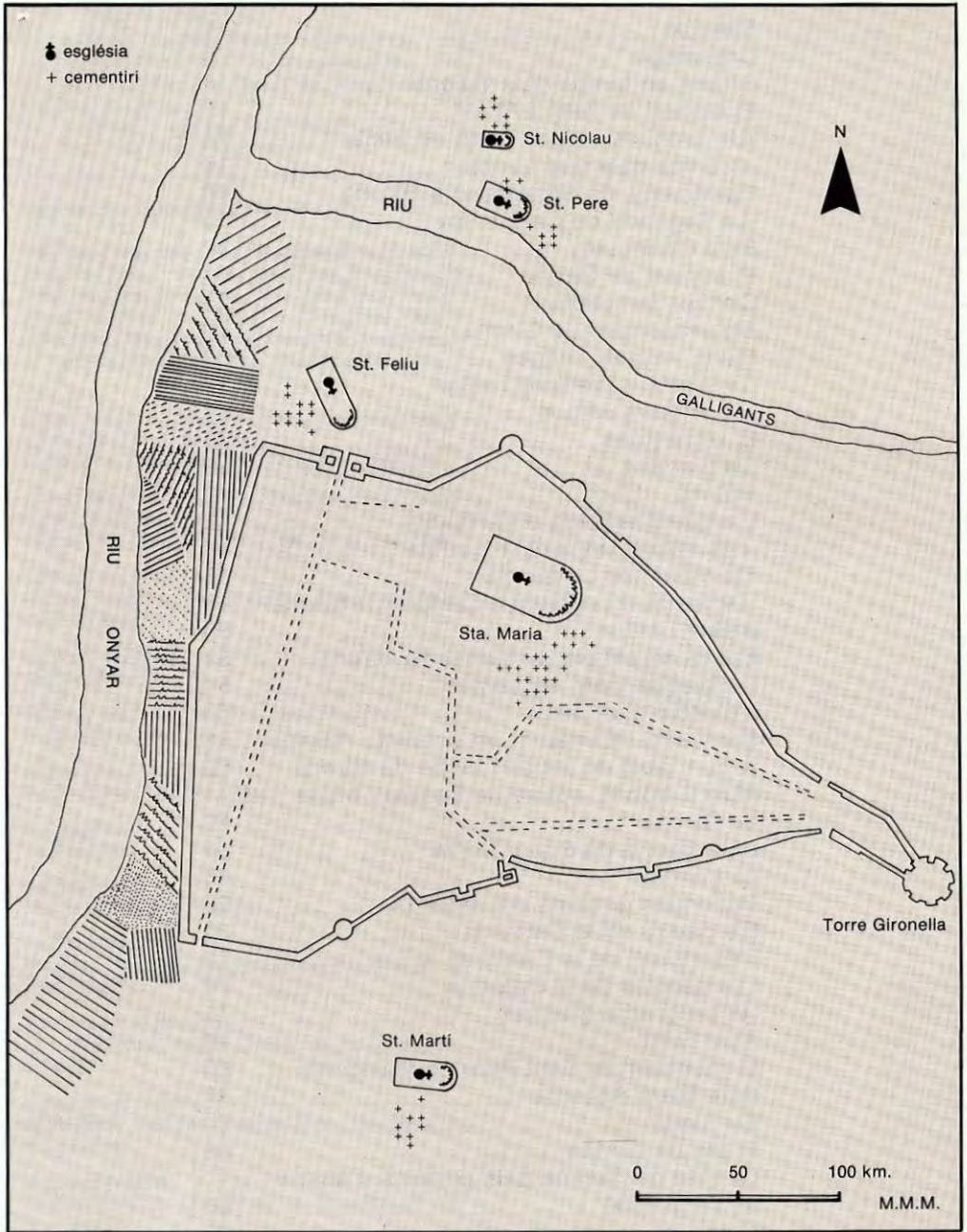
Dipòsit legal: GI-164/87

PORTADA

Caplletra del llibre Pontifical de la Catedral de Girona, conservat a l'arxiu catedralici.

ÍNDIX

Situació	4
Cronologia	6
Girona en temps dels visigots	10
El Concili de l'any 571	12
-Un cronista visigot: Joan de Bícjar	14
-Crònica dels reis francs	16
Carlemany, de Saragossa a Girona	18
-La llegenda de Carlemany	20
Sant Carlemany	22
El comtat de Girona	24
Comtes beneficiaris	26
Els vescomtes de Girona	28
Malls, «missi» i jutges	30
Cavallers, castellans i saigs	32
Els primers setges	34
El llibre jutge	36
Els hispans	38
Gotmar	40
L'arqueta aràbiga d'Al-Hakam	42
-Les inscripcions de l'arqueta	44
Els diplomes carolingis	46
-Diplomes concedits a la Catedral de Girona	48
Bisbat i bisbe	50
Època carolíngia: el bisbat de Girona	52
Els bisbes, com els comtes	54
L'elecció d'un bisbe	56
Servusdei i Ermemir: un conflicte religiós	58
Arnulf, abat de Ripoll i bisbe de Girona	60
Miró II Bonfill, comte de Besalú i bisbe de Girona	62
La Catedral de Santa Maria	64
La canonja	66
Canonges gironins del segle IX	68
Els papirs de la Catedral	70
L'escriptori de la Catedral	72
Les escoles de la Catedral	74
-El programa d'estudi	76
Sant Feliu	78
El monestir de Sant Pere de Galligants	80
Sant Martí Sacosta	82
Els jueus	84
El pla de Girona	86
La vida quotidiana dels gironins d'abans de l'any 1000	88
Creences i supersticions	90
Vocabulari	92

SITUACIÓ

Quan en 785 «els homes de Girona lliuraren la ciutat al rei Carles», la «parva Gerunda» servava el mateix perímetre de les èpoques baix-romanes i visigòtiques. L'escassa població musulmana tampoc no aportà vies de creixement demogràfic o urbanístic, puix que es tractava d'una guarnició merament militar de custòdia de la Frontera Superior.

La Girona carolíngia es trobava, doncs, encerclada per la muralla romana. Com se sap, formava un recinte de forma triangular amb la base formada per la línia o trajecte que anava de Sobreportes, al nord, fins al Portal de la Força Vella, a migdia, i tenia per vèrtex la Torre Gironella.

Això no obstant, en època visigòtica ja havia iniciat el traspàs als murs per diferents costats.

Pel nord, l'església i el cementiri de Sant Feliu i algun habitatge més a la vora de l'areny dibuixaven el projecte del burg de Sant Feliu, ben documentat en l'Alta Edat Mitjana.

Els vestigis visigòtics de Sant Martí Sacosta ens fan saber de l'existència d'una cel·la que anà creixent en temps carolíngis fins esdevenir, en el segle XI, una canònica.

A redòs del monestir de Sant Pere de Galligants també s'edificaren diversos habitatges, alguns dels quals s'enfilaven pel Puig de la Barufa. En aquest indret nasqué el burg de Sant Pere, amb l'església filial de Sant Nicolau.

La documentació medieval menciona sovint el burg de Santa Maria, grup de cases que des de l'exterior de Sobreportes s'adossaren a la muralla en direcció a la Torre Gironella, sobre la vall de Sant Daniel, en l'itinerari de l'actual passeig Arqueològic. Més enllà, en direcció nord seguint el Ter, s'iniciava el barri de Pedret, que connectava amb l'hospital de sant Llätzer o dels mesells i l'hospici o alberg de Sant Jaume, dedicat a l'acolliment de pelegrins.

CRONOLOGIA

- 711**
Hispania musulmana.
- 717**
Girona musulmana.
- 732**
Carles Martell derrota els musulmans a Poitiers.
- 752**
Pipí el Breu inicia l'ocupació de la Septimània.
- 754**
El Papa Esteve II consagra Pipí rei dels Francs.
- 756**
Abd al-Rahman, emir independent de Còrdova.
- 768**
Mor Pipí el Breu. Els seus fills Carles i Carloman regnen junts.
- 771**
Mor Carloman. Carlemany regna sol.
- 778**
Expedició a Saragossa. Fracàs de Carlemany. Roncesvalles. El franc Ataülf és bisbe de Girona.
- 785**
Lliurament de Girona a Carlemany. Fundació del Comtat de Girona. Rostany, comte de Girona.
- 793**
Abd al-Malik ataca Girona, Narbona, la Roerga, fins a Carcassona, retorna per l'Urgell.
- 794**
Concili de Frankfurt. Carta de Carlemany als bisbes «hispanics» fent-los present la seva voluntat d'alliberar Hispania.
- 795**
Capítular «De Villis» que reglamenta l'explotació de la propietat agrària.
- 798**
Assemblea de Tolosa. Lluís I el Pia-dós, rei d'Aquitània, prepara l'expedició contra Barcelona, que fracassa.
- 800**
Nova assemblea a Tolosa. L'expedició per guanyar Barcelona es divideix en tres cossos d'exèrcit: un comandat pel mateix rei, un altre per Guillem de Tolosa i el tercer per Rostany comte de Girona. El dia de Nadal Carlemany és coronat emperador d'Occident, a Roma, pel papa Lleó III.
- 801**
Presca de Barcelona. Fundació del Comtat de Barcelona. Les terres conquerides fins al Llobregat es divideixen en cinc comtats: Barcelona, Girona, Empúries, Rosselló i Urgell-Cerdanya, Odiló, nou comte de Girona.
- 809**
Mor el califa Harun al-Rasid.
- 812**
Treva pactada entre l'emperador Carlemany i l'emir al-Hakam. Berà, comte de Girona.
- 813**
Ermenguer, comte d'Empúries, derrota una flota sarraina a Mallorca. Walaric, bisbe de Girona, rep un diploma de Carlemany, en favor de l'església de Girona.

814

El dia 28 de gener mor l'emperador Carlemany. Comença el regnat del seu hereu, Lluís I el Piadós.

815

Fi de la Treva: els musulmans ataquen Barcelona. Diploma de Lluís el Piadós a favor dels «hispanos».

818

Nifrid és bisbe de Girona. Els «missis» reials celebren judici a Bàscara.

820

Rampó és constituït comte de Girona i de Barcelona.

826

Bernat I de Septimània, nou comte de Girona i de Barcelona.

827

Fracassa una ràtzia musulmana contra Girona i Barcelona.

832

Berenguer de Tolosa és fet comte de Girona i de Barcelona.

834

Wimer, bisbe de Girona, és present al palau d'Attigny i obté de l'emperador Lluís el segon Diploma per a la seva església.

835

Bernat de Septimània, novament comte de Girona i de Barcelona.

840

El 20 de juliol mor el rei Lluís I el Piadós. Comença el regnat del seu fill Carles II el Calb.

841

Gundemar és bisbe de Girona.

844

Aplec de Tolosa. Hi és present el bisbe Gundemar, el qual obté el tercer Diploma gironí de mans del rei Carles. Sunifred I és constituït

comte de Girona, de Barcelona i de Besalú.

848

Guifré I, que era vescomte, és investit comte exclusiu de Girona.

850

Sunifred, bisbe de Girona.

852

Destrucció de Barcelona: setge de Girona, que resisteix l'atac d'Abd al-Karim.

860

Expedició normanda contra el Rosselló i l'Empordà.

861

Teodosi, abat de sant Medir, i el bisbe Guisad d'Urgell són a la cort reial.

862

Otger és nou comte de Girona.

870

Bernat II de Gòtia, comte de Girona. Teotari és aclamat bisbe de Girona.

877

Capitular de Quiercy: la dignitat comtal es fa hereditària. El dia 6 d'octubre mor el rei Carles II el Calb. Comença el regnat de Lluís II el Tartamut.

878

Guifré II el Pelós és investit dels comtats de Barcelona-Girona. Comença la dinastia comtal catalana. El bisbe Teotari és a Troyes, on el rei Lluís li atorga un nou Privilegi per a l'església de Girona.

879

El 10 d'abril mor el rei Lluís II. Comença el coregnat dels germans Lluís III i de Carloman II. El comte Guifré comença la repoblació del país.

881

El bisbe Teotari obté el cinquè Diploma de mans del rei Carloman, que li concedeix la immunitat.

882

El 5 d'agost mor el rei Lluís III. Carloman és rei únic. El bisbe Teotari redota la «Canònica» de la Seu.

884

Expedició de Guifred el Pelós contra el valí de Lleida. El dia 6 de desembre mor el rei Carloman. Comença el regnat de Carles el Gros. El nou rei confirma els béns de l'església de Girona amb un nou Diploma. Mor el bisbe Teotari.

886

Servusdei és aclamat bisbe de Girona. És natural de l'Occitània.

887

Carles el Gros és depositat el dia 11 de novembre. La noblesa franca elegeix Odó comte de París.

888

El 13 de gener mor Carles el Gros.

889

Ermemir, bisbe intrús de Girona, és consagrat a Empúries.

890

Deposició d'Ermemir.

891

El rei Odó atorga un Precepte de reconeixement i defensa a favor de Servusdei, bisbe de Girona.

892

El Papa Formós expedeix una Butlla, en paper, a favor de Servusdei i de l'església de Girona.

896

Carles el Simple coregna amb Odó.

897

El dia 11 d'agost mor el comte Guifred el Pelós. Guifred Borrell, comte hereditari de Barcelona-Girona-Osona. Miró és comte de Cerdanya-Besalú amb els «pagus» de Berga i Conflent. Sunyfred, comte d'Urgell i Andorra. El bisbe Servusdei és a Roma i obté del Papa Romà una segona butlla en paper i el confirma en la seu de Girona, havent estat depositat Ermemir.

898

El rei Odó mor el dia 1 de gener. Carles III el Simple regna sol. El rei, trobant-se a Viena del Delfinat, concedeix terres fiscals a Teodosi, situades sobre el Fluvià: a Montagut; i a la Vall de Bas, a Joanetes.

899

Precepte reial a favor de Servusdei i la seva Seu.

907

Wigó, per suggeriment reial, és aclamat bisbe de Girona.

911

Mort del comte Guifred Borrell. El succeeix Sunyer.

922

El bisbe Wigó és a la cort de Tours-sur-Marne, on recapta alguns Diplomes per a Girona. El 15 de juny és depositat Carles el Simple. Usurpa el tron el comte Robert I.

923

Mor Robert I. El succeeix el seu gendre Rudolf.

929

El 19 de juny mor Carles III el Simple.

936

El 19 de juny és restituïda la legitimitat dinàstica en la persona de

Lluís IV l'Ultramarí, fill de Carles III el Simple.

939

Gotmar, bisbe de Girona. Dedicava una «Cronologia dels Reis Francs» a al-Hakam, fill d'Abd al-Rahman.

947

Sunyer renuncia la dignitat comtal. Es fa monjo al monestir de la Grasa. El succeeixen conjuntament Miró i Borrell II.

954

Mor Lluís IV l'Ultramarí, el 10 de setembre. Comença el regnat de Lotari. Arnulf, abat de Ripoll, és fet bisbe de Girona.

965

Ràtzia dels musulmans contra Barcelona.

966

Mor el comte Miró. Borrell II governa sol.

967

El comte Borrell va a Rodez per casar-se amb Ledgarda de Roerga. En passar per Aurillac li és confiat el monjo Gerbert, que és educat a l'escola de Vic, sota la direcció del bisbe Ató.

970

Miró, comte de Besalú i bisbe de Girona.

971

Ambaixada del comte Borrell a Còrdova per mitjà del vicari Bonfill, fill de Sendred.

974

Nova legació a la cort califal per mitjà del vescomte Guitart.

975

Apocalipsi il·lustrat, que és a Girona.

985

Al-Mansur pren Barcelona, la destrueix i la incendia. Gotmar III, bisbe de Girona.

986

Mor el rei Lotari, el dia 2 de març. Comença el regnat del seu fill Lluís V.

987

Mor el rei Lluís V. Gerbert influeix en el canvi de dinastia. Proclamació d'Hug Capet. Fi dels carolingis.

989

Sínode de Charroux: institució de la Pau de Déu.

992

Mor el comte Borrell II. Comença el govern del seu hereu, Ramon Borrell (+1018).

995

Odó, abat de Sant Cugat del Vallès, és bisbe de Girona (+1010).

996

El 24 d'octubre mor Hug Capet. Comença el regnat del rei Robert II el Sant (+1031).

999

Gerbert d'Aurillac és elegit Papa amb el nom de Silvestre II.

1000

Ràtzia musulmana en el pla de Bages.

1010

Expedició dels catalans a Còrdova.

Girona en temps dels visigots

A LA primeria del segle V, els visigots, que s'havien establert a la Gàl·lia, dominaven la província Tarraconense romana, després de la caiguda de l'Imperi.

Es coneixen alguns trets de la Girona visigòtica a través de les notícies que forneixen algunes cròniques, com la *Crònica de Saragossa*, o dels retrats dels historiadors antics, principalment l'hispano-romà Idaci. Les fonts eclesiàstiques per al coneixement de les institucions i les abundoses col·leccions de monedes deixen entreveure un cert grau d'activitat comercial.

L'existència d'una seca a Girona parla de la seva importància en temps visigòtics. La situació estratègica de la ciutat no era aliena a la importàn-

cia que havia adquirit. Es conserven monedes dels regnats de Witeric, Sisenand, Khintila, Recesvint, Ègica, Vítiza i Àkhila II. En el tresor que es va trobar a Abusejo (Salamanca) hi havia quatre monedes de la seca de Girona. És probable que l'encunyació de moneda arribés fins a l'any 714, en vigílies de l'ocupació musulmana.

En el pla polític, Girona fou marc d'episodis notables relacionats amb les crisis que suportà el regne got.

Quan el 526 va morir Teodoric, el

Tres trients, monedes visigòtiques, procedents de la seca de Girona. Una (en aquesta pàgina) és al museu Arqueològic de Girona. Va ser trobada al Puig Rom de Roses i porta la inscripció HP. N. H. ACHILA REX GERUNDA PIUS. Les altres dues van ser subhastades l'any 1987 a Suïssa i se'n desconeix l'actual propietari. Una va ser trobada a Sant Jaume de Llierca i correspon al regnat de Recesvint. Havia format part de la col·lecció Bolós, d'Olot. És l'únic exemplar conegut. S'hi llegeix: +RECCESVINO S RE. en una cara, i a l'altra, +GERUND:PIUS. L'altra és de l'època de Sisenand. Se'n coneixen dos exemplars. S'hi llegeix: SISENA: DVS RE., en una cara i en l'altra, G:RUNDA IVSTVS.

seu nét, que el succeïa en el tron, va establir la capital del seu regne a Narbona, marcant una forta tendència independentista respecte a l'Imperi.

La monarquia governava les tribus godes i ostrogodes i els prefectes imperials governaven, des d'Arles, l'element romà indígena. Encara en 629 fou nomenat Esteve com a prefecte romà de les Hispànies.

En 931 els francs atacaren Narbona i Amalaric es veié obligat a embarcar-se amb el tresor reial i refugiar-se a Barcelona. Però allí va morir, a mans del noble got Teudis.

La mort del rei no era pas un fet aïllat, sinó l'anella d'una cadena de fets de transcendència per al futur del regne visigot. Aquests fets es van produir a Girona, en el marc d'una assemblea o concilium. De resultes de l'atac franc a Narbona, es van aplegar a Girona les restes de l'exèrcit got i bona part de la noblesa, i en aquesta ciutat, «Esteve, prefecte de les Hispànies, és destituït en la ciutat de Girona, en el tercer any de la seva prefectura...», segons relata la *Crònica de Saragossa*. Amb l'eliminació del representant de Roma, la noblesa va procedir a la proclamació del general

Teudis com a nou rei. Des de Girona, el nou rei, la noblesa i l'exèrcit es traslladaren a Barcelona, on es va establir la nova capital del regne trasplantat de la Gàl·lia al Sud dels Pirineus.

La situació estratègica de Girona queda palesa amb aquests fets i encara un segle més tard la rebel·lió del general Paulus va tornar a donar protagonisme a la ciutat. Enviat a la Septimània, Paulus es proclamà a Narbona «rei sobirà oriental», contra el rei Wamba. Aquest no-nat regne *oriental* havia de comprendre bona part de Septimània i la major part de les comarques del sud dels Pirineus, entorn de Girona. L'any 673 tropes del rei Wamba assetjaren i prengueren la ciutat. Paulus pretenia establir un eix fort entre Girona i Narbona que vertebrés el seu regne. Amb la corona que Recared havia ofrenat a sant Feliu, pretenia coronar-se i fer-ne la base del seu tresor. És indubtable que el rebel comptava amb suficients suports per dur a terme la seva empresa. Així ho deixa entendre en una carta que dirigeix al bisbe de Girona Amador, possible simpatitzant, donant-li assegurances de l'èxit de l'intent.

El Concili de l'any 571

EL regiment polític i religiós del regne visigòtic, un cop unificat i establert a Toledo, es duia a terme per mitjà d'assemblees generals o provincials, que ells anomenaven *concilium*. Els Concilis de Toledo tenien el caràcter de generals per a tot el regne. Hi assistiren regularment el bisbe de Girona i els veïns d'Empúries o els seus delegats. Gràcies a les compilacions conciliars sabem els noms dels prelatos dels dos bisbats gironins.

La província Tarraconense també celebrà els seus Concilis. Des de l'any 516 fins al 619 se celebraren set d'aquestes reunions. El dia 8 de juny de l'any 571, van iniciar a Girona el que

El llibre conegut com a *Codex Canonum*, conservat a l'Arxiu de la Catedral de Girona, conté l'*Antiquissima Collectio Canonum Hispana*, que és un recull de les normes emanades dels principals concilis ecumènics i també de tots els concilis de Toledo i dels que es van fer a Girona. A la dreta, detall de l'índex del *Codex Canonum*.

era el segon de la sèrie. Es va reunir a la Seu, sota la presidència del metropolità Joan i l'amfitrió Frontinià, i

L'església de Sant Julià de Boada, d'origen visigòtic, ja existia en el moment en què a Girona es va fer una assemblea provincial de bisbes.

Bisbes de Girona de a l'època visigòtica

Frontinià	515-517
Estafilí	540-546
Alici	589
Joan de Bíclar	591-621
Nonnit	621-633
Taló	636-356?
Amador	673-675?
Jaume	683
Savaric	688
Gilimir	693

Bisbes d'Empúries a l'època visigòtica

Pau	516-517 post.
Caronci	540-546 post.
Fruitós	589-591
Galà	592-599 post.
Esteve	614
Sisuld	633-638 post.
Dodedéu	646-653 post.
Gaudilà	683-693 post.

amb la concurrència dels bisbes d'Empúries, Barcelona, Osona, Egara (Terrassa) i Lleida. Aquest concili de Girona, entre altres, dictà canons sobre matèria litúrgica que van tenir gran repercussió en totes les esglésies, fins i tot la de Roma.

Les diverses matèries legislades pels concilis van donar origen a compilacions, digests i comentaris de caire jurídic, molt usats i expandits per tot arreu durant l'Alta Edat Mitjana. La més important d'aquestes col·leccions canòniques fou la que s'atribueix a sant Isidor i es data en l'any 623. És coneguda universalment amb el nom de *Codex Canonum* o *Hispana*. Conté la relació de tots els Concilis de Toledo ordenats cronològicament i seguint un *iter* geogràfic.

La *Hispana* va ser del segle IX al XI, la col·lecció canònica pròpia de la Marca dita Hispànica. La Catedral de Girona en conserva un dels dos exemplars que han quedat a Catalunya. Es tracta d'un magnífic còdex escrit en l'escriptori de la Seu, i data de la segona meitat del segle X. L'altre exemplar es guarda a la Catedral de la Seu d'Urgell i és més tardà.

Un cronista visigot: Joan de Bícjar

El bisbe de Girona Joan de Bícjar pot ser considerat el primer cronista de la Hispània visigòtica, atès que Idasi i Oroci han de ser considerats romans, per esperit i formació. D'ell va escriure Sant Isidor en el seu llibre *De viris illustribus* (capítol XLIV):

«Joan, bisbe de l'església de Girona, era de nació got, nat a Scalabi, de la província de Lusitània. Essent adolescent, anà a Constantinoble, i allí, dotat de l'erudició grega i llatina, després de disset anys retornà a les Hispànies en aquell mateix temps en què s'agitava l'arriana insània per incitació del rei Leovigild. L'esmentat rei, com que l'induí a la inhumanitat de l'heretgia abominable i aquest resistí del tot, forçat a l'exili, rellegat a Barcelona, durant deu anys suportà moltes insídies i persecucions de part dels arrians.

»Després fundà un monestir, que s'anomena Bícjar, on, reunida una munió de monjos, escrigué una regla que fos útil al monestir, però també molt necessària a tots els temerosos de Déu. Agregà la Història molt útil en el llibre de les Cròniques, des del primer any del principat de Justí el Jove, fins a l'any octau de Maurici príncep dels Romans, i el quart any del rei Recared, amb estil just i elegant. I es diu que va escriure moltes altres coses, la notícia de les quals no ha arribat fins a nosaltres».

A la nota biogràfica de Sant Isidor cal afegir-hi que, fundat el monestir i essent-ne abat, els gironins el cridaren a la successió del bisbe Alici. Assistí al segon concili a Saragossa el 592; al de Toledo el 595; el concili de Barcelona el 599; al de Toledo el 610; Egara (Terrassa) el 614, fins que morí a Girona l'any 621.

La *Crònica* que va escriure abasta un període de vint-i-tres anys. Narra fets contemporanis que conegué, amb brevetat i concisió. Cal remarcar que enfront de la doctrina política de la unitat i submissió imperials, Joan de Bícjar proclama el regne dels gots com un centre autònom, amb personalitat pròpia, i eludeix l'hegemonia política dels romans de Constantinoble. En la *Crònica* es desvincula dels lligams ideològics i espirituals de l'Imperi per exaltar la sobirania goda com a única potència occidental, per damunt de perses, longobards, o sarraïns. A partir d'aquests fets ideològics, Joan de Bícjar es mostra total admirador de l'obra de govern de Leovigild,

vencedor dels romans, dels catòlics hispano-romans, els «*rústics cordovesos, dels cantàbrics, dels bascons*».

Ni la consideració religiosa que li ocasiona el desterrament, per no admetre l'arrianisme oficial, el van fer desistir de la seva posició i va condemnar decididament la rebel·lió del catòlic i màrtir Hermenegild, aliat del prefecte imperial i de Miró, rei dels sueus, per tal com el seu aixecament «*trenca la unitat de la Provintia Gothorum*» que s'anava enfortint.

Reproduïm a continuació alguns fragments de la *Crònica* de Joan de Biclar:

«Victor Tunnense (Tunisia), bisbe de l'església de la província africana, disposà, fins ací, la successió dels anys precedents: jo he procurat afegir les coses que han continuat. Després d'Eusebi, bisbe de l'església de Cesarea, de Geroni, prevere conegut per tot arreu, així com a Pròsper, baró religiós, i de Víctor de Tunisia... els quals van compondre la història de quasi tots els pobles amb la major brevetat i diligència... jo també... em proposo transmetre a la posteritat, amb estil breu, les coses dignes de divulgar-se que han succeït en els nostres temps i que hem vist nosaltres mateixos...»

«XX.- Any quart de Maurici emperador, que és el divuitè de Leovigild (586). En aquest any el rei Leovigild morí, i el seu fill Recared assumí el ceptre del seu regne, amb tranquil·litat.»

«XXIII.- Any setè de Maurici, que és el tercer de Recared (589). L'exèrcit dels francs enviat pel rei Contram, comanat per Bossó, arriba a la Gàl·lia Narbonesa i planta el campament al costat de la ciutat de Carcassona; enviat pel rei Recared, el Duc de Lusitània Claudi li féu front, el foragità i destruí i saquejà el campament dels francs.»

«XXIV.- Any octau de l'emperador Maurici, que és el quart del rei Recared (590).

Es fa resum de tots els anys.

Des d'Adam fins el Diluvi: 2.242 anys.

Des del diluvi fins a Abraham: 942 anys.

Des d'Abraham fins el naixement de Nostre senyor Jesucrist segons la carn: 2.015 anys.

Fan en total: 5.199 anys.

Finalment, des del Naixement de N.S. Jesucrist fins a l'any octau del Príncep dels Romans Maurici: 592 anys.

En total tos els anys des d'Adam fins a l'any octau del Príncep dels romans Maurici, que és el quart any del rei dels gots Recared, fan 5.791 anys.»

Crònica dels reis francs

L'escriptor àrab al-Masudi, en el capítol XXX de la seva obra *Les Prades d'Or*, inclou la *Crònica dels reis Francs* escrita pel bisbe de Girona Gotmar II (939-952).

Al-Masudi hi posa el pròleg següent:

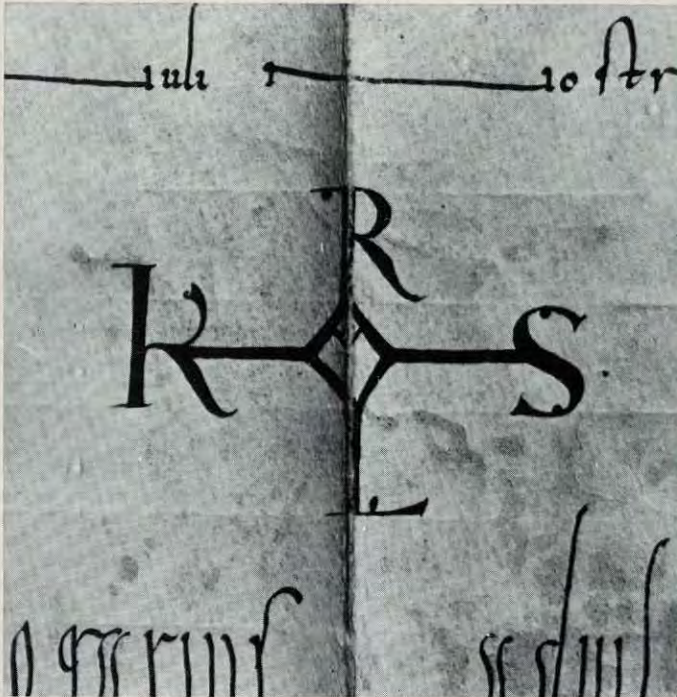
«Em trobava a Fostat d'Egipte l'any 336 de l'Hègira (947-948 dC.), quan caigué a les meves mans un llibre compost en 328 de l'Hègira (939-940 dC.) per Gozmar, bisbe de Girona, ciutat del país que senyoregen els francs. És dedicat a Al-Hakam, fill d'Abderrahman, fill d'Abdal-lah, fill de Muhammad, fill d'Abderrahman, fill d'Al-Hakam, fill d'Hixemm, fill d'Abderrahman, fill de Moavia, ben Hixem, ben Abdelmelic, ben Meruan, ben Alhakam. Dit Alhakam és avui príncep reconegut com a hereu del seu pare Abderrahman senyor d'Al-Andalus, el qual, per la seva ciència, és anomenat Miramamoli (príncep dels creients)».

El text de la *Crònica* és com segueix:

«Fou el primer dels reis de França Clodi, qui, professant la religió dels ídols, va abraçar la fe cristiana mogut per la seva esposa Gortile. El succeí en el tron el seu fill Luderig i després d'aquest obtingué la corona el seu fill Decoxert. A Decoxert succeí el seu fill Liberig i després Cortan, germà

ووجدت في كتاب وقع الي فسطاط مصر سنة ست وثلاثون وثلاثمائة
اهداه عمراز (1) لاسقف بيهينة جرندة من مدن لافرنجة في سنة ثمان
وعشرين ولبهايه الي الحكم بن عبد الرحمن بن محمد بن
عبد الله بن محمد بن عبد الرحمن آبن الحكم بن
هشام بن عبد الرحمن بن معاوية بن هشام بن عبد الملك
بن مروان بن الحكم ولي عهد ابيه عبد الرحمن صاحب
الاندلس في هذا الوقت المتخاطب في عليه باسم المومنين
ان اول ملوك لافرنجة قلدزية وكان مجوسيا
فتمصرته اسرانه وكان اسمها فرطلة ثم ملك بعده ابنه
لدريق ثم ولي بعد لدريق ابنه دقشرت ثم ولي بعده
اسنه ابريق ثم ولي بعده فرطان اخوه ثم ولي بعده ابنه
قارله ثم ولي بعده ابنه (1) بيسن ثم ولي بعده ابنه قارله وكان
ولايتته سنا وعشرين سن سنة وكان في ايام الحكم
صاحب لاندلس وتدافع اولاده بعده ووقع لاخلاف بينهم حتى
فانفت لافرنجة بسببهم وصار لدويق (2) آبن قارله صاحب ملكهم فملك
ثمانيا وعشرين سنة وست اشهر وهو الذي اقبل الي طرطوشة محاصرها
ثم ملك بعده قارله آبن لدويق وهو الذي كان يهادى محمد بن عبد
الرحمن بن الحكم بن هشام بن عبد الرحمن بن معاوية بن هشام بن
عبد الملك بن مروان وكان محمد يتخاطب بالامام وكانت وليته
سعا وثلاثين سنة وست اشهر ثم ولي بعده ابنه لدويق ست
اعوام ثم قام عليه قائد لافرنجة يسمى نوسه (موسى) فملك لافرنجة واقام
في ملكهم ثمانى سنين وهو الذى صالح المجوس عن بلده سبع
سنين يستأية رطل من الذهب وستأية رطل من الفضة

Una de les
pàgines de la
còpia manuscrita
de la *Crònica dels
Reis Francs*
recollida per
al-Masudi al seu
llibre *Les Prades
d'Or*.

Anagrama que van utilitzar tots els reis de la dinastia carolíngia de nom Carles —inclosos Carlemany i Carloman— per signar. L'Arxiu de la Catedral de Girona conserva vuit documents amb aquest anagrama. Aquest que es reproduïx aquí correspon a un document de Carles el Simple. Les consonants del mot Karolus són a la perifèria de l'anagrama. Les tres vocals se superposen en el rombe central.

d'aquest. Després pujà al tron un fill d'aquest anomenat Carlo, a qui succeí el seu fill Pipí. Després de Pipí pujà al tron el seu fill Carlo, el qual regnà vint-i-sis anys i obtingué el poder en els dies d'Al-Alhakam, senyor d'Al-Andalus.

A la mort de Carlo, els seus fills es feren la guerra i n'originaren discòrdies, fins al punt d'anihilar-se la França per causa de dits prínceps.

A la fi senyorejà sobre els altres Ludwig, fill de Carlo, el qual regnà vint-i-vuit anys i sis mesos. Fou el rei franc que endinsan-se fins a Tortosa, la va assetjar. El succeí Carlo, fill de Ludwig, el mateix que envià regals a Muhammad fill d'Abderrahman, fill d'Alhakam, fill d'Hixem, fill d'Abderrahman, fill de Moavia, fill d'Hixem, fill d'AbdelMelik, fill de Marwan, és a saber, el Muhammad que es donava el títol d'Imman.

Aquest Carlo regnà trenta-nou anys i sis mesos i, deixà el tron al seu fill Ludwig, que el va ocupar sis anys. Després es revoltà un alcaid dels francs anomenat Nuxo que governà vuit anys. Aquest fou el que convingué amb els mags l'evacuació del territori, per set anys, al preu de sis-cents arretles d'or i igual quantitat d'argent que havia de lliurar-li el monarca franc. Després ocupà el tron Carlo, fill de Tecuire, durant quatre anys. Després, altre Carlo, el regnat del qual ha estat de trenta-un anys i sis mesos. En fi, l'ha succeït Ludwig ben Carlo, príncep que regna ara».

Carlemany, de Saragossa a Girona

EL 15 d'agost de l'any 778, l'expedició de Carlemany a Saragossa va culminar en un fracàs militar. Però políticament va tenir efectes transcendentals per al futur de Catalunya.

D'una banda estimulà el sentiment d'independència de la gent del país, i de l'altra, contribuï a estrènyer les relacions entre els habitants d'ambdues vessants del Pirineu. A aquesta vinculació interpirenaica més forta contribuïren molts hispano-gots que, compromesos en l'empresa de 778 i temerosos de possibles represàlies per part de Còrdova, decidiren emigrar a la Septimània, on Carlemany els asentà amb unes condicions extremadament favorables.

El temor dels hispans emigrats quedà justificat. La rebel·lió dels reietons contra el Califat va subsistir fins que, per a pacificar la frontera Superior, Abd al-Rahman I dirigí una expedició de càstig i va obtenir la submissió de tota la zona pirenaica, des de Pamplona fins a la Cerdanya.

Si el territori aragonès quedava subjecte al govern de Còrdova, a Catalunya, els habitants de Girona, estimulats per la bona acollida que Carlemany dispensà als hispans, sabedors de les favorables condicions amb què capitularen les ciutats septima-

nes, i temerosos de veure's implicats en les discòrdies dels taifes i la ira del Califa, lliuraren, per iniciativa i voluntat pròpia, la seva ciutat als francs, al començ de l'estiu de 785.

L'absència de documents ens impedeix de conèixer les circumstàncies del traspàs de domini a Girona. És quasi segur que la ciutat fou objecte de negociació entre el valí de Girona Ibn al-Arabí i el futur comte de Girona Rostany. Aquest, en efecte, era *missus* de Carlemany en el regne d'Aquitània, responsable dels afers del regne, car el rei Lluís tenia 7-8 anys. El petit rei Lluís es va fer càrrec de Girona el 785. Carlemany es trobava aleshores a la Marca Oriental, on havia sotmès el cabdill dels saxons, Widukind.

També hi fou convocat, a Saxònia, el petit rei Lluís, raó per la qual tenim la certesa que el magnat Rostany negocià i es féu càrrec de Girona, quedant investit amb la dignitat comtal, per tal que organitzés la seva frontera políticament i administrativament.

Girona va ser la primera plaça que l'emperador Carlemany conquerí al sud dels Pirineus. Aquest esdeveniment ens és notificat lacònicament per la *Crònica de Moissac*: «Aquell any els homes gironins lliuraren la ciutat de Girona al rei Carles», i els *Annals Barchinonenses* ho repeteixen: «Els homes entregaren la ciutat de Girona al rei Carles».

L'entrega de Girona va suposar també la de tot el territori pròxim a la ciutat, fins als límits del Tordera, per la banda sud, i tot el nord fins al Pirineu, i des de la mar fins a les Guilleries i la Garrotxa; un extens territori que va ser la base dels comtats i dels *pagus* de Girona, Besalú, Vallespir,

Peralada i Empúries.

L'establiment de la frontera o Marca i la fundació del comtat implicà per a la ciutat la prerrogativa de ser la primera pedra de la futura Catalunya.

El fracàs de l'expedició a Saragossa, entre altres iniciatives, motivà que Carlemany decidís la fundació

del regne d'Aquitània, en 781, i l'establiment d'una frontera o Marca al sud dels Pirineus. El monarca franc volia resguardar el reialme de les més que probables escomeses musulmanes, i a la vegada disposar d'una base segura per conquerir els territoris meridionals.

Reis i emperadors. De Carlemany a Robert II

Des del 785 i fins l'any 1000, els reis francs dels quals depenien els comtes i bisbes del territori català van ser:

768-814 - Carlemany (742-814). *Succeí el seu pare Pipí el Breu corregnant amb el seu germà Carloman des del 768. A la mort d'aquest, el 771, Carlemany regnà sol. Fou el primer sobirà franc que regnà a Catalunya. Coronat emperador d'Occident l'any 800 pel Papa.*

814-840 - Lluís I el Piadós (778-840). *Als 3 anys va ser coronat rei d'Aquitània. El 813 el seu pare Carlemany l'associà a l'imperi. Durant el seu regnat d'Aquitània se li lliurà la ciutat de Girona. Havent mort el seu pare, el Papa el coronà emperador d'Occident el 816.*

840-877 - Carles II el Calb (823-877). *Quart fill de Lluís el Piadós. Rei dels francs. Emperador d'Occident de 875 a 877.*

877-879 - Lluís II el Tartamut (846-879). *Fill gran de Carles el Calb. L'any 867 fou coronat rei d'Aquitània. 879-882 - Lluís III el Jove (863-882). Fill de Lluís II. A la mort del seu pare, compartí el tron amb el seu germà Carloman II.*

879-884 - Carloman II (865-884). *Fill de Lluís II i germà de Lluís III, amb qui corregnà des de 879.*

884-887 - Carles el Gros (839-888). *Fill de Lluís el Germànic; Emperador del Sacre Imperi. Es va fer càrrec del*

regne dels francs en morir Carloman II sense fills. Fou deposat l'any 887.

887-898 - Odó (? - 898). *Fill de Robert el Fort, comte de París, a qui succeí. Fou elevat al tron de França un cop deposat Carles el Gros, car l'hereu legítim, Carles III, solament tenia set anys.*

896-929 - Carles III el Simple (879-929). *Fill pòstum de Lluís el Tartamut. A la mort d'Odó, regnà sol fins el 923, en què va ser deposat. Els comtes catalans, però, li van mantenir la fidelitat fins a la mort, malgrat que regnès l'intrús Radulf.*

936-954 - Lluís IV l'Ultramari (921-954). *Fill de Carles III. A la mort de Radulf (936), alguns nobles el van fer tornar a França.*

954-986 - Lotari (941-986). *Fill de Lluís IV. El seu pare l'associà al tron el 952 i a la mort del seu pare fou rei únic.*

986-987 - Lluís V (967-987). *Als 12 anys el seu pare, Lotari, el va associar al tron.*

987-996 - Hug Capet (938-996) *Fill d'Hug el Gran. A la mort del seu pare, el 956, va reunir tots els regnes de Lotari i de Lluís V, de qui fou tutor. A la mort de l'últim rei fou proclamat rei de França, i va instaurar la nova dinastia dels Capets, que va succeir la Carolingia.*

996-1031 - Robert II el Sant (970-1031). *Fill d'Hug Capet. El 987 el seu pare l'associà al tron i a la mort d'aquest, el succeí.*

La llegenda de Carlemany

El record històric de la conquesta de Girona per l'emperador Carlemany fou tan viu en la ment dels gironins antics, que en el curs del temps, esdeveniments, edificis, objectes i altres elements de major o menor importància foren atribuïts al sobirà carolingi.

Així s'explica la institució de la festa i culte a sant Carlemany, al principi del segle XIV, pel bisbe Arnau de Mont-rodon. Un element important que va contribuir a una major difusió de la festa va ser la formulació de la llegenda de Carlemany.

Resumim la llegenda, centrant-la en la presa de la ciutat i els seus preparatius. L'autor, probablement el mateix bisbe Arnau de Mont-rodon, fa coincidir l'inici del «Tractat» amb el final del cicle francès, és a dir, la presa de Narbona «porta i entrada d'Hispania».

Després d'una petita introducció, justificant la fantàstica narració dels fets obrats per Carlemany, el poema descriu l'aparició de la Verge acompanyada de sant Jaume. La Mare de Déu anima el rei a passar els Pirineus i conquerir Girona. Sant Jaume l'encoratja a subjectar Catalunya a la Fe del fill de Déu i extirpar la «secta mahometana».

El monarca s'anima a dur a terme l'empresa proposada bo i preparant un exèrcit que anirà més enllà de les muntanyes, per terra i mar. Mes quan arriba a la plana del Rosselló «que és el principi de Catalunya», tem, dubta davant del poderós exèrcit sarraí. En el «camp de Milet» (Elna), se li apareix santa Maria amb el Nen als braços, sant Jaume i sant Andreu, i li diu: «O cavaller de Crist, braç i defensor de l'església, no temis... jo seré la teva ajuda i estaré sempre amb tu...»

Segons la llegenda, Carlemany va establir el seu campament, en venir a Girona, a Sant Julià de Ramis i hi va construir la capella, que encara es conserva, en el lloc on va plantar la seva tenda.

Reconfortat amb aquestes paraules, l'emperador i el seu exèrcit escometen l'host sarraïna i la derroten totalment. En memòria de la victòria del camp de Milet, fa bastir un monestir dedicat a sant Andreu (de Soreda), on són enterrats els cavallers morts en el combat. Aleshores formula solemne promesa de traspasar les muntanyes, assetjar i conquerir Girona i bastir-hi una catedral, dedicada a santa Maria.

Travessa les Alberes i, pel coll del Portús i de Panissars, arriba a la muntanya de Ramis, distant mitja llegua de Girona. Allí reuneix tot el seu exèrcit a fi de tenir-lo a l'abric de les escomeses dels musulmans, fer exploracions i preparar l'assalt final a la ciutat.

En el lloc més alt de la muntanya, on Carlemany tenia la seva tenda, mana edificar-hi una església en honor de sant Julià; allí mateix sant Turpí, arquebisbe de Reims, basteix un altar en honor del màrtir sant Vicenç i l'heroi Rotllà aixeca un altar en honor de santa Tecla.

Uns guies, que havien estat enviats a fer «guaita» i exploració del territori, anuncien al rei l'arribada d'un gran exèrcit de sarraïns, ragonesos, urgellencs i ausonencs que, baixant per la vall d'Hostoles, pretenen entrar a la plaça. Carlemany els surt a l'encontre, per la vall de sant Medir, on construí una església dedicada al sant.

Passa a la vall d'Anglès, i ataca fortament els sarraïns, que són totalment derrotats. En memòria de tanta victòria edificaren un monestir de «monjos negres» sota l'advocació de santa Maria dita d'Amer, per les aigües que discorren per aquella contrada i per «l'amargor» de la derrota que sentien els moros vençuts.

Retornat a Ramis, reposa durant tres dies, al terme dels quals assetja Girona encerclant-la totalment «sense que tingui entrada o sortida». Situa la seva tenda al puig de la Barufa sobre la «vall Tenebrosa». Estant en oració, apareix en el cel resplendent i ple de sol una creu molt gran, vermella, que va a situar-se sobre la mesquita i el palau del rei moro. Els cristians resten joiosos, els àrabs admirats. Llavors Carlemany promet dedicar un altar a la santa Creu i que la primera ciutat que conquerirà per si o per altres, la dedicarà a la santa Creu, «com succeí amb la ciutat de Barcelona, per mà del seu fill Lluís i que en l'estendard de la ciutat hi faria posar el signe de la Creu, com apareix actualment».

Al cap de tres dies, el diumenge al vespre, tots els sarraïns fugen aterrits. Carlemany entra a Girona amb una alegria indescriptible.

Mana bastir una gran església catedral que dedica a santa Maria. Dóna a la nova Seu un bisbe que tria d'entre els canonges de santa Maria del Puig de França que l'acompanyen i ordena que les dues catedrals restin per sempre agermanades.

Enriqueix el nou temple amb ornaments preciosos, joiells de diverses menes i amb la possessió de les viles de Bàscara, Ullà, la Bisbal i el castell de Valloses.

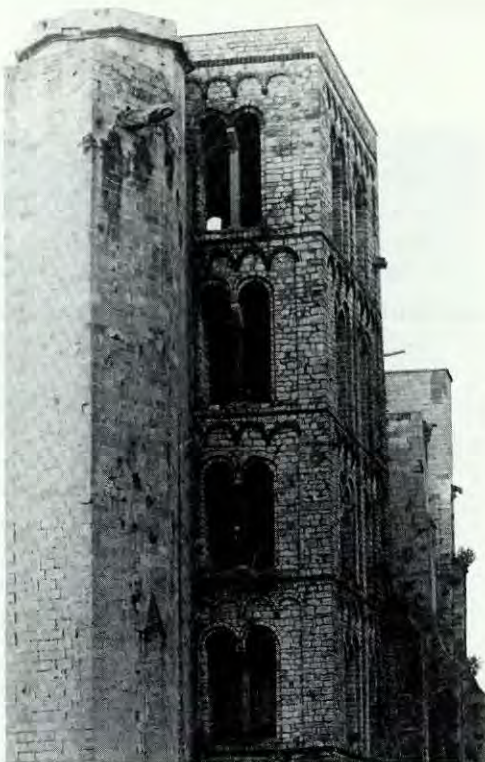
Sant Carlemany

DES de la seva mort, Carlemany meresqué testimoniats d'una certa veneració. Aquestes mostres no poden pas considerar-se actes de culte, sinó més aviat de devoció popular, que prenen especial relleu entorn de la tomba imperial.

Quasi dos segles més tard, a la tardor de l'any 1000, sota el pontificat de Silvestre II, l'emperador Otó III realitzà una exploració de la tomba de Carlemany i hi trobà el cos quasi incorrupte. L'esdeveniment tingué un enorme ressò arreu de l'Europa d'aquell temps.

El veritable punt de partença del culte a Sant Carlemany, cal situar-lo en la solemne Dieta que l'emperador Frederic I Barba-roja celebrà a Aquisgrà, pel Nadal de l'any 1166. Tornà a reconèixer les despulles imperials i impulsà el culte a Carlemany, amb l'assentiment de Guiu de Cremona, l'antipapa Pasqual III, aleshores refugiat a la cort imperial. L'arquebisbe Renau de Colònia presidí la proclamació del sant i la processó, a la qual assistí una gran munió de gent del poble i de magnats.

Des d'aquell mateix any de 1166, un cert nombre d'esglésies esparses per la Germània, Francònia i Hispània adoptaren el nou culte, amb la celebració de la Missa i Ofici propicis: Minden Osnabrück, Hildesheim, Münster, Padeborn, Colònia, Mainz, Limburg, Frankfurt, Basilea, Zuric, Lieja, Bruges, Tournai, París, Reims, Sarlat i Girona.

L'establiment del culte carolingi trobà a Girona terra adobada. La gent de la ciutat mantenia viu el record de tan alt personatge a través de tot un elenc de monuments i objectes entranyables: el campanar romànic, la cadira bisbal, el *seny* o campana de Carles, la copa i el Cartoral de Carlemany, que es guarda a l'Arxiu diocesà.

La festa fou instituïda pel bisbe Arnau de Montrodon el dia 14 d'abril de 1345. En la part introductòria, el bisbe Arnau féu una llarga relació de mèrits del sobirà seguint la línia argumental de la narració de la Llegenda o Tractat de la presa de Girona. Establí la celebració de la festa el dia 29 de gener.

Per proveir-se de la quantitat necessària per a l'establiment de la festa, el bisbe Arnau hi destinà les rendes dels masos, bordes, censos, profits i agràries que ell mateix va comprar al venerable Bernat de Toylà i a la seva esposa Margarida, ciutadans

de Girona, i que radiquen a la parròquia de Sant Martí de Biert.

La festa de sant Carlemany fou ben rebuda pels gironins, tal com es desprèn de les referències que, esparses en diferents manuscrits i registres capitulars, tenim de la seva celebració.

Més d'un segle es perllongà la celebració d'aquesta singular festa, fins que el papa Sixt IV (1471-1484) suspengué. l'Ofici de nou lliçons, segons consta en una Acta Capitular de 9 d'abril de 1493. Enlloc no consta la raó de la suspensió ni s'ha trobat la Butlla papal. En aquesta data era a Girona, de pas cap a Roma, l'ambaixador de Ferran el Catòlic, López de Haro, el qual conegué la història de la festa de sant Carlemany pel relat que li'n feren els canonges, i s'oferí a gestionar al Vaticà la restitució de la festa. Però l'afer no reeixí.

La Seu de Girona, tot amb tot, continuà retent culte al sant emperador, conservant viva la tradició amb el *Sermó de Carles*. Per tal de facilitar l'assistència dels gironins a l'acte, el sermó es traslladà al diumenge següent, al dia 29 de gener.

A primera hora de la tarda començaven els actes, amb càntics i antífones dedicats al sant, com a preludi del gran sermó que cantava les grandeses del sant. El P. Villanueva l'any 1807 era a Girona i va assistir al sermó de Carlemany, i en comentà l'entusiasme dels gironins i la fogositat de l'orador.

No hi ha constància de quan deixà de fer-se la funció. Presidint l'altar dels Quatre sants Màrtirs, hi restà la magnífica escultura d'alabastre obrada pel mestre Jaume Cascalls, fins que en fou retirada, a la darreria del segle passat. Actualment l'estàtua de Carlemany es pot admirar al museu capitular.

El campanar romànic de la Catedral de Girona encara és conegut popularment com la Torre de Carlemany. En aquesta plana, imatge que va ser venerada durant segles com a Sant Carlemany.

El comtat de Girona

EN l'antiguitat romana, els comtes —*comites*, acompanyants— eren pròcers de l'Aula Imperial de Roma que acompanyaven el príncep. Sembla que foren creats a la fi del regnat d'August.

També tenien aquest caràcter àulic els comtes de l'època visigòtica, als

quals hom afegí la responsabilitat dels ministeris principals de la cort.

A l'Edat Mitjana, a partir dels carolingis, a més dels comtes de la casa del sobirà, van tenir especial relleu els comtes provincials, a qui el rei delegava poders per regir les províncies. Carlemany, en el Capítular de 802, estableix que els comtes «facin cort en el camp, en el Mall públic, a fi que prestin audiència en totes les causes i facin actes de judici, que inquireixin amb diligència sobre els veguers i els altres del seguici, i els exhortin a complir amb diligència el seu ofici; finalment, el mateix comte durà a bon terme totes i cadascuna de les coses que li han estat prescrites...».

Els comtes de Girona i els dels restants comtats catalans pertanyien a aquesta categoria de comtes provincials. Eren nomenats pel sobirà d'acord amb les necessitats del regne. Quan l'any 785 «els homes gironins es lliuraren al rei Carles», tot el territori que es comprenia entre les Alberes i els límits de la Selva, des del mar fins a les Guilleries i Osona, fou organitzat com a nou comtat fronterer.

Dels comtes de la primera època, en deien beneficiaris, perquè eren nomenats lliurement pel rei, que els conferia la funció pública —*honor, ministerium*— d'administrar en nom del monarca el seu districte o comtat —*comitatus*— i el dret de percebre les rendes annexes al territori —*fiscus comitalis*—.

Però l'ofici comtal i els dominis del fisc comtal, a Catalunya, foren atribuïts segons els principis del vasallatge i del benefici i, en fer-se hereitaris els beneficis, els comtes catalans van poder transmetre els comtats als seus fills, fundant així les dinasties comtals.

Amb pinzellades poètiques Ermolt el Negre, en el poema que dedica a l'emperador Lluís I el Piadós, descriu el clima tens de la frontera i l'estira i arronsa de sarraïns i francs en les seves cavalcades:

«Existia aleshores una ciutat associada als moros i rebel a les armes franques; ciutat que en temps antics els llatins anomenaren Barcelona i que havia estat polida per la civilització romana. Era refugi dels lladres moros i plena de malfactors, els quals, anant d'Hispania i tornant-se, s'hi emparaven i hi trobaven asil segur. Els seus habitants devastaven contínuament les nostres collites i acollien amb alegria el botí dels raptors. Molts generals havien vanament intentat d'assetjar-la emprant-hi força, enginy, i tota mena de mitjans, però resistia tots els assalts, puix que era forta dels seus murs massissos, bastits d'antic amb dura pedra.

«Quan el juny dreça al cel les blanques collites i Ceres ve a donar el cop de falç, el franc emprenia la ruta per camps i per masies i saquejant les collites assolava la terra; quan arribava el temps en què dels vinyals hom acostumava collir el dolç regal de Bacus, llavors tampoc no deixava el franc aquesta llavor als barcelonins. Talment com a la tardor els tords i altres aus volen a ramades sobre les vinyes i piquen els raïms i amb llurs becs estripen els grans ufanosos i és en va que el vinyater crida i repica el timbal per tal d'evitar que aquells ocells devastadors acudin a eixam i li destrueixin la collita, així els francs, quan els fruits comencen a madurar, apareixen i despullen el país dels seus tresors.

«Però aquestes incursions no eren prou per a aixafar l'energia dels moros; les repetides temptatives no hi bastaven. I els ocells de França amb prou feines igualaven el botí que els moros s'emportaven a casa seva a bord dels seus navilis.

Comtes beneficiaris

EL primer comte de Girona fou un noble franc anomenat Rostany, prohóm de la cort del rei Lluís I el Piadós, rei del recentment constituït regne d'Aquitània.

Al comte Rostany li fou encomanada la consolidació del comtat i la defensa de la frontera. Girona era la plataforma necessària per a la futura conquesta de Barcelona. L'any 798 tingué lloc l'assemblea de Tolosa, presidida pel jove rei Lluís (tenia 20 anys), en què s'enllestiren els preparatius de la campanya contra Barcelona, però fracassà. Dos anys més tard es convocà una nova reunió per organitzar l'expedició, que es va dividir en tres cossos d'exèrcit. El primer era comandat pel rei, a la reraguarda; el segon era comandat pel comte Guillem de Tolosa, i el tercer, que va assetjar i atacar la ciutat, fou dirigit pel comte de Girona Rostany. Barcelona fou conquerida per la Pasqua de l'any 801.

Els *Annals reials* donen la notícia de la conquesta de Barcelona de manera tan esgarriada com pot ésser-ho un comunicat de guerra: «...aquest istiu fou presa a Hispània la ciutat de Barcelona, que feia dos anys que era combatuda; el seu prefecte Zadó i molts altres sarraïns foren capturats...»

La marca o frontera quedà fixada en el Llobregat. Les terres novament guanyades es dividiren en els cinc primers comtats de la futura Catalu-

L'arc del palau dels Agullana a Girona s'obre en el lloc on hi hagué, segons sembla, a l'Edat Mitjana el castell dels vescomtes, i per això és conegut com l'arc del vescomtat.

nya: Barcelona, Girona, Empúries, Rosselló i Urgell-Cerdanya.

Odiló, d'origen septimà, va succeir Rostany en el comtat de Girona. Es coneix l'activitat del comte Odiló per un diploma de l'emperador Carlemany dirigit a una sèrie de comtes meridionals manant-los que respec-

Comtes beneficiaris de Girona

<i>Rostany</i>	785-801
<i>Odiló</i>	801-812
<i>Berà</i>	812-820
<i>Rampó</i>	820-826
	+ Barcelona
<i>Bernat I de Septimània</i>	826-832
	+ Barcelona
<i>Berenguer de Tolosa</i>	832-835
	+ Barcelona
<i>Bernat I de Septimània</i>	835-844
	+ Barcelona
	<i>i Besalú</i>
<i>Guifré I</i>	848-862
<i>Otger</i>	862-870
<i>Bernat II de Gòtia</i>	870-878
<i>Guifré II el Pelós</i>	878-897

tessin les aprisions fetes per uns hispans. Entre aquests comtes figurava Odiló de Girona. De la seva activitat de govern, la documentació mostra com va intervenir, el mateix any 812, en un pacte de treva amb els musulmans.

Autoritzà Mercoral a aprisiar terres ermes on el futur abat edificà el monestir de Sant Esteve de Banyoles. A la mort d'Odiló, el comtat fou integrat, amb Narbona, Barcelona, Empúries i Rosselló, a la Marca de Septimània.

El comte de Barcelona Berà es féu càrrec del comtat gironí fins que va ser destituït per causa de rivalitats entre Berà i Gaucelm d'Empúries, episodi de les diferències entre la gent goda i la gent franca. Els dos comtats van ser adjudicats al franc Rampó, durant el govern del qual es fundaren els monestirs d'Amer i Sant Pere d'Albanyà.

Mort Rampó, tingué els comtats de Girona-Barcelona Bernat I, germà del comte Gaucelm d'Empúries-Rosselló. Durant el seu govern, tingué lloc la revolta d'Aissó, que, aliat amb Guillemó, fill del depositat Berà, i amb l'ajut d'Abd al-Rahman II, intentà prendre Barcelona i Girona, però no reeixí en l'empresa, a causa de l'enèrgica intervenció del comte Bernat.

Fou premiat amb l'adjudicació d'alguns comtats de la Septimània, fins que fou destituït, en 831.

Els tres anys següents tingué el comtat de Girona Berenguer de Tolosa. En un canvi de conjuntura, tan sovintejats en aquesta època, Bernat de Septimània va rebre de nou el càrrec comtal sobre Tolosa, Narbona, Girona i Barcelona, en 835. Però en rebel·lar-se contra Carles el Calb, el sobirà, va prendre Tolosa, empresonà Bernat i el va fer decapitar a Tolosa mateix, en 844.

El comte Sunifred de Cerdanya-Urgell heretà els comtats atribuïts a Bernat, llevat del de Tolosa. Al comte Sunifred li fou atorgat el títol de marquès.

Quan Guillem, fill del decapitat Bernat, inicià una revolta, vers 848-850, el comtat de Girona era regit per Guifré I, que ja n'havia estat vescomte. Guifré I el succeí Otger, que assistí a l'Assemblea general que es va fer a Quiercy l'any 866. Otger es pot considerar el darrer comte beneficiari propi de Girona.

A la seva mort, el comtat estava unit als dominis de Bernat II de Gòtia, junt amb les de Barcelona, Narbona i Rosselló. Quan Bernat fou destituït, en el Concili de Troyes de 878, els comtats de Girona i Barcelona foren adjudicats a Guifré II el Pelós, comte d'Urgell-Cerdanya. Repoblada Osona, el Pelós féu la unió de Barcelona-Girona-Osona, que ja no es va desfer més i va ser el nucli central de la Catalunya Vella. Guifré el Pelós fou l'últim comte beneficiari d'aquesta unió de tres comtats. Va ser el fundador de la dinastia comtal catalana, per tal com els seus fills el van succeir com a comtes hereditaris, veritables sobirans del seu comtat.

Comtes hereditaris de Girona-Barcelona

<i>Guifré III-</i>	
<i>Borrell I</i>	897-911
<i>Sunyer</i>	910-947
<i>Miró</i>	947-966
<i>Borrell II</i>	947-992
<i>Ramon Borrell</i>	992-1017

Els vescomtes de Girona

EL regne carolingi funcionava, territorialment, a base de circumscipcions més o menys extenses sota el domini d'un comte. Per la seva banda, les funcions comtals eren assistides pel vescomte. Aquest, doncs, era vicari —lloctinent— del comte: actuava en nom seu, encara que amb les facultats judicials més limitades.

En alguns documents apareix la denominació de *vicedominus* que, procedent de les regions centrals del regne franc, a vegades s'ha assimilat indègudament al vescomte. En rigor, el *vicedominus* era el laic que administrava els béns temporals del bisbe o d'una església i n'era custodi a la mort del prelat.

En la primera època de la monarquia carolíngia el càrrec vescomtal era hereditari, com el comtal. A la darrerria del segle IX, es desintegrà el sistema carolingi. Els comtes van esdevenir hereditaris, en haver-se apropiat del càrrec i de les seves funcions jurisdiccionals. La mateixa cosa passà amb la resta d'oficis dotats de jurisdicció: vescomtes o vicaris o castlans.

Benedicció del bisbe als cavallers que van a la batalla, segons una miniatura d'una caplletra del llibre Pontifical conservat a l'Arxiu de la Catedral de Girona.

Vescomtes beneficiaris de Girona

<i>Guifré I</i>	840
<i>Ermidó</i>	850
<i>Lleopart</i>	928
<i>Unifred</i>	934
<i>Otger</i>	949
<i>Guiniguis Mascaró</i>	981

Vescomtes hereditaris de Girona

<i>Seniofred I</i>	981-1008
<i>Amat de Montsoriu</i>	1008-1035

Capella que s'aixeca en l'indret on se suposa que hi hagué el castell de Cornellà de Terri. Els primers vescomtes hereditaris de Girona van ser senyors del castell de Cornellà.

Les cases vescomtals, en fer-se hereditàries, no es desvincularen de les seves antigues autoritats. Substituï l'escala jeràrquica, sota la preeminència comtal, que es va fer sobirana, i es mantingueren els vincles de dependència.

Al començ, aquests lligams eren poc definits, aviat van ser ben delimitats, concrets però més complexos. Amb el temps, van esdevenir la base de relacions vassalles del segle XI.

En el comtat de Girona, els vescomtes intervingueren molt directament en la governació del comtat. Els comtes de la primera època — els beneficiaris— tenien prou feina a mantenir el territori propi lliure de la inseguretats interior i a afrontar les sovintejudes escomeses dels sarraïns, tant per terra com per mar. En aquesta conjuntura, els vescomtes i els bisbes de Girona van tenir un paper de primera magnitud.

D'aquesta manera, la casa vescomtal gironina adquirí relleu polític i social, i quan el benefici o honor comtal va esdevenir hereditari, els vescomtes van aprofitar l'avinentesa, acoblant-se perfectament a la nova situació. Els vescomtes de Girona fundaren una verdadera dinastia quan, pels volts de l'any 1000, es van lligar, per mitjà d'aliances matrimonials, amb la casa de Cabrera.

Alguns dels vescomtes de la primera època —els beneficiaris— van ser personatges destacats en la política del regne. El primer vescomte conegut, Guifred I, era vescomte quan l'any 848 el rei Carles II el Calb li conferí la dignitat comtal de Girona.

Tots els vescomtes apareixen en els documents exercint les seves funcions delegades en els judicis, al costat del bisbe i presidint els jutges.

Guiniguí Mascaró fou l'últim vescomte beneficiari de Girona. Ell inicià la dinastia hereditària vescomtal de Girona. Aquest personatge era oriünd de la comarca d'Osona, senyor del castell de Malla, però a més, era senyor d'extensos territoris situats en la totalitat dels comtats catalans de les dues vessants del Pirineu. Dos dels seus fills, Odó levita, senyor del castell de Cornellà del Terri, i Wandalgaude acudiren a la crida del comte Borrell per a la defensa de Barcelona contra Al-Mansur, que es disposava a atacar-la. Presa i derruïda la ciutat, els germans Odó i Wandalgaude caigueren presoners i foren exiliats a Còrdova.

El vescomte Mascaró deixà l'honor vescomtal al seu fill Seniofred, instituint el caràcter hereditari del vescomtat.

Seniofred, a la seva mort, llegà el càrrec al seu fill Amat, senyor del castell de Montsoriu. La filla d'Amat, Ermessenda, es casà amb Guerau I de Cabrera, iniciant el llinatge dels Cabrera, en plena meitat del segle XI.

Malls, «missi» i jutges

ELS malls, en l'estructura judicial carolíngia, eren assemblees públiques en què s'examinaven les causes majors i on es feien els judicis més importants.

Els malls, convocats pels reis, eren duts a terme a través dels *missi dominici* —enviats senyoriais. Els convocats pels comtes eren fets pels jutges comtals.

El Capítular de Carlemany de l'any 769 va establir que el mall reial havia de celebrar-se dues vegades l'any: el primer «prop de l'estiu», el segon vers la tardor. Aquests malls extraordinaris eren convocats i presi-

Segons un mall o judici celebrat l'any 817, els enviats imperials van confirmar la possessió de la vila de Bàscara a favor del bisbe de Girona.

dits pel sobirà i la noblesa de tot el regne, per veure les causes majors, és a dir, per tractar temes legals de gran importància per a la governació del regne. A part del mall general, se'n celebraven d'altres per veure les causes menors, en els diversos territoris del regne, però no podien ser convocats «ni per la Quaresma ni per Nadal, ni en dies de dejuni, ni en dies de rogatives, tret que es tractés de concordar la pau».

L'emperador Lluís I el Piadós concedí als «hispan» poder ser convocats al mall, com a homes lliures.

El 17 de maig de l'any 881 el bisbe de Girona Teotari i els comtes d'Empúries Sunyer i Delà acudiren «in Mallo público... per oir les causes de molts i per definir amb rectes i justos judicis...» diferències sorgides entorn de la vila d'Ullà.

Els *missi* —enviats— eren legats del sobirà que, formant part de la Cort, eren enviats per les diverses províncies amb amplíssims poders per veure i jutjar totes les causes, vigilar el comportament dels comtes en llurs comtats, dels bisbes i abats en llurs bisbats i monestirs, dels jutges i altres persones amb càrrec públic.

Carlemany disposà que els *missi* fossin triats d'entre «els més honora-

Jutges del comtat de Girona

Any 879: Esteve.

Any 841: Lleopart, Udesind,

Esperadéu, Calipodi.

Any 842: Trasoari, Servusdei, Ubasi,
Salomó.

Any 925: Sovad.

Any 987: Guillem.

bles del Palau», per tal d'evitar que, lluny del sobirà, «es deixessin corrompre per regals o diners». Els enviats palatins complien les seves legacions els mesos de gener, abril, juliol i octubre.

Els comtes, per la seva banda, podien convocar mall en el seu comtat mensualment, per administrar justícia.

El judici de Bàscara del 22 de desembre de l'any 817 recorda que les ordinacions dels *missi* enviats del gloriós senyor l'emperador Lluís... amb «Regonfred comte de Palau», confirmaren la possessió de la vila de Bàscara en favor del bisbe de Girona.

Els jutges formaven part de la legació, al costat dels *missi*. La seva missió era dictar sentències judicials o arbitrals en els plets presentats en els malls.

El mall de l'any 881 va resoldre conflictes sorgits sobre els límits del terme d'Ullà.

Les «dietes» dels «missi»

Un tema amplament tractat en la legislació carolíngia és el de la missió dels bisbes en la societat cristiana.

De la capitular de Lluís el Piadós de l'any 816 es desprèn el següent:

Prestacions degudes als missi en concepte de dietes:

Bisbes

40 pans

3 xaïs

3 mesures de beguda

1 porcell

15 ous

3 pollastres

4 mesures de gra pels cavalls

Abats i comtes:

30 pans

2 xaïs

2 mesures de beguda

1 porcell

15 ous

3 pollastres

3 mesures de gra pels cavalls

Cavallers, castellans i saigs

ELS comtes formaven el cim de la piràmide social. Eren les autoritats majors, que en la primera època representaven el monarca franc, i a partir de l'arrelament del dret hereditari esdevingueren les màximes i úniques autoritats del seu comtat.

Seguien els vescomtes i, lligats a uns i altres, venien els cavallers, els castellans —*castlans*— i els saigs.

El cavaller era el que disposava de cavall i armadura.

Els nobles eren clients fidels, lligats al príncep amb el vincle de vasallatge, o també homes lliures que

s'encomanaven a magnats seglars o eclesiàstics. L'exclusiu servei d'armes que exercien imposà en temps dels carolingis l'establiment de béns territorials lliurats pel sobirà o subinfeudats pels senyors. Al final del segle IX les paraules *vassall* i *miles* esdevingueren equivalents, i posteriorment van prendre l'accepció de cavaller en les llengües romàniques. Fou un títol de noblesa menor originat pel servei militar.

Els castellans eren cavallers a qui el senyor havia subinfeudat un *castrum* o castell amb les terres circumdants. Aquest honor rebé el nom de castellania o castlania. Els castells podien ésser termenats o no terme-

Restes de la torre Gironella, que era propietat del comte, subinfeudada a cavallers que hi vivien i es feien càrrec de la seva defensa.

Els saigs dels comtes de Girona

Està documentat que van ser saigs dels comtes de Girona:

Any 843: *Fort*

Anys 892 i 893: *Undila, fidel del rei Odó, propietari al Baix Empordà*

Any 900: *Devell*

Any 903: *Eldred*

Any 925: *Lleopart*

nats. Termenat era el castell que comprenia un territori delimitat per fites o termes, amb jurisdicció sobre el ter-

El castell de Montagut, a l'actual terme de Sant Julià de Ramis, era un altre senyoriu comtal que formava part del sistema de defensa de Girona: Controlava la ruta provinent de Besalú i Banyoles i la que venia de França.

me i les poblacions que hi havia. Tot castellà feia jurament de fidelitat i homenatge al seu senyor, a canvi de rebre el castell, el seu govern, la defensa i l'esmentada jurisdicció en domini útil. Girona posseïa la Gironeïlla, que era de senyoriu comtal, atestada en 995, i els castells de Tudela, Palau i Montagut.

El saig era un càrrec i dignitat d'origen visigot. El saig era l'executor del sobirà o de la magistratura. A Catalunya tingueren molta importància i continuïtat, com ho palesa l'abundant documentació de tipus jurídic que es guarda. Els saigs que van actuar en el comtat de Girona en l'Alta Edat Mitjana van ser reclutats entre membres de les famílies dels *hispani*, aquells propietaris rurals que van merèixer l'atenció de Carlemany i Lluís el Piadós. Més tard, procediren de les famílies de la petita noblesa —cavallers— i més tard encara, de l'alta burgesia.

Els primers setges

GIRONA és la ciutat dels setges. La seva situació, el fet d'ésser «porta i dintell d'Hispania» fa que sigui acollidora per qui hi entra o en surt en so de pau, i que sigui en canvi fortalesa per qui s'hi acosta amb ànim torçat. I aquesta és l'esca de tantes escameses que la ciutat ha suportat des que hi ha memòria, i l'han fet cèlebre.

Històricament, Girona ha sofert setges d'ençà que existeix. La constància documental més antiga que n'hi ha és del segle VII.

Quan el general Pau es va rebel·lar i va pretendre fer-se rei de la Septimània, va apropiar-se de la corona

votiva que Recared havia regalat a sant Feliu per coronar-se a Narbona. El rei Wamba va sufocar la revolta posant setge a Girona per la primavera de l'any 639. La va conquerir i pacificar. A Girona es va reunir amb la noblesa i els caps de l'exèrcit per tractar del redreç del país. En aquesta reunió es van prendre resolucions importants per a la història de la monarquia visigòtica.

No hi ha constància documental concreta de com va produir-se l'ocupació musulmana de la ciutat. No se sap, doncs, si va ser una entrega pacífica o amb violència. Dels setges constants, una vegada Girona va estar alliberada dels àrabs, en citarem tres que responien a etapes diverses de les relacions de Catalunya amb l'emirat de Còrdova.

El cronista àrab Ibn Idhari va explicar de forma breu i reveladora el

Durant els segles VIII i IX, la ciutat de Girona conservava el mateix recinte murallat d'època romana. A la foto, maqueta conservada al Museu d'Història

primer setge que va suportar Girona, capital del primer comtat de la Hispània carolíngia: «...l'any 177 (793 dC.), envià l'imam Hisham a Abd al-Malik ibn Abd al-Wahit ibn Mughlith a l'expedició d'estiu, contra la terra dels cristians; fou una expedició de cèlebre memòria i de formosa dignitat; arribà fins a Girona, l'assetjà i amb màquines de guerra féu forat en els seus murs; s'aproximà al país dels Mags i es passejà durant alguns mesos pel país enemic, on cremà viles, arruïnà castells i caigué l'exèrcit damunt la ciutat de Narbona...» (Ibn Idhari: Hist. Musul. 43).

Abd al-Malik, a pesar del setge i del forat a la muralla, no arribà a entrar a la ciutat; va haver d'aixecar el setge i enfilar l'expedició vers el nord, cap a Narbona.

Tres anys més tard l'estat de la frontera superior era molt precari. Tant moros com cristians organitzaven expedicions de tempteig. Carlemany volia assegurar l'estabilitat de frontera. La mort d'Hisham li va oferir l'oportunitat. El jove successor al tron Al-Hakam havia de fer-se càrrec de la situació del califat i encara fer front i posar fre a les apetències dels seus oncles Sulaiman i Abd al-Allah. També el nou emir tenia necessitat d'estabilitzar la frontera superior.

Pel bàndol cristià, la Crònica de Moissac explica: «...el rei Carles trameté, a l'estiu de 796, un exèrcit seu, amb els seus *missi* a Hispània, a la frontera dels sarraïns, que devastaren la terra i retornaren en pau al palau d'Aquisgrà...».

L'historiador musulmà al-Nuwairí, per la seva banda, explica: «...En aquest any 180 (976 dC.), al-Hakam envià un exèrcit amb Abd al-Karim ibn Abd al-Wahit ibn Mughlith cap al

país dels francs: ...els musulmans retornaren a Abd al-Karim amb les mans plenes de botí...»

La narració del cronista àrab no cita explícitament la ciutat de Girona en aquesta ràtzia. Però la frontera atacada era sens dubte el comtat de Girona i el botí de què parla la narració va sortir forçosament de terres gironines. L'escomesa havia de ser prou forta perquè l'emperador es decidís a aprofundir la frontera més cap al sud, conquerint la ciutat de Barcelona.

Encara el dia 10 d'octubre de 827 Girona era novament assetjada per les tropes musulmanes d'Ubaid Allah, dit Abu Marwan. L'acció era producte de l'ajut que l'emir Abd al-Rahman havia promès a Aissó, que era rebel al poder franc. Aissó i els seus aliats musulmans van posar setge primer a Barcelona, acció que durà seixanta dies, segons narra el cronista Ibn Idhari. En no ser possible prendre la ciutat de Barcelona, les forces rebels es van traslladar a Girona. Tampoc no pogueren fer-se amb la ciutat i van haver-se de retirar. Durant el setge un canonge de Girona va escriure amb lletra carolina, en un marge del foli setè, d'un manuscrit, una nota on consta que el dia 10 d'octubre Ibn Marwan va arribar a Girona. Si Girona no fou presa, el país fou devastat i viles i pobles foren saquejats i incendiats. Els *Annals reials* deixen entreveure que el botí que es van emportar els moros va ser molt important.

El comte Bernat hagué de fer front tot sol a l'escomesa sarraïna, mentre esperava l'ajut imperial. Esforçadament, aconseguí guardar les dues capitals dels seus comtats: Barcelona i Girona.

El Llibre Jutge

EL *Llibre Jutge* és el resultat de diverses compilacions del Dret Visigòtic. En el seu origen, el poble got, com la resta dels pobles germànics, es regia per un dret de transmissió consuetudinària. Quan quedà implantat a la Gàl·lia es va fer independent de Roma i es va estendre cap a Hispània. Va adoptar la formulació escrita com a resultat del contacte amb el Dret romà, de tradició escrita.

Isidor de Sevilla, en la seva *Crònica*, atesta que el rei Euric en l'Era hispànica 504 (any 455 dC.), va compondre la Llei dels Visigots. Un segle més tard, la Llei fou revisada per Leovigild, el qual hi afegí noves lleis i en va suprimir d'altres. Aquesta llei era d'exclusiva aplicació al poble dels gots, mentre que els indígenes, d'ascendència hispano-romana, continuaven gaudint de llur dret antic romà, compilat pel rei Alaric II i que va rebre el nom de *Breviari d'Alaric* o Llei romana dels visigots.

Per diverses circumstàncies polítiques i socials, la doble legislació va cedir terreny a la tendència unificadora. Aquest corrent es va veure enfortit per la pràctica dels Concilis Toledans i va quedar plasmat en les revisions de Kindasvind i Recesvind, havent abolit les lleis d'ambdós pobles.

El VIII Concili de Toledo, fet l'any 656 en temps de Recesvind, va proclamar la territorialitat del Dret i el va fer aplicable a tots els habitants del regne sense distinció.

La nova formulació del dret va prendre el nom de *Liber Iudiciorum* o *Llibre Jutge*. Tot amb tot, el *Llibre Jutge* no va tenir la mateixa fortuna en les diverses regions de la monarquia visigoda, en especial després de la seva desaparició sota el poder sarraí. En els territoris de la futura Catalunya va tenir una forta implantació que es va mantenir fins al terme de l'Edat Mitjana, convivint amb els *Usatges*.

L'abundant documentació que guarden els arxius testimonia aquesta vigència en actes de donació, testaments, esponsalícis, etc.

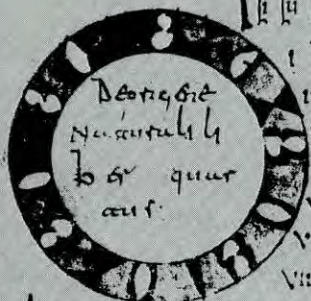
Els escriptors gironins van copiar abundantament el *Llibre Jutge*, que era posseït i consultat pels personatges importants laics i eclesiàstics, i sobretot pels notaris.

Segons es desprèn de documents conservats, en 1064 el Mestre de les escoles de la Catedral va llegar el seu *Llibre* a Sant Martí Sacosta. L'any següent, 1065, el canonge Guillem Guifred va deixar en testament el seu *Llibre* a Guillem Seniofred, clergue de la Catedral.

A la Biblioteca Nacional de París es guarda un còdex del *Llibre Jutge*, procedent de la Catedral de Girona. És un exemplar excepcional per molts motius. Consta de 168 folis i és escrit en lletra visigòtica, a dues columnes, i amb les abreviatures pròpies de l'escriptura carolina. Es pot datar del final del segle VIII. Els folis 1-5 contenen sentències de sant Isidor de Sevilla i dels folis 6 al 186 hi ha copiada la Llei. El foli 7 du la llista dels reis visigots del sector nord-oriental del regne (Catalunya-Septimània). Acaba així: «Achila regnà III anys; Ardo regnà VII anys». Al final de la columna, es troba una nota molt interessant per a la història de Girona, feta de manera

sum equali conturbat die, ni au ut mandet qm hunc
 pnci adn supbi otm lagan. ad dicit. ad dem hunc hunc
 tacet. cum hunc pnci. qua hunc hunc. forma ta bunda hunc
 pota uffa tam. atudicat otm. una fac aut toudam hunc
 qit. dep ni anoni. sponione conlugale fclut. co adn hunc
 ulut sep tonit hunc hunc copula uffa toudam hunc
 tanu. au toudam hunc fclut te. munifet otm pnci hunc
 religioni. ptopofiaum calli dicitur. magit quid toudam
 otm conua toudam. ad pnci pnci hunc:

LEX IURIS

- I Deprimi g rudi u n u a u r u
- II Secundi g rudi u d f i n i a u r u
- III Deo ca g rudi u p u r t e r a b l u
- IV Deo u r a r g rudi u c o n t a g n u m
- V Deo u n a c rudi u o r g a n e
- VI Deo c a rudi u g e o r t e m a u r u
- VII Deo n o n i s t e p a m i g e n e r i q u o d l e g

but non otm otm:

ANNO 827

Deprimi g rudi u n u a u r u

Primo g rudi u c o n a n t e u r s u p e r o r i l i n e u . p u a t e . m u d
 P i n f e r o r i . f i l i u . f i l i u q u i b u i . u l l e u l t e p t o n e l u n g a u t

II Deo c a rudi u d f i n i a u r u

Secundi c o n a n t e u r s u p e r o r i l i n e u . u u u i . a b i u . h p a
 o r i n e u r . n e p o r . a r u n t u e t u f r u a t . b a t o r o r . d e p t o n e
 d u p p l i c u n d u r . a b u t e u m . d e u b u . a u m d e p u a t e
 g e m u a t e . n e p o n e p a u r . a u m d e f i l i o . q u i d e f i l i u f r u a t
 b a t o r o r . a u m d e i n u a n t . u c c i p i u i a u t p r o n e . S e q u e n t i a l

La Biblioteca Nacional de París conserva un exemplar de la Lex Wisigothorum del final del segle VIII, també coneguda com a Llibre Jutge, que havia estat a la biblioteca de la Catedral de Girona.

espontània per l'escrivà o per un canonge lector que va voler consignar moments de perill per la ciutat, referent al setge d'Ibn-Marwan: «En l'Era 866 (826-827) vingué Marohane a Girona el VI de les Idus d'octubre (10.X), any XIII imperant Lluís» (Lluís I el Piadós, any 827). En aques-

ta nota, escrita en correcta lletra carolina, l'escrivà va donar constància de la data detallada del setge del cabdill musulmà, una sovintejada variació a Catalunya del còmput de l'Era hispànica i, en fi, fa saber que abans de 827 a Girona hom ja escrivia amb la nova lletra carolina.

Els hispans

ELS hispans eren gent emigrada d'Hispania que s'establiren a la banda nord dels Pirineus en el domini dels reis francs, fugint dels territoris ocupats pels àrabs. El corrent migratori s'intensificà en fracassar l'expedició de Carlemany a Saragossa.

Molts d'aquests fugitius procediren de la Tarragonesa i pertanyien a totes les categories socials d'aquella època: propietaris rurals, homes i dones propis dels poderosos, homes i dones lliures, clergues de totes les categories, etc. Passaren a terres septimanas i ocuparen terres que es trobaven abandonades des del temps de Carles Martell, que guerrejava contra els ducs d'Aquitània i, encara, a conseqüència de l'ocupació sarraïna i la consegüent alliberació feta per Pipí el Breu.

Carlemany, i més tard el seu fill i successor Lluís I el Piadós, acollí amb molta voluntat els nousvinguts. Els entregaren amplis lots de les terres fiscals abandonades o poc productives, assolint així un doble objectiu: recobriment de l'activitat agrícola i la reactivació econòmica resultant.

Les bones condicions en què es feren els assentaments i les relacions amb els monarques derivaren en l'establiment d'un règim especial, disse-

nyat en els preceptes que atorgaren als hispans en diverses ocasions.

D'antuvi, els refugiats van ser anomenats *hispani* en els mateixos preceptes reials, per tal de distingir-los dels naturals del país. Mentre aquests eren subjectes a les lleis franques, aquells es regien per la llei del seu país de procedència, és a dir, pel *Llibre Jutge*.

Els monarques van atribuir les terres o viles ermes i despoblades, mitjançant la concessió d'un precepte de l'any 795 «perquè les posseeixin ells i la seva descendència, sense cap cens ni inquietud mentre romanguin fidels a nós i als nostres fills...»

Els hispans gaudien de la salvaguarda reial; tenien el dret «quasi propietari» de llurs predis i en les causes menors podien administrar justícia sobre els seus homes. La manca normativa jurídica del règim dels hispans i l'eficaç explotació de les terres i el bon rendiment econòmic que reportaren, va provocar la cobejança dels comtes dels territoris respectius, que imposaren exaccions, confiscacions i altres abusos. La cosa provocà un ambient de tensió contra els hispans i els naturals del país i l'interes-

Capitell romànic del claustre de la Catedral de Girona. Representa un cavaller disparant l'arc. L'art de la caça major formava part de la vida quotidiana dels senyors feudals.

Noms propis

Es coneixen fets i actuacions d'alguns hispans gràcies als preceptes que els foren lliurats, tant a títol personal, per als laics, com a les institucions eclesiàstiques per als homes d'església.

Àtala. Fou fundador i primer abat de sant Policarp de Rasés (Narbona). Va fugir dels sarraïns i obtingué un precepte d'immunitat a favor de la seva fundació.

Agobard. (-769-Lió 840). Era català. S'establí com a monjo al «pagus» de Peralada, a l'Empordà, però la fundació no reeixí. Amb Àtala fundà el monestir de sant Policarp de Rasés. L'arquebisbe Leidrad de Lió el féu el seu auxiliar des de 813 i després el succeí en l'arquebisbat des de 816. Implicat en les diferències polítiques entre l'emperador Lluís i els seus fills, fou depositat per l'emperador (835-838).

Castellà. Abat fundador del monestir d'Arles, a la fi del segle VIII. És probable que hagués obtingut un precepte de Carlemany en favor del seu monestir. Anà al palau de Ver en 820, on recaptà un diploma del rei Lluís.

Claudi de Torí. Probablement d'origen urgellenc, fou deixeble del bisbe Fèlix d'Urgell, fautor de

l'Adopcionisme. De 817 a 827 fou bisbe de Torí.

Teodulf d'Orleans. (-760-Angers 827). Era got de la regió pirinenca. Estigué molt vinculat a la cort de Carlemany i intervingué en l'obra de la reforma general inspirada pel monarca. Fou abat de Fleury i d'altres monestirs de França. De 798 a 821 fou arquebisbe d'Orleans. Edità una versió de la Bíblia fortament tocada de visigotisme. Acusat d'haver participat en una conspiració de Bernat I d'Itàlia contra l'emperador, fou obligat a exiliar-se a Angers. Allí va compondre l'himne «Gloria laus» del diumenge de Rams. La documentació que posseïm a Girona ens permet de conèixer alguns descendents dels hispans, que, essent grans propietaris rurals, exercien càrrecs executius o judicials.

Esteve. Era jutge en 879. Era emparentat amb la família del comte Berà i obtingué confirmació reial dels seus béns.

Undila. Saig. Consogre d'Esteve, propietari a Ullà.

Wicfrid. Fill d'Undila, fidel del rei Odó (888-898) qui per un precepte li concedí terres situades al Narbonès i al Gironès.

sada actitud dels comtes, cosa que va obligar a noves intervencions dels sobirans.

Carlemany els reconegué l'estatut d'homes lliures, a condició que quedessin subjectes als comtes. Per disposició d'un precepte de 812, els his-

pans podien traspassar les terres als seus descendents immediats, és a dir, concedeix el dret hereditari sobre la terra fiscal. L'estatut dels hispans fou completat per posteriors preceptes de Lluís el Piadós, en 815 i 816, i per Carles el Calb en 844.

Gotmar

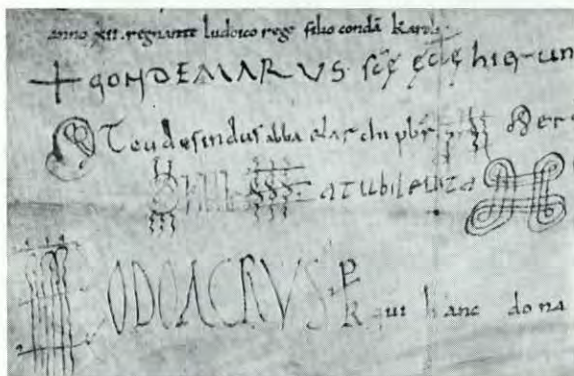
PEL mes d'agost de l'any 939, va comparèixer a la Cort del rei Lluís IV l'Ultramarí un monjo de Sant Cugat del Vallès que es deia Gotmar.

Era conegut a la Cort i amic del rei, i la seva personalitat era prou forta per proveir-se de representació del seu propi de Sant Cugat, del de

Ripoll, i del bisbe de Vic.

Al palau de Breisach gestionà privilegis d'immunitat, lliure elecció de l'abat i confirmació dels béns actuals i futurs en favor dels dos monestirs. El que s'atorgava al bisbe de Vic confirmava la possessió del terç de la moneda concedit pel comte Guifré Borrell.

Però la gestió de Gotmar no acabà aquí, segurament faltava satisfer la verdadera finalitat del viatge i obtenir la reial confirmació de la propietat que els seus pares havien aprisiat al veïnat de Llebrés, prop de Navata, i sobretot, obtenir la successió del bisbe Vigó, que havia mort. Si el

Document de donació del bisbe Gotmar a la Canonja gironina de la seva propietat de Llebrers, un feu situat entre Navata i Òrfens. La signatura autògrafa del bisbe apareix a l'extrem superior esquerre de la foto.

bisbe difunt havia sortit de la Cort del rei Carles i designat per a la seu giromina, era lògic que també el successor fos designat pel rei. El viatge fou ben feliç, per tal com Gotmar aconseguí tots els seus objectius.

Com a cap de l'església de Girona, el bisbe Gotmar desplegà gran activitat, com ho palesa la documentació contemporània, tant en bon govern del bisbat com en el redreçament de la vida religiosa i de l'activitat monàstica.

Així, pel juliol del 944 tornà a la Cúria reial de Laon.

Allí el bisbe Gotmar, acompanyat d'uns monjos de Sant Pere de Rodes, i

amb el consentiment dels comtes Sunifred i Gausfred, aconseguí del rei la immunitat i la independència del monestir empordanès, la propietat del qual es disputaven Banyoles i Sant Policart de Rasés. Es té per cert que en el seu viatge de 939 prengué de la reial Cancelleria les notes necessàries per redactar la *Crònica dels reis Francs*, entre 939-952. El bisbe-cronista dedicà la seva obra a Al-Hakam, fill del califa Abd al-Rahman II. Abans de l'any 947 fou membre d'una legació a Còrdova; en aquesta avinentesa entregà la *Crònica* al príncep hereu.

Ara de plata procedent de Sant Pere de Rodes, del segle X. El bisbe Gotmar va intervenir, l'any 944, per obtenir la independència del monestir empordanès respecte a Banyoles i Rasés.

L'arqueta aràbiga d'Al-Hakam

EL bisbe de Girona i abat de sant Cugat del Vallès Gotmar, a més de ser un gran bisbe, va portar a terme una gran activitat de relacions internacionals.

Sovintejà els viatges a la cort dels reis de França, on tenia bona entrada, i també visità la cort dels emirs de Còrdova, senyors d'Al-Andalus, com a llegat o embaixador. D'aquesta manera, establí relació de coneixença amb alts personatges del món aràbic, especialment amb el mateix príncep hereu Al-Hakam, que tenia manifestes inquietuds intel·lectuals.

En totes les corts, el protocol demanava que els enviats o representants dels països que rendien visita al sobirà iniciessin els contactes amb un intercanvi de presents. Així s'explica que el bisbe Gotmar, complint una legació, fes ofrena al príncep hereu de la crònica dels sobirans francs que coneixia i dels quals havia pres notes en la cort carolíngia. Versemblantment, l'arqueta aràbiga del segle X que es guarda al museu de la catedral pot ser un regal del mateix Al-Hakam, en correspondència a l'ofrena de la *Crònica*. Algun autor ha sostingut que l'esmentada arqueta de plata repussada és fruit del botí que cobraren el prohoms de Catalunya i els bisbes en la cèlebre expedició dels catalans a Còrdova. Però, tal com van anar les coses, la pressa per la tor-

L'arqueta aràbiga d'Al-Hakam, del segle X, es conserva al Museu de la Catedral de Girona.

nada no els podia deixar gaire temps per endur-se'n algun record.

L'intercanvi de regals entre els dos personatges revela un moment de bones relacions entre els dos regnes. Fruit d'aquesta bona avinença foren els llargs períodes de pau i intercanvi comercial entre els dos països.

L'arqueta és una magnífica mostra del treball i la perícia dels artesans cordovesos elaborant una peça de

tant d'interès per a l'estudi i la coneixença de l'orfebreria musulmana.

L'arqueta és de fusta de tec folrada de plata repussada amb aràbescs de motius vegetals i geomètrics. Lligant amb els motius decoratius, finament repussats, hi ha inscrites unes llegendes o inscripcions fetes amb grafies de l'escriptura cúfica, tipus d'escriptura molt emprada en les inscripcions dels segles VII al X.

Les inscripcions de l'arqueta

Existeixen dues versions diferents de la traducció de les inscripcions de l'arqueta aràbiga conservada al Museu de la Catedral de Girona. La primera, que reproduïm sota del text corresponent a cada costat, és la publicada a Museo Español de Antigüedades, i realitzada pel director d'aquesta obra, Juan de Dios de la Rada y Delgado, volum VIII, planes 331 a 336 (Madrid. 1872).

Front.- «En el nom d'Allah. La benedició d'Allah, la felicitat, la ventura, els plaers perpetus

Esquerra.- per al servent d'Allah al-Hakam, Príncep dels creients.

سَامُوِيلُ بْنُ

مَامَانَ بْنِ مَالِكِ بْنِ

الْمُسْتَنْسِرِ بِاللَّاحِ

Posterior.- Al-Mostanssir bil-Lah. Del que manà es fes per a Abul-Walid Hixem, immediat successor seu

لَمُسْتَعْنِيْنَا تَمَامًا عَلَى رَأْسِ الْوَكَلَاءِ كَمَا لَمَسَلَهُ

Dreta.- entre els musulms. Fou acabat sota la direcció de Judzen-ben Bostla».

La segona traducció és la realitzada per Eduard Saavedra i F. Fita i publicada pel primer a Museo

Español de Antigüedades, volum I, planes 471-482 (Madrid 1877) i pel segon a La Renaixença, IV (1874). Aquesta segona traducció és com segueix:

«En nom d'Al.là, benedició i prosperitat i ventura i joia perpètua al servent d'Al.là Alhakem, Emir dels creients. Al-Mostanssir Bil-làh, per quan manà que fes obrar Abul-Gualid, Hixem, hereu del tron dels musulms.

Es féu obrar per Juden, fill de Bazla».

Els diplomes carolingis

LA recaptació de diplomes o preceptes dels reis carolingis fou motiu de sovintejats viatges de bisbes, abats i comtes, i fins i tot de particulars.

Els interessats reclamaven del monarca el reconeixement de les seves propietats, confirmació de les que havien rebut i altres beneficis, generalment d'ordre fiscal.

Els sobirans carolingis sempre es mostraren generosos amb les institucions de l'església i envers les perso-

nes dels seus dirigents. A bisbes i abats els concediren, a més de terres fiscals, pertanyents al patrimoni reial, avantatges tan importants com el dret d'encunyació de moneda o el dret de percebre'n una part i el do —potser el més sol·licitat— de la immunitat.

La immunitat era un privilegi en virtut del qual un domini era sostret a l'acció dels agents del rei, o, per parlar amb la llengua del temps, declarat exempt, immune, de llur intervenció i lligat directament a l'autoritat reial, davant la qual el propietari era responsable personalment de la major part dels serveis administratius i judicials dels quals els comtes i llurs

El Cartoral de Carlemany, que es guarda a l'Arxiu Diocesà, conté, entre altres documents, una sèrie de diplomes concedits pels carolingis a Girona.

Signatura i segell de Carloman II en un diploma concedit a la Catedral de Girona, que es conserva en el seu arxiu. A la dreta, tron episcopal conegut com Cadira de Carlemany, que és darrera l'altar major de la Catedral, en un lloc elevat.

agents eren encarregats normalment en els altres llocs.

Totes les diòcesis catalanes i la majoria dels monestirs obtingueren privilegis d'immunitat.

Al costat de la immunitat, els reis concediren als bisbes drets que normalment pertanyien al càrrec comtal, com eren el teloneu, el pasquari, la moneda i altres de menor entitat.

El teloneu era l'impost indirecte que gravava l'activitat comercial, en el transport i en la venda. El pasquari era el cens que es pagava per l'aprofitament de les pastures en terrenys fiscals —de la corona— que no eren conreats. La moneda era el benefici derivat de l'encunyació de la moneda o part d'ella. Drets menors solien ésser l'impost sobre les salines, i el dret de recollir les restes dels naufragis.

La catedral de Girona, per intervecció dels seus bisbes, va obtenir

fins a nou diplomes. Els drets que es podrien classificar com a extraordinaris —pasquari i teloneu— foren concedits, per primera vegada a Girona, per l'emperador Lluís I el Piadós, l'any 834. El bisbe Vimer rebia «la tercera part del pasquari i del teloneu dels *pagus* de Girona, Besalú, Empúries i Peralada». El rei Carles el Calb, en 844, confirmà al bisbe Gundemar «la tercera part del pasquari i teloneu dels mercats de terra i mar que són al bisbat de Girona», és a dir, Girona, Peralada, Empúries i Besalú. Cal fer notar que Carles el Calb assenyalà teloneu pel mercat «de mar», la qual cosa ens indica l'existència d'una navegació de cabotatge prou important que permetia el cobrament d'arbitris.

Encara en 886 Carles el Gros augmenta el dret a «tota la meitat». En canvi, el rei Odó, en 891, torna a reduir els drets a la tercera part, tal com fou concedit originàriament. Per contra, el rei Carles el Simple, en 899, tot reproduint el precepte de Carles el Gros, retorna a la concessió de la meitat dels drets.

Diplomes concedits a la Catedral

1.- Precepte de l'emperador Carlemany. Document perdut i de data ignorada. Hom en té notícia a través d'altres preceptes posteriors.

2.- Palau d'Attigny, 2 de desembre de 834.

Lluís el Piadós dona a la seu de Girona i al seu bisbe Wimer els béns que havia concedit el seu pare Carlemany. Per la seva part, concedeix a la catedral la immunitat, i els llocs següents: En el Pagus Emporità, la vila d'Ullà amb els seus termes Cacavià, l'antic vilar Celsià amb la petita vil.la nova de Velloles, amb el castell i el seu terme; en el Pagus de Girona, la meitat de la vila de Mollet i la vila de Millars, la tercera part del pasquari i del teloneu del mateix pagus, les viles de Castellfranc i Paretz Rufi, amb el terç del pasquari i del teloneu; la vila de Bàscara, que és en el pagus de Besalú, amb els seus vilars, terme i fites; la vila d'Esponellà, Crespià i Mieres amb el terç del pasquari i del teloneu.

Creu pre-romànica, probablement del segle VIII, que se suposa que formava part de la primitiva catedral de Girona. Es conserva a la sala del Tinell del museu de la Catedral.

3.- *Sant Cerní de Tolosa, 11 de juny de 844.*

Precepte de Carles donat a prec del bisbe Gundemar en què li confirma les donacions del seu avi i del seu pare, Carlemany i Lluís respectivament, acreixent-les amb la immunitat i la seva tuïció.

4.- *Troyes, setembre de 878.*

El rei Lluís II el Tartamut atorga la seva defensa al bisbe Teotari.

5.- *Fossianum, 29 d'agost de 881.*

El rei Carloman dóna al bisbe Teotari un precepte en què posa sota la seva defensa i tuïció l'església de Girona i confirma tots els seus béns i privilegis, tal com els rebé dels seus avantpassats.

6.- *París, 1 de novembre de 886.*

L'emperador Carles III el Gros lliura al bisbe Teotari un precepte de confirmació dels béns que posseeix l'església de Girona, i els acreix notablement.

7.- *Mehun-sur-Loire, 15 de juliol de 891.*

8.- *Tours-sur-Marne, 29 de maig de 899.*

El rei Carles III el Simple confirma al bisbe Servusdei el privilegi de la immunitat tal com la concediren els seus avantpassats.

9.- *Tours-sur-Marne, juny de 922.*

El rei Carles el Simple atorga al bisbe Wigó, familiar del palau reial, un precepte d'immunitat i de ratificació de tots els preceptes que anteriorment havia rebut l'església de Girona.

Bisbat i bisbe

EN els segles III i IV de la nostra era, el cristianisme ja era arrelat a Girona. La seva existència és atestada, entre altres peces, pels sarcòfags romans i paleocristians de la parròquia de Sant Feliu Africà.

Les primeres comunitats cristianes foren de procedència essencialment urbana. El cristianisme penetrà en les ciutats baix-romanes a través de dues vies principals: de les comunitats jueves i de l'acció proselitista de predicadors cristians, missioners enviats per comunitats constituïdes i arrelades.

No hi ha notícia d'una possible introducció de la fe de Crist a través del judaisme. Sí que la tenim, en canvi, de la predicació de sant Feliu, que s'establí i morí a Girona, segons certifiquen les actes del seu martiri.

En els primers temps no existia el concepte bisbat, ni com a jurisdicció ni molt menys com a territori. Cada comunitat cristiana o grup de batejats elegia els seus propis dirigents: el bisbe, que havia de presidir la comunitat i n'era el màxim responsable, i l'autoritat del qual no era de poder ni de govern pròpiament dit, sinó de «confirmació de la fe»; i els preveres, que eren els auxiliars del bisbe en la predicació i en l'administració dels sacraments, mentre que els diaques s'ocupaven dels serveis externs: ajuda als necessitats, acolliment a les vídues i als pelegrins.

En el *pagus* o territori, la penetra-

ció del cristianisme fou lenta i difícil. No hi havia nuclis habitats amb suficient entitat per constituir les comunitats. En el Baix Imperi, els que vivien fora de la ciutat, en el *pagus*, eren anomenats *pagenses* i eren els treballadors de la terra. D'aquí deriva el nom de pagesos que es dona als agricultors.

Quan el cristianisme anà arrelant, tot i essent encara minoritari, es posà en circulació un altre mot derivat del *pagus* i dedicat a distingir els que pertanyien a la nova religió dels que no n'eren: *pagani*, és a dir, pagans.

La missió del bisbe no radicava

A Sant Martí d'Empúries hi radicava l'antic bisbat d'Empúries, integrat l'any 785 al de Girona.

sobre un territori, sinó sobre unes persones. En la desaparició de l'imperi romà i en l'assentament de la monarquia visigòtica, la comunitat cristiana assimilà el concepte administratiu romà de diòcesi —demarcació territorial—, fent-lo correspondre, essencialment, a la *civitas*, a la ciutat de tipus romà, seu del bisbe, amb el territori corresponent, de límits indefinits.

El bisbat o diòcesi d'Empúries abastava la ciutat i el territori d'influència de la ciutat, és a dir, bona part de l'actual Empordà. Semblantment, el bisbe de Girona i la seva diòcesi exercien la labor pastoral a la ciutat i en el seu terme d'influència, que vindria a ser l'actual comarca del Gironès. Entre un bisbat i l'altre, quedaven zones àmplies o *interlands* evangelitzats per missioners vinculats a un o altre bisbe. Quan en l'època visigòtica es van anar recuperant les viles i els pobles, en el seu si apareguren

comunitats que serien transformades en parròquies.

El territori encomanat al bisbe anà creixent i adoptà el nom d'*episcopatus*, o bisbat. També eren usats els noms de *parrochia*, o el més corrent de *diocesis*. Totes aquestes denominacions cobraren un sentit molt ampli de jurisdicció, ja que el centre, la *civitas*, només tenia el bisbe com a persona representativa. Més tard el mot diòcesi passà a ser el terme tècnic per a designar exclusivament la circumscripció episcopal, mentre que el mot parròquia passà a designar solament la circumscripció del rector.

El terme *civitas* s'usava únicament per designar el lloc que era capital de la diòcesi. Quan es tractava d'una població rodejada de muralles, la *civitas* era oposada a *suburbium*, és a dir, els ravals que eren fora muralles. S'entenia, doncs, per ciutat la població tancada que servia de residència al bisbe.

A partir de l'emperador Constantí (Edicte de Milà), i des del segle IV, els bisbes foren competents per entendre en aquells assumptes civils en què les dues parts acordaven sotmetre's al veredict de l'autoritat eclesiàstica. També foren competents en matèria criminal, si es tractava de delictes religiosos, o si els implicats n'eren.

És il·lustrador d'aquest concepte urbà de la primera jurisdicció episcopal el costum molt freqüent dels bisbes —i els nostres ho feren repetidament— de firmar com «bisbe dels gironins o de la ciutat de Girona», o «bisbe de la ciutat d'Empúries o dels emporitans».

Aquest aspecte jurisdiccional dels bisbes s'anà augmentant durant tot el període visigòtic, fins a la seva inclusió en l'organigrama polític-administratiu dels carolingis.

Època carolíngia: el bisbat de Girona

EN el moment de l'arribada dels musulmans, al final de la monarquia visigòtica, la futura Catalunya comprenia les diòcesis de Barcelona, Terrassa, Girona, Empúries, Ausona, Elna, Lleida, Urgell i Tortosa, a més de la metropolitana Tarragona.

Durant la dominació musulmana van desaparèixer la metròpoli de Tarragona i Terrassa, Ausona, Empúries, Lleida i Tortosa. Les restants —Barcelona, Girona, Elna i Urgell— van

subsistir sota l'ocupació sarraïna i van agafar una nova empenta i vitalitat un cop recobrada la llibertat. Aquestes quatre ciutats eren, de fet, els principals centres del país.

Les quatre diòcesis recobrades van ser adscrites a la metròpoli de Narbona. A la darrerria del segle VIII, la jurisdicció metropolitana ja era ben afirmada a l'interior de l'imperi carolíngi. El territori de l'antic bisbat d'Empúries va ser absorbit al final del segle VIII pel bisbat de Girona.

L'any 785, data del lliurament de Girona a Carlemany, marca l'inici d'una nova època del bisbat gironí. Canvia el concepte de bisbat dels temps passats. En l'organització carolíngia, el bisbat va quedar assimilat

A les caplletres del Pontifical que es conserva a l'Arxiu de la Catedral de Girona, la figura del bisbe hi és omnipresent.

al comtat, com a territori. El bisbat era el territori jurisdiccional del bisbe en l'ordre eclesiàstic, de la mateixa manera que el comtat era el territori assignat al comte. Com el comtat, el bisbat era l'àmbit delimitat i constituït en honor que atorgava el monarca.

El territori alliberat que constituï el comtat de Girona va ser el mateix que quedà fixat com a bisbat. Així, el bisbat de Girona, en el moment de la seva incorporació al món carolingi, comprenia des de les Alberes, pel nord, a l'actual comarca de la Selva, la part baixa de la Tordera i la falda del Montseny al sud i de les Guilleries i la Garrotxa, seguint la vall del Ter fins al Pirineu, al mar, a l'est: un vast territori que aglutinava els comtats de Girona, Besalú, Peralada i Empúries.

El bisbat de Girona tenia una característica que el distingia dels altres bisbats catalans i de la immensa majoria dels restants de l'imperi: aplegava en el seu àmbit els comtats de Besalú i Empúries, a més del propi de Girona.

Aquest fet posava el bisbe de Girona en una situació que causava recel als comtes de Besalú i d'Empú-

ries, en haver d'acceptar aquests que la màxima autoritat religiosa dels seus respectius comtats tenia la seva «seu» en territori aliè.

Això féu que la seu de Girona es trobés moltes vegades en el centre de litigis entre les autoritats civils de la terra, principalment entre Barcelona i Empúries, que mantenien —i mantindrien— una oberta i declarada tibantor. I encara que el comte de Girona-Barcelona fruis de certa preeminència —a vegades contestada—, els altres comtes procuraven fer el joc favorable als seus interessos.

De fet, Empúries i Besalú sempre ansiaren tenir bisbat propi. Empúries volia ressuscitar el que possiblement fou el bisbat més antic de la Tarracense. Besalú va arribar a aconseguir bisbat propi del papa de Roma, en el segle XI, però només va durar el mateix que la vida del seu patrocinator, el comte Bernat Tallaferro. Els comtes d'Empúries no l'aconseguien per més que bastiren un temple tan esplendorós, en tots els ordres, que ha merescut el títol de la catedral de l'Empordà.

La seu única continuà essent la de Girona.

Els bisbes, com els comtes

EL primer bisbe de la restauració carolíngia fou Ataülf (778-788), que era d'origen got. Havia obtingut de Carlemany un precepte que li atorgava la possessió de la vila de Bàscara. El seu successor, Walaric, n'obtingué la investidura en el judici presidit pel comte de Palau Ragonfred i per l'arquebisbe de Narbona Nifridi. Aquests dos personatges i el seu seguici havien vingut al comtat de Girona en qualitat de *missi dominici*, enviats senyorials, en virtut del que establia el capitular referent al regim del regne. Una mala transcripció del document i una lectura defec-tuosa van fer creure que Ragonfred era comte de Girona i Nifridi bisbe de Girona.

Durant aquesta primera etapa, la majoria dels bisbes gironins van ser d'origen franc o septimans, a semblança dels comtes beneficiaris, que solien ésser forasters. Semblava lògic que els sobirans concedissin el benefici i l'honor episcopal a gent coneguda i de confiança. Alguns d'ells fins i tot procedien de la família reial, no pas en el sentit familiar que ara entenem, sinó en el sentit ample de la gent que vivia en el palau reial.

Des dels seus orígens, el bisbe era proclamat pel clergat i pel poble de la seva diòcesi. Aquesta regla era observada arreu. Però, com que el paper del clergat i el del poble mai no ha-

vien estat determinats amb precisió, fàcilment aparegueren diverses interpretacions. Alguns canonistes atribuïen un paper preponderant al clergat per damunt del poble; altres s'inclinaven per donar més relleu a la voluntat popular. Tot amb tot, el consentiment havia de ser unànim. «Aquell que ha de manar per sobre de tots ha de ser elegit per tots». Mes la tradició carolíngia afirmava que el rei era el «protector» de les esglésies; ell atorgava la *tuitio*, la *defensio* i el *mundiburdium*, és a dir, el rei era l'empara, la defensa i el sosteniment de les esglésies, i per tant estava autoritzat a intervenir en les eleccions episcopals, tant en interès propi com de les mateixes esglésies.

Per poder procedir a l'elecció del bisbe era necessària la *concessio regalis*, la concessió reial. Sovint, quan el rei donava la llicència, suggeria o presentava el seu candidat, i aleshores es

Bisbes de Girona de l'època carolíngia

Ataülf	778-788
Walaric	816-817
Wimer	834
Gundemar	841-850
Sunifred	858
Teotari	870-886
Ermemir	889-890 (intrús)
Elies	?
Servusdei	886-906
Wigó	907-941
Gotmar	943-951
Arnulf	954-970
Miró	970-984
Gotmar	985-993
Odó	995-1010

Calze de plom trobat en una tomba episcopal a la Catedral de Girona i conservat ara al seu Museu. Va ser obrat a la darrerria del segle IX o principi del segle X.

deia que l'elecció es feia «per favor reial».

L'episcopat era un honor, és a dir, un tot en el qual estaven unides la funció episcopal i la cosa temporal —els béns—. Per tant, l'honor episcopal era també un benefici, exactament igual que l'honor comtal. Talment que els comtes, els bisbes tenien l'honor pel rei i estaven obligats a ser-li fidels, és a dir, a servar el vincle del vassall.

Comtes i bisbes són figures de primer ordre en l'organigrama político-administratiu de l'imperi carolingi. Quan aquest desaparegué i cada comte s'apoderà de l'autoritat reial, aquests procediren exactament igual que els monarques. Només cal llegir els testaments dels nostres comtes per veure ben clarament com lleguen als seus hereus i successors el «...*comitatus et episcopatus*», etc., exercint el mateix patronat que els antics reis. Pel que fa al comtat gironí, que fou objecte de dot d'esposori dels comtes, donaven a la seva comtessa «...*comitatum et episcopatum gerundensem*».

D'altra banda, aquesta pràctica esdevingué el fonament del poder feudal de comtes i bisbes.

L'elecció d'un bisbe

MÉS d'una vegada l'elecció del bisbe de Girona es va veure pertorbada a tots els nivells, i des de temps ben reculats. Ja en el segle VI un cert bisbe, potser ambulant, anomenat Minici es permeté de consagrar un ignorat bisbe de Girona.

En els temps carolingis hi ha constància de la consagració del bisbe Servusdei (886-906), feta segons els antics cànons, segons es desprèn del document que es guarda, en còpia del segle XIII, a l'Arxiu Capitular.

Servusdei era fill d'Agde, a la Narbonesa, fill d'Ingelbert i d'Adaltrudis, nobles propietaris rurals d'aquella regió. A la mort del bisbe Teotari (870-886), «...es reuniren els onze canonges de la catedral, amb els arxi-

prests, els ardiaques, els sacerdots rurals, juntament amb els majors nobles laics, tant comtes com també tot el poble (...). Essent concordants de pensament i de voluntat, dirigiren lletres al senyor Teodard, arquebisbe de la seu Narbonesa, demanant l'elecció de Déu i la seva, així com la de tots els bisbes de la Septimània del sacerdot Servusdei, baró preclar i inclit nat i nodrit de l'esmentada terra, en l'ordre de l'episcopat (...) I volem i demanem que rebi el regiment de la cura pastoral sobre nosaltres...».

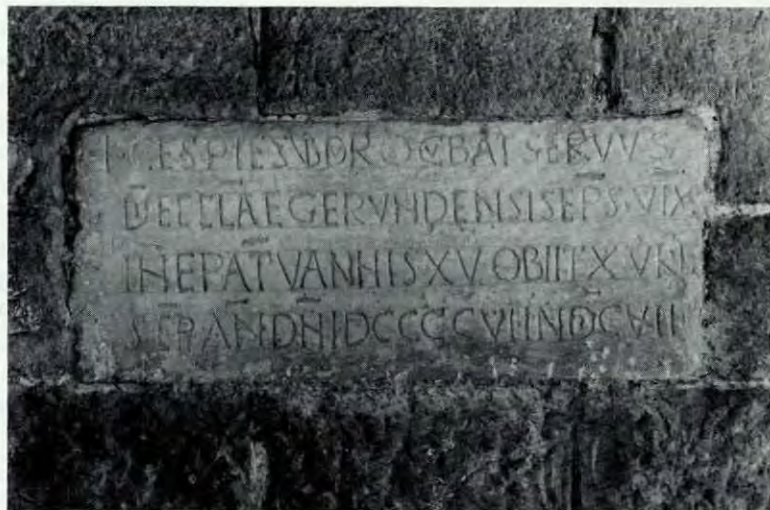
Com es pot veure, es tracta d'una elecció netament gironina, sense cap intervenció exterior. Per la lletra, fan saber l'elecció al metropolità, que vingué a Girona a consagrar el bisbe que els gironins s'havien donat.

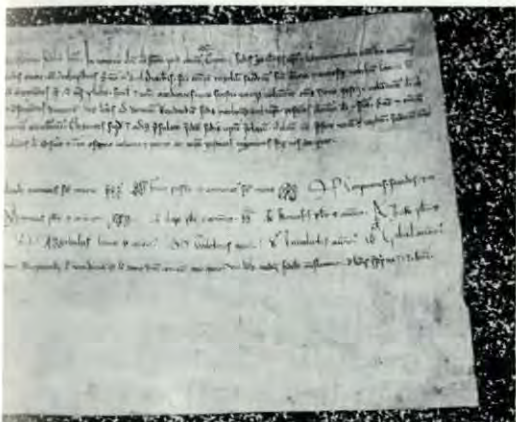
Podríem dir que aquesta era la fórmula pura d'elecció.

Per contra, la forma d'elecció del seu successor, sent legal, fou *inspirada*, com es veurà tot seguit.

Pel fet que el començ del pontificat de Servusdei es veié pertorbat pel comte d'Empúries i el seu patrocinat bisbe intrús Hermemir, o bé perquè la cort de França restablí lligams

Làpida mortuòria del bisbe Servusdei. Actualment és en el mur del presbiteri de Sant Feliu. S'hi llegeix: «Sota l'herba dura jau Servusdei, bisbe de l'Església de Girona. Visqué en l'episcopat quinze anys. Morí el 17 d'agost de l'any del Senyor 907 indicció XII».

L'Arxiu de la Catedral de Girona conserva aquest pergamió on els canonges i el poble de Girona notifiquen a l'arquebisbe de Narbona que han elegit Servusdei bisbe de Girona, com a successor de Teotari, i li demanen que vingui a consagrar-lo.

sòlids amb els territoris perifèrics, succeí que, havent mort Servusdei, calia buscar-ne un substitut.

El document és força curt, però conté dades prou significatives. Per començar, s'ha de dir que la iniciativa no partí pas dels gironins. El clergat i els moradors de Girona van ser reunits a l'església de Sant Feliu, en assemblea presidida pel metropolità de Narbona Arnust, acompanyat de Nantigís d'Urgell i Teuderic de Barcelona. En un lloc eminent hi havia el comte de Barcelona-Girona, Guifré Borrell, qualificat en el document de «*verissimus christicola*», molt verdader cristià. El metropolità presentà el futur bisbe com un candidat de la cort reial, un «baró agradable i ple d'afabilitat (...) anomenat Wigó, sortit de l'Aula reial i elegit pel seu manament i consagrat bisbe de Girona per tots els bisbes de la Gòtia...»; també va fer notar als assistents a Sant Feliu el seu origen «nobilíssim, dotat de sants costums, ple de saviesa, nodrit en el reial palau i dotat de tota perspiciàcia...».

El príncep Guifré Borrell i els nobles que l'acompanyaven van ser convidats a admirar les qualitats del candidat i a donar el seu consentiment a la iniciativa dels bisbes i a l'or-

dre reial. Tots plegats, amb el poble, formaren una comitiva per acompanyar el candidat a la catedral, on va ser entronitzat.

Els elogis del metropolità no foren vans: Wigó fou un dels bisbes més grans de l'església de Girona als voltants de l'any mil.

Però l'acte estava lluny de les prescripcions canòniques dels formularis. L'actitud i l'actuació d'Arnust, tal com ens les presenta el document, anaven en contra d'una de les més antigues tradicions cristianes: l'elecció del pastor pels membres de la seva església. El comte Guifré Borrell es manifestà disposat a obeir el nou bisbe, després de ratificar una «tria» amb la qual res no tenia a veure. Per la seva banda, el poble no pogué fer altra cosa que reconèixer allò que s'havia decidit a les seves espatlles.

Tot passà com si l'arquebisbe Arnust, que apareix com a portaveu de la cort reial, fos un veritable sobirà de les esglésies de la seva província. Una butlla del papa Esteve VI —que podria ser falsa— donaria a Arnust el dret d'acomplir les funcions de visitador de la diòcesi d'un bisbe sufragani difunt, i també d'entronitzar un nou bisbe triat per ell mateix.

És possible que el capteniment de l'arquebisbe de Narbona respongués en bona part a un esforç per impedir intents secessionistes, com el que feia ben poc havia dut a terme l'intrús Esclua d'Urgell en proclamar-se metropolità contra Narbona.

Servusdei i Ermemir: un conflicte religiós

LA condició episcopal, tal com quedà dibuixada en els capitulars carolingis, es veié molt sovint pertorbada.

Els comtes d'Empúries sempre procuraren tenir un bisbat propi. I ho intentaren per tots els mitjans possibles, lícits o il·lícits, sempre que es presentà l'ocasió.

Des de 886 pontificava a Urgell un bisbe anomenat Esclua que, després d'expulsar el bisbe legítim, Ingobert, amb la complicitat del comte Ramon de Pallars, actuava amb pretensions de metropolità enfront de Teodard de Narbona.

L'any 887 morí el bisbe Teotari de Girona i fou substituït per Servusdei, de forma canònica i amb l'aprovació del metropolità.

Però la intervenció dels comtes d'Empúries Sunyer II i Delà vingué a pertorbar el normal desenvolupament de les coses. Els comtes germans veieren l'ocasió de poder influir en una elecció episcopal presentant un candidat propi i de la seva confiança, i cridaren el fals bisbe Esclua perquè consagrés el seu escollit, Ermemir.

Hi ha indicis molt raonables que, per actuar amb llibertat de moviments i evitar la contestació dels gironins que acabaven de proclamar Servusdei, feren ungir Ermemir a l'església de Sant Martí d'Empúries.

L'acte fou realitzat per Esclua, amb la col·laboració de Frodoí de Barcelona i de Gotmar d'Osona.

Amb aquesta actuació, Esclua començava a actuar com a metropolità

Ara romànica de l'altar de Sant Martí d'Empúries, on Ermemir va ser consagrat bisbe, contra Servusdei. En un costat es conserven unes incisions a la pedra amb el nom d'Ermemir, fetes amb motiu de la seva consagració, l'any 889.

recolzat en els comtes Sunyer i Delà, que així aconseguien tenir un bisbe a les seves mans.

Però tots aquests personatges jugaven amb mires encara més llunyanes. El comte de Girona-Barcelona Guifré, l'arquebisbe de Narbona Teodard i el mateix bisbe legítim Servusdei eren reacs a reconèixer el rei Odó, tot just elegit per la noblesa franca. La proclamació del nou rei trencava la legitimitat dinàstica, i els nostres personatges volien servir, per damunt de tot, la fidelitat als carolingis.

Sunyer II i el seu germà Delà, en canvi, s'havien afanyat a reconèixer el rei Odó, de qui ja havien rebut gràcies. Aquesta circumstància els donava seguretat en el seu joc contra el comte Guifré de Girona-Barcelona i contra l'arquebisbe.

El bisbe legítim Servusdei, després d'anar a Narbona a parlamentar amb el metropolità, tornà a terres gironines acollint-se a l'hospitalitat dels monjos de Banyoles, tot esperant esdeveniments, i bo i reclamant els seus drets.

Consagrat a Empúries Ermemir, calia donar el pas següent, que era la presa de possessió de la seu. Delà i Sunyer s'empararen de Girona, entre els anys 888 i 890. També penetraren en territori del comtat de Besalú, sempre en perjudici dels drets comtals de Guifré. Si l'actuació dels revoltosos a Girona hagués reeixit, s'hauria consumat la reinstauració de la província Tarraconense en la persona d'Esclua, i radicada en el bisbat d'Urgell, comprenent les sufragànies de Barcelona, Girona, Osona i Pallars.

Però els perjudicats, el comte Guifré, el bisbe Ingobert d'Urgell i Servusdei de Girona a més de Teodard, arquebisbe de Narbona, reaccionaren

amb decisió. Si el comte Sunyer i Ermemir anaren a prestar fidelitat al rei Odó i a recaptar privilegis, l'arquebisbe Teodard, pel juny de 890, també acudí a Orleans a fer el reconeixement en nom propi i de la seva província eclesiàstica, i així aconseguí capgirar la situació. Rebé preceptes de confirmació dels béns de la seva església, i també en rebé el seu acompanyant, l'abat d'Amer. La situació quedà redreçada. Teodard convocà Concili a la localitat de Port, vora Nimes. Hi foren convidats els bisbes de les províncies d'Arles, Ais de Provença i Embrun, a més del de Narbona. Els protagonistes de l'afer, Esclua i Ermemir, i el seu col·laborador Frodoí de Barcelona, no hi comparegueren, però sí que hi anà Gotmar d'Osona, que reconegué el seu error.

Els bisbes legítims Ingobert d'Urgell i Servusdei de Girona mostraren les seves credencials i, reconeguda la seva legitimitat, pogueren retornar a les seves seus respectives. El bisbe de Girona anà aleshores a Mehun-sur-Loire, on obtingué del rei Odó garantia en la possessió del seu bisbat.

En 892 anà també a Roma a veure el papa Formós (891-896), i en 897 hi tornà dins el període de quatre mesos que durà el pontificat del papa Romà (agost-novembre de 897). En les dues visites li foren concedides butlles en paper, que actualment es guarden a la catedral. La butlla del papa Romà recorda el conflicte que patí la mitra de Girona, quan diu: «...Ha vingut a la seu Apostòlica el venerable bisbe Servusdei, i havent rebut justament i canònica l'església de Girona, ha estat expulsat d'aquí Ermemir, depositat i excomunicat».

La pau retornà al bisbat de Girona.

Arnulf, abat de Ripoll i bisbe de Girona

DES de temps de la monarquia visigòtica, l'església de Girona tingué una sèrie de bisbes que compartien la mitra episcopal amb la dignitat abacial, com ara Joan de Bíclar, Gotmar, abat de Sant Cugat del Vallès, Arnulf de Ripoll i Odó, també de Sant Cugat.

En el segle X, de tanta confusió política i religiosa en les altures de la corona i de la tiara —la primera portant en el seu interior el germen de la dissolució imminent i la segona presonera d'interessos entrecreuat—, a Girona brillen uns pastors de forma ben clara i manifesta: Arnulf i Miró Bonfill. Tots dos ofereixen caires d'una forta personalitat. Arnulf fou abat de Ripoll de 938 a 970 i bisbe de Girona de 954 a 970, any en què morí.

L'abat Arnulf fou l'iniciador de la primera embranzida del monestir. Feia tot just seixanta anys que era fundat quan ell hi emprengué ja obres de restauració i ampliació del cenobi, a causa del creixent nombre de monjos que l'habitaven.

Coronant la seva obra d'abat en la direcció de la comunitat, destaca la seva faceta personal característica, la de l'home intel·lectual.

Arnulf donà tal impuls a l'obra de

l'escriptori monàstic i de la biblioteca, que un i altra arribaren a ser dels més importants de l'Europa del seu temps.

L'any 951 l'abat Arnulf anà a Roma formant part d'una comitiva integrada pel comte Sunifred de Cerdanya, el bisbe Guisad d'Urgell i altres prohoms. Allí obtingué del papa Agapet II privilegis de confirmació de béns en favor del seu monestir de Ripoll, ensems que consolidà els lligams de dependència i subjecció a Roma, seguint la iniciativa del monjo Sunyer de Cuixà. De resultes d'aquesta relació, i secundant la voluntat papal, Arnulf introduí a Catalunya la reforma de Cluny.

A Roma també tingué temps de satisfer la seva curiositat de bibliòfil adquirint exemplars de llibres litúrgics i clàssics, que després faria copiar a Ripoll.

El dia 1 de setembre de 954 l'abat Arnulf fou aclamat bisbe de Girona. L'activitat i el seny de govern que havia desplegat a Ripoll, els féu extensius al bisbat de Girona.

Impulsà l'obra de l'escriptori de la catedral. Intensificà la còpia de llibres litúrgics que donava a les parròquies i esglésies que consagrava, necessària per al culte. Igualment, encoratjà la còpia dels llibres de les Arts Lliberals, necessaris per al bon funcionament de les escoles de la catedral.

En la seva persona aglutinà la tasca dels escriptors de Ripoll i de Girona, que restaren estretament units.

En el camp de la seva acció pastoral, el bisbe-abat Arnulf impulsà la creació de centres parroquials i monàstics, base del treball de catequització dels pobles i viles que anaven

Estela mortuòria en memòria del bisbe Arnulf, conservada en una sala de l'Arxiu de la Catedral de Girona. Va estar posada originalment en un mur de la catedral romànica.

L'abat Arnulf va ampliar el monestir de Ripoll quan feia tot just 60 anys que era fundat.

creixent.

El 19 d'octubre de 957 consagrà l'església de Sant Esteve de Banyoles i l'església parroquial de Sant Pere i Sant Pau d'Albanyà, que depenia d'Arles. L'any següent, 958, consagrà Sant Esteve i Sant Miquel de la Vall de Bianya, a la riba del Fluvià.

Actuà en benediccions d'abats, com a Sant Pere de Rodes i a Camprodon i, en el comtat d'Empúries, consagrà la parròquia de Fontanilles.

Com a bisbe membre de la Narbonense, el bisbe Arnulf fou dels qui de manera més aferrissada s'oposaren a la pretensió de l'abat Cesari, de Santa Cecília de Montserrat, de fer-se reconèixer com a metropolità de la

Tarraconense, contra la província establerta de Narbona. Cesari s'havia fet consagrar bisbe pels prelats d'un Sínode de l'església gallega que estava reunit a Santiago de Compostel.la. Arribat a Catalunya, volia fer valer els seus títols invocant el caràcter apostòlic de la seu compostel.lana. Arnulf i els seus col.lagues coprovincials li feren saber que no donaven cap crèdit a uns títols fonamentats en una llegenda. El papa confirmà la posició dels bisbes catalans.

El terme de la seva vida arribà el dia 17 d'abril de l'any 970. Un cartulari de Ripoll recorda l'ordre d'Arnulf, «abat venerable, baró digne de ser lloat per totes les coses».

Miró II Bonfill, comte de Besalú i bisbe de Girona

MIRÓ era fill del comte Miró el Jove de Cerdanya-Besalú i de la comtesa Ava. Era el darrer fill dels quatre que tingueren aquests comtes. Fou destinat a la carrera eclesiàstica.

Heretà el comtat de Besalú per la mort dels seus germans Sunifred i Guifré. El 941 ja és qualificat de leuista. Rebé la seva formació en el monestir de Ripoll i a la catedral de Girona, sota la direcció del bisbe-abat Arnulf.

A la mort del bisbe Arnulf, en 970, Miró fou cridat a succeir-lo, no sense que tingués lloc un pintoresc incident. En el temps de la seu vacant, mentre hom cercava un candidat que pogués ser acceptat pels diversos comtes del bisbat de Girona, es presentaren diverses alternatives. El principal interessat, el comte Borrell, era a Roma amb el bisbe Ató d'Osona per tractar de la qüestió de la metròpoli, que fou resolta favorablement. Allí es proposà l'elecció de Miró com a bisbe de Girona. Però algú interessat a actuar pel seu comte, qui sap si els comtes d'Empúries, o l'arquebisbe de Narbona, imposaren un bisbe jurídica-

El pont de Besalú, en una foto de començament de segle. Els fonaments són d'origen romà.

El bisbe Miró va estar molt relacionat amb el monestir de Sant Pere de Rodes.

ment incapaç. Un neòfit. El papa Joan XIII encomanà al nou arquebisbe Ató d'Osona la provisió de la vacant, tot fent-lo governador de la seu de Girona. En una butlla dirigida al comte Borrell, el sant pare explica la raó del seu procedir: «...i com que ens hem assabentat que a Girona ha estat consagrat bisbe un neòfit, sense l'elecció del poble (...) manem que Ató, varó venerable, arquebisbe i col·lega nostre, sigui provisor i governador de la mateixa santa església de Girona». La notificació també fou feta a l'arquebisbe de Narbona i a l'ardiaca i als canonges de Girona.

Expulsat l'intrús, la identitat del qual es desconeix, el comte Miró fou proclamat bisbe de Girona el mes de març de 971.

Fent compatibles el càrrec comtal i el deure pastoral, el bisbe Miró desplegarà una intensa activitat: a Sant Pere de Rodes, presidí el lliurament de terres a favor del monestir, donades pel comte d'Empúries Gausfred i el seu fill Sunyer, bisbe d'Elna; consagrà els set altars de la basílica de Sant Miquel de Cuixà, amb la presència dels bisbes de les dues bandes

del Pirineu; tingué cura de l'elecció de l'abat Dodó de Camprodon...

L'any central, tanmateix, de l'activitat episcopal i comtal de Miró fou el 977. Aquest any consagrà la canonical de Sant Genís i Sant Miquel de Besalú, les cases benedictines de Serrateix i Sant Pere de Besalú. Consagrà també la nova basílica de Ripoll, acompanyat dels bisbes Fruia de Vic, Guisad d'Urgell, Sunyer d'Elna i Vives de Barcelona, i amb l'assistència dels comtes Oliba Cabreta, de Cerdanya, Borrell de Barcelona i Gausfred d'Empúries.

Dos anys més tard, marxà a Roma amb el comte de Carcassona i els abats de Rodes, de Sant Hilari de Carcassona, de Sant Pere de Besalú i monjos representants dels monestirs esmentats. Encara tornà a Roma l'any 981, on assistí al concili que convocà el papa Benet VII, contra la simonia. Miró, que tant havia treballat per l'obra de l'església —pastorejant el seu bisbat, enriquint esglésies, canòniques i monestirs des de la seva condició comtal— va merèixer la confiança del pontífex, que li encomanà la publicació dels cànons conciliaris en els bisbats d'Hispania.

Al terme d'una vida de tanta activitat, d'una mobilitat extraordinària en la seva tasca pastoral, s'apagà en el rigor de l'hivern, el dia 27 de gener de 984. Fou enterrat a Ripoll, en el lloc que ell mateix havia escollit.

La catedral de santa Maria

A LA ciutat, prop de la muralla, es troba la *sedes*, la Seu o església catedral, mare de totes les esglésies de la diòcesi. La Seu era símbol de l'autoritat episcopal. El bisbe hi residia i des d'allí irradiava tota l'activitat i la vida religiosa diocesana.

La catedral era posada sota l'advocació d'un sant Patró, que era el protector de tot el bisbat. Des de l'època carolíngia, la Verge Maria fou tinguda en gran veneració i foren nombroses les catedrals d'arreu d'Europa que la tingueren per titular.

La catedral de Girona també té per titular santa Maria Assumpta: la diada tan nostra de la Mare de Déu d'Agost és la festa de santa Maria de la Seu de Girona.

L'emplaçament de l'antiga petita església catedral visigòtica és molt probable que fos el mateix que l'actual. No es coneix cap notícia que permeti de saber quina era la seva configuració ni tampoc la seva advocació. Se sap, però, que en els millors temps de la monarquia visigòtica la catedral de Girona celebrava la litúrgia amb tant d'esplendor que li valgué el títol de *Mare de les cerimònies* i sant Brauli de Saragossa la situa al costat de les esglésies de Sevilla i de Toledo.

Hi ha la tradició que la catedral fou convertida en mesquita durant la dominació musulmana i que la co-

L'ambó de la capella conventual de la Catedral de Girona és fet amb un fragment del cancell de la primitiva catedral romànica (foto de dalt).

Detall de l'ara romànica de l'altar major de la Catedral de Girona (foto de sota).

munitat cristiana tenia el seu culte a l'església de Sant Feliu, extramurs de la ciutat.

La tradició també explica que Carlemany, en 785, restituí la catedral en el lloc de la mesquita i restaurà allí el centre de la vida religiosa del bisbat, que és la raó de ser de la catedral. Catedral vol dir lloc de la càtedra, des d'on pastoreja el bisbe. Ultra el bisbe, tenien cura de la catedral els preveres

Capitells de la primitiva catedral romànica de Girona. Els dos de l'esquerra són romànics. Els altres dos, pre-romànics d'influència visigòtica.

comportà la construcció de dos altars, el major dedicat a santa Maria i el segon a la Santa Creu.

Si entre l'any 785, a la darrerria del segle VIII, i el primer quart del segle XI hi hagué alguna obra de reforma o d'ampliació de la catedral, no ens consta en cap font documental. El cert és que, com a centre de culte i de les institucions eclesiàstiques, funcionava plenament.

En tot cas, la catedral dels segles VIII al X havia de tenir la coberta de fusta, com totes les d'aquell temps. El fet es desprèn de l'afirmació del bisbe Pere Roger dient que era ruïnosa i que quan plovia «era plena de degoters».

La catedral romànica del segle XI fou una obra esplendorosa, digna del qui la féu bastir, i èmula de les grans basíliques, com Sant Pere de Rodes o Ripoll.

canònics o canonges que assistien el bisbe en la seva tasca evangelitzadora a la ciutat i en la resta de la diòcesi, a través dels clergues rurals.

La catedral, en temps de la restauració carolíngia, degué ésser refeta, o qui sap si ampliada, en l'avinentsa de reformar o adaptar la mesquita al culte cristià.

Si haguéssim de creure la llegenda de Carlemany, l'adaptació

La Canonja

La canonja o canònica és la corporació dels clergues adscrits a la Catedral per promoure-hi totes aquelles activitats, especialment culturals, que miren pel servei de l'església. Durant els quatre primers segles de l'era cristiana, vivien al si de la seva família. Sant Agustí, bisbe d'Hipona,

sistematitzà diverses experiències anteriors i disposà que els seus clergues fessin vida en comú. I «constituí un monestir al si de l'església». Aquests clergues que duïen una vida en comú, conforme a uns cànons o regles, eren canònics —*clerici canonici*— i d'aquí ve el nom de canonges.

Els bisbes adoptaren de seguida la institució en les respectives esglésies, començant per les del nord de l'Àfrica. D'allí passà a la península Ibèrica, com ho palesen el II Concili de Toledo de 527 i el celebrat a Lleida en 546. Gregori de Tours descriu les canòniques instituïdes a la Gàl·lia, i

Dependències de la Canonja gironina que ja existien el segle XI. Queden situades actualment al pati posterior del Museu d'Art.

el monjo Agustí, enviat pel papa Gregori el Gran, introduí la institució a Anglaterra.

Les canòniques, igualment que les seus episcopals, sofriren les crisis político-socials i religioses inherents a l'assentament dels nous pobles germànics, de la presència sarraïna o de les tensions institucionals, com ara les crisis dinàstiques o pontificies. En el segle VIII apareix la figura del reformador Crodegang, que fou bisbe de Metz, el qual, com digué Pau Dia-ca, «reuní el clergat i, a semblança d'un cenobi, els féu guardar al redós

del claustre i els donà una norma amb la qual servissin l'església».

Els canonges posaven els seus béns a disposició de la comunitat —conservant-ne l'úsdefruit—, disposaven de les almoines que rebien dels fidels i dels delmes de les propietats que posseïa la *mensa canonical*. Crodegang de Metz morí l'any 766, havent intervingut en la caiguda de la dinastia merovíngia —deposició de Xilderic III— i en la proclamació de la dinastia carolíngia, en la persona el majordom de palau Pipí el Breu, l'any 752.

La capella conventual de la Catedral de Girona havia estat el dormitori dels canonges.

Canonges gironins del segle IX

ELS carolingis, especialment Carlemany, van dur a terme un seriós intent de reorganització i renovació que afectà els diversos estaments de la societat. Cal recordar els nombrosos preceptes i capitulars que emanaren de la Cort Imperial.

La reforma de les canonges la realitzà l'emperador Lluís I el Piadós (814-840) de resultes d'una entrevista que mantingué amb el papa Esteve V (816-817). Es publicaren una sèrie de mesures disciplinars i jurídiques relatives al clergat i als monestirs, en la Dieta sinodal d'Aquisgrà, en la tardor de l'any 816.

El sobirà envià la regla, anomenada aquisgranenca, a tots els metropolitans de l'Imperi amb l'ordre de donar-la a conèixer als seus coprovincials i fixant el terme d'un any per fer-los complir. En virtut d'aquesta disposició imperial, la regla aquisgranenca s'instaurà en els bisbats ca-

talans, a través de la metròpolis de Narbona.

L'església de Girona, doncs, reinstaurà la canonja de manera immediata. No hi ha dubte que en l'església visigòtica funcionà la canonja, atès que els bisbes de Girona i els d'Empúries hi assistiren i hi firmaren les actes conciliars que legislaven sobre aquesta i altres qüestions, tant a Toledo com a Lleida, on el prevere Grat representà el bisbe Estafili.

El bisbe Walaric (816-p.817) o el successor Nifridi (p.818-834-) foren coneixedors de la reforma i de la voluntat del rei d'aplicar-la, i sens dubte adoptaren la regla aquisgranenca. L'Arxiu capitular guarda un Martirologi del segle XIII on hi ha copiats uns quants capítols de la regla.

La notícia més antiga que es coneix de la canònica de Girona data del pontificat del bisbe Seniofred, el qual, en l'acta de consagració de Ridaura en octubre de l'any 858, regnant Carles II el Calb, cita «la congregació dels canonges i dels clergues». Un quart de segle més tard, el 24 de novembre de l'any 882, IV de l'emperador Carloman, el bisbe Teotari, acompanyat de trenta-nou preveres de Santa Maria i Sant Feliu, signà la donació de catorze esglésies, situades en el comtat de Girona, amb els corresponents delmes «perquè els servents de Déu que allí serveixen disposin de les rendes i així preguin

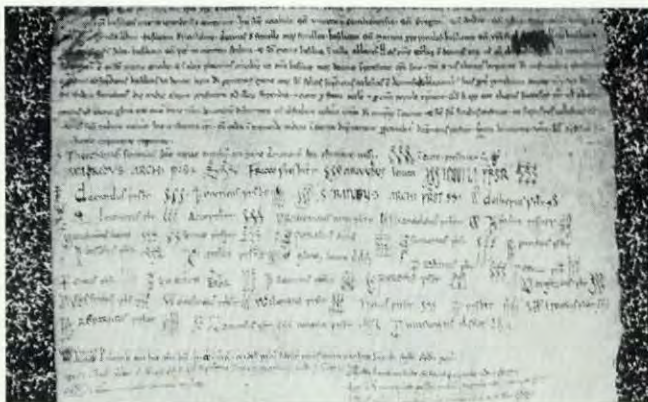

per l'estat de l'església i per tot el poble cristià».

El tenor del document demostra que es tracta d'una simple donació a la canonja ja existent. Parla en present dels «servents... que allí serveixen» i no presenta cap fórmula que signifiqui un acte fundacional, cosa que demanaria un cert to de solemnitat, tal com apareix en la renovació del bisbe Pere Roger en 1018. Per tant, la canònica aquisgranenca de Girona data d'abans de l'any 858.

La canònica de Girona, almenys des de la restauració carolíngia, residí a la catedral i a Sant Feliu, i constituïa una unitat. No foren dos capítols, sinó un de sol.

En una Resolució Capitular de 1529 es diu que l'abat i les dignitats de Sant Feliu són tals perquè ho son de la Catedral, d'on ha sortit necessàriament. Que el nom d'abat no es té perquè ho sigui com els dels monestirs i encara electiu, sinó per l'administració que té de l'església de Sant Feliu.

Còpia del segle XIII del document de nova dotació de la Canonja que va fer el bisbe Teotari l'any 882. Es conserva a l'Arxiu de la Catedral de Girona.

Afegeix que l'església de Sant Feliu solament dista de les escales de la seu cinquanta o seixanta passes. Que les dues esglésies són una de sola i que els antics volgueren que una persona de la seu administrés Sant Feliu, i aquest rector fou anomenat abat.

En diversos llocs de la ciutat es conserven llindes amb les inscripcions *Domus canonice* o *Domus Canonialis*, que assenyalaven les habitacions dels canonges. A l'esquerra, el que hi ha a l'entrada de l'arxiu Catedralici, i a la dreta, el situat sobre la porta del Jardí de la francesa, que hi va ser traslladat des del seu emplaçament originari.

Els papirs de la Catedral

EL complicat conflicte de la intrusió d'Ermemir en la seu de Girona, expulsant-ne el legítim possessor Servusdei, acabà amb el restabliment de la pau i la justícia.

La pau es guanyà quan els comtes Sunyer i Delà abandonaren el territori envaït de Girona i Besalú i el comte legítim en recobrà els comtats, de Girona i Besalú. La justícia quedà reparada quan el bisbe legítim pogué empunyar la crosca episcopal.

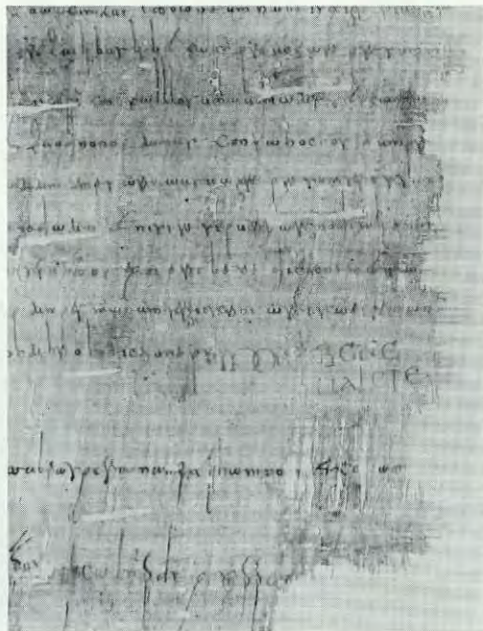
El punt final de tota aquesta complicada qüestió el constituí el viatge que el bisbe de Girona féu a Roma,

per la primavera de l'any 892. Aleshores pontificava a Roma el papa Formós (891-896). Fruit d'aquest viatge fou la concessió d'una butlla de confirmació dels béns i privilegis de l'església de Girona. En 897 el mateix bisbe Servusdei n'aconseguia una altra, per mitjà de l'arquebisbe de Narbona, copiada de l'anterior, amb uns detalls que ara direm.

Cal remarcar que aquests documents —les butlles— són dues peces excepcionals, no tant pel seu contingut com per la matèria de què són fetes.

El contingut de les dues butlles és el mateix: confirmació de béns i privilegis de l'església de Girona. Però la primera, del papa Formós, de l'any 892, consigna una propietat original: «...viles i les illes *maiorica* i també

Al Museu de la Catedral de Girona s'exhibeixen dos dels vuit únics papirs existents a Catalunya. A la dreta, detall d'un d'ells.

minorica...». Llegint aquesta referència, molts autors han cregut que el papa confirmava al bisbe la jurisdicció eclesiàstica de les illes de Mallorca i Menorca, quan fossin conquerides. Però en realitat es tracta de les illes Medes —la Major i la Menor—, que estan situades en territori fronterer entre els comtats de Girona i Empúries; el bisbe assegurava per a la seva església els possibles drets que es derivessin d'aquelles illes, per exemple si mai arribaven a ser poblades, o drets de pesca o corall.

La segona butlla fou expedida pel papa Romà a petició de l'arquebisbe de Narbona, que era a la Cúria papal. El sant Pare la concedí entre agost i novembre de l'any 897, els mesos que durà el curt pontificat d'aquest papa. No consigna altra novetat que la menció del bisbe intrús destituït.

Però el verdader interès i el valor excepcional d'aquestes butlles rau en el material de què són fetes: el papir.

El papir es va fer servir en l'antiguitat com a suport de l'escriptura, i el seu ús era normal vers els segles V i IV aC. Fruit de les excavacions es conserven força papirs, de diverses procedències: els egipcians, grup important de quasi un miler de documents, trobats al poble d'El Faijûm en 1877, avui conservats a Viena i a Londres; hi ha el grup d'Herculà, trobat en una vil·la d'aquesta població, entre 1751 i 1754; finalment hi ha el grup medieval, força nombrós, amb uns quants textos literaris i una major part de documents de tipus jurídic. La Cancelleria pontifical produí documents d'aquest tipus. Bona part d'aquests papirs interessen fundacions catalanes i rosselloneses: Girona, Vic, Sant Cugat del Vallès, Sant Martí del Canigó i Sant Pere de Camprodon.

Una planta egípcia

El papir és una planta palustre, originària d'Egipte, dotada d'una tija de 3 a 4 metres d'alçada, força prima, semblant a un jonc, però de secció triangular. La tècnica de la fabricació del papir es coneix gràcies a Plini el Vell, el qual en la seva «Naturalis Historia» (XIII, 11-12) explica que, una vegada tallada la tija arran de terra, se li treia la clofolla verda i s'extreia la medul·la, feta de finíssims filets que es dipositaven sobre una taula i s'impregnaven d'aigua del Nil.

Sobre aquesta primera capa filamentosa se n'afegia una segona, en sentit transversal, i es premsaven fortament per tal d'aconseguir una perfecta adhesió de les dues capes.

Així s'obtenia un full compacte. Al final de l'elaboració, tots els fulls eren reduïts a un mateix format i encolats, de manera que formaven un rotlle d'uns quants metres de llargada, preparats ja per al comerç. A més de fer-se servir per escriure, el papir tenia multiplicitat d'usos entre els egipcis.

La fabricació del papir fou pròpia d'Egipte i va durar fins després de la invasió musulmana al segle VII. Vers la fi del segle X, hi ha constància de la fabricació de papir a Palerm, on s'aconseguí aclimatar la planta del papir. Això fa que els papirs medievals que es conserven procedents de Ravenna o de Roma siguin d'origen sicilià. En canvi, les cancelleries franca i papal usaren papir egipcià. La producció egipciana cessà vers la segona meitat del segle XI, quan declinà fortament el cultiu de la planta a causa de les persistents secades del Nil.

L'escriptori de la Catedral

ELS escriptoris de les catedrals eren departaments o dependències de l'edifici dedicats a la còpia i confecció dels llibres manuscrits.

Orientats cap al migdia, per tal d'aprofitar al màxim la llum solar, en els escriptoris es realitzava tot el procés de l'elaboració dels llibres, des de la preparació del material de suport fins al relligat dels quaderns.

A partir del segle III dC. es fa normal l'ús del pergami, és a dir, la pell de xai, ovella, cabra o vedell.

Els autors clàssics han llegat els procediments que tenien els medievals per blanquejar les pells i fer-les aptes per rebre l'escriptura. En època romana existia una verdadera indústria editorial, *librarii* dedicats a la còpia i confecció de les obres dels escriptors que avui coneixem com a clàssics. Els llibres es venien a la *taberna libraria* i els «llibreters» estaven concentrats en dos carrers, principalment, a l'*Argiletum* i el *vicus Sandalarius*, ambdós prop del Forum. Editors famosos foren els germans *Sossii*, editors d'Horaci, de Second, de Valerià, de Sèneca, de Marcial, etc. Hi ha el cas de Pomponi Àtic, editor de Ciceró, que era un potentat que es dedicava a la tasca editorial més per amor a l'art que no pas per negoci.

A la caiguda de l'imperi, es va estroncar aquesta activitat. Al final del segle IV, les comunitats cristianes,

induïdes per Eusebi de Cesarea; van començar a copiar la Bíblia i escrits dels Pares per a un ús intern. Quan el cristianisme adquirí la llibertat, les esglésies episcopals, que eren a les ciutats, continuaren aquesta tasca, per tal de proveir les necessitats dels centres parroquials que s'anaven fundant.

Els escriptoris de l'època visigòtica foren actius en la confecció de llibres litúrgics i profans, aquests darrers destinats a les escoles episcopals. Seguien les directrius dels concilis, les esglésies de la Catalunya intel·lectual, amb certs particularismes d'influència franca. Els visigots, que no tenien la tradició de l'escrit com els romans, aviat s'adaptaren a la cultura escrita. En 649 el rei Kindaswind envià Taió, bisbe de Saragossa, a Roma per recaptar del papa Martí I una còpia de les *Moralia* de sant Gregori, que volia tenir a la seva biblioteca. És coneguda l'activitat intel·lectual de sant Isidor, un dels genis de l'Edat Mitjana, i de Joan de Bícjar, bisbe de Girona, considerat com el primer

L'Evangelari carolingi, conservat a l'Arxiu de la Catedral de Girona, va ser escrit amb lletra carolina a l'escriptori de la Seu.

(-1000); Guitard, «...erudit en gramàtica i art...»; Guifré, etc.

Dels segles IX i X, la biblioteca de la catedral conserva una sèrie de manuscrits entre els quals cal destacar:

-El *Martirologi d'Adó*, escrit per Riquer, que firma al final del llibre amb una curiosa combinació de lletres per consignar el seu nom i la seva condició.

-L'*Antiquissima Collectio Canonum Hispana*, que conté tots els concilis celebrats a Hispània des del segle VI. A Espanya solament en queden dos exemplars, d'aquesta obra, la de Girona, la més antiga, i la de la Seu d'Urgell.

-L'*Evangelari carolingi* del segle XI.

L'*Homiliari* dit de Beda i el *Sacramentari*, ambdós preciosos, procedents de Sant Feliu, decorats i miniats, es conserven al Museu d'Art de Girona.

-Hi ha un altre grup de manuscrits gironins a la Biblioteca universitària de Barcelona i, finalment, un grup notable a la Biblioteca Nacional de París. Cal destacar entre aquests últims el magnífic exemplar de la *Lex Wisigothorum* (La Llei dels Visigots).

Els antics inventaris de la Biblioteca de la Catedral revelen l'existència de nombroses obres de tot tipus, però hi ha una major quantitat d'obres de tema jurídic i de medicina.

cronista de la nació goda.

Sota l'imperi de Carlemany, es va produir la reforma carolíngia. Un dels trets fonamentals d'aquesta empresa fou la unificació de l'escriptura llatina, que es manifestava en formes diferenciades: —merovingia, visigòtica, longobarda, beneventana— en una sola forma, que rebé el nom de lletra carolina. És la que encara ara usem per escriure.

A Girona, des de l'època romana, doncs, hi hagué activitat escriptural. Però qui fou el gran impulsor de l'escriptori medieval fou el bisbe Arnulf, secundat pel cabiscol Riquer (*Richarius*). Es conserven diversos exemplars sortits de la seva mà. Coneixem la seva lletra, cosa que ha permès d'identificar certs manuscrits.

A la catedral hom serva memòria dels cabiscols que han exercit la seva tasca al servei de la catedral i del bisbat. Limitant-nos al temps que ens ocupa, abans de l'any mil, podem citar: Sendered (967); Berenguer o «Rufus»; Recosind; Joan «Gramàtic»; Ató «magne escolàstic»; Ebriari

Les escoles de la Catedral

LLIGADES amb l'escriptori de la catedral, i sota la direcció del cabiscol, funcionaven les escoles, on els canonges impartien l'ensenyament de les Arts Lliberals, conegudes amb el nom de *Trivi* i *Quatrivi*. Avui en diríem les Lletres i les Ciències.

Els que acudien a les escoles de la Catedral procedien de diferents orígens i edats. En general, hi havia dues categories d'estudiants: els que eren destinats a la carrera clerical i els fills de les famílies benestants de la ciutat. Eventualment, s'hi afegien els fills dels masovers de la Catedral, que hi eren alimentats i vestits. Aquesta era una regla comuna en totes les catedrals d'aquell temps. Encara es podrien incloure en la categoria dels estudiants aquells clergues ja instruits que acudien a la consulta dels llibres de la Biblioteca.

Al final dels estudis, els estudiants clergues, principalment si eren destinats al sacerdoci, havien de ser capaços de respondre als punts següents:

L'Homiliari dit de Beda (en aquesta plana) i el Sacramentari (a la plana del costat), conservats al Museu d'Art de Girona, van ser copiats a l'escriptori de la Catedral.

«Que siguin llegides les lliçons de manera distinta.— Que s'ensenyi el cant i que es faci segons l'ordre i el costum de l'església Romana.— Que els escrivans no escriguin malament.— Que cada bisbe i abat i cada comte tinguin el seu notari.— Sobre el Càmput, que tots l'aprenquin verament.— Sobre l'art medicinal, que els infants siguin aconsellats d'aprendre'l».

D'entre aquests clergues, sortiren els literats, poetes i músics que, des dels seus coneixements, connectaren amb el llegendari popular, el batejaren i en feren poemes que el poble repetí de viva veu, en català. Perquè els gironins dels segles IX i X parlaven la llengua catalana. Pels volts de l'any mil, per obra d'aquests clergues, nasqueren poemes dramàtics en les llengües romàniques. Manquen ele-

ments que ens permetin aprofundir en aquesta direcció, però és per aquesta direcció que rau l'origen del Cant de la Sibila o de l'Epístola farcida de sant Esteve, conegudes i representades a la catedral.

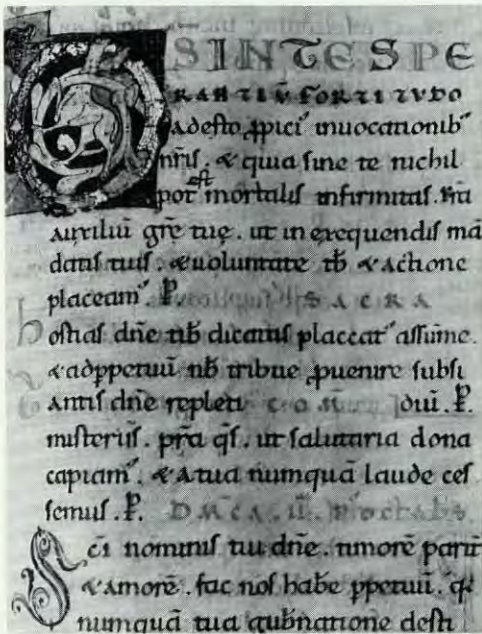
En els segles VIII i IX, es desconeixia l'ensenyament de les ciències —Quatrivi— en molts punts d'Europa. A Catalunya s'ensenyava amb normalitat, donat el contacte amb el món musulmà. Gerbert d'Aurillac l'aprengué a Vic, guiat pel seu instructor, el bisbe Ató. El canonge Llobet (*Lupitus*), de Barcelona, traduí les obres d'astronomia que els àrabs havien portat a la península. Ell mateix va compondre un *Tractat de l'Astrolabi* que es féu famós pertot arreu.

A Girona, Gerbert conegué les matemàtiques a través del tractat que escrigué Josep Hispà. Al començ de l'any 984, Gerbert envià des de Reims, on era cabiscol, una carta al bisbe de Girona, Miró Bonfill; li deia: «La gran autoritat del vostre nom em mou

tant a veure-us com a parlar-vos i obeir-vos, però això em fou vedat per la llibertat que m'era negada. D'aquesta llibertat, concebuda amb dolor, perquè ja no viu el meu senyor l'emperador Otó (+ XII-983), m'és lícit parlar amb els amics i servir els seus mandats. Si voleu encarregar-me alguna cosa, dirigiu-vos a Reims, fins al primer de novembre, i a Roma, el 25 de desembre, si podem seguir gaudint de la pau. El savi Josep ha publicat algunes sentències sobre «La multiplicació i divisió dels nombres», el meu pare Adalberó de Reims desitja posseir-les, gràcies a la vostra diligència».

En carta semblant, Gerbert demana a Llobet de Barcelona el tractat d'astronomia.

Totes aquestes notícies donen a conèixer que les escoles de les catedrals de Vic, Girona i Barcelona eren grans conreadores de la ciència medieval, fins a connectar amb l'inici de les tasques de les Universitats.

El programa d'estudis

«Ens esforcem a reparar la quasi oblidada escola, per la desídia dels nostres passats, amb l'atenta aplicació de les lletres i us invitem, quant puguem, amb el nostre exemple, a aprofundir els estudis de les arts lliberals...» (Carlemany: Capitular General).

Les arts liberals foren la base de l'ensenyament que, heretat de l'antiguitat, perdurà fins al segle XII. Eren la gramàtica, la dialèctica, la retòrica, la geometria, l'aritmètica, l'astronomia i la música.

El mètode remunta a Varró, que distingia les arts liberals de les arts mecàniques. En el segle V, Marcià Capella l'adoptà novament en el seu poema simbòlic De Nuptiis Philologiae et Mercurii (Sobre les Noces de la Filologia i Mercuri). Va reaparèixer en Cassiodor i en Alcuí, el qual les va dividir en dues branques: Trivium i Quadrivium. El primer comprenia les tres primeres matèries, que tenien per objecte l'expressió del pensament. El segon comprenia les matèries restants i tenia per objecte l'estudi del món material.

Nombrosos tractats dels segles IX, X, XI seguien l'esquema de les arts liberals.

El monjo anglosaxó Alcuí (730-804) i el català septimà Teodulf, bisbe d'Orleans, foren els promotors del renaixement literari carolingi. Fundadors de l'escola i de l'acadèmia palatina, van difondre l'estudi del Trivi i Quadrivi, recolzats en la Capitular De emendatione Librorum (Sobre la correcció dels llibres) (Cap. Gen. 769-771).

D'aquesta manera tant les escoles monàstiques com les episcopals o catedralícies conegueren i adoptaren el programa d'estudi proposat per la Cort Imperial.

El sistema de les arts liberals no restà tancat, ja que ben aviat s'hi afegiren l'estudi de la medicina, del dret i de la teologia.

El Trivi

El curs començava amb l'estudi de l'«Ars gramatica» de Donat, seguit de la Gramàtica i les regles de Priscia, present en totes les escoles d'Europa, i el cicle s'acabava amb el «Satiricon» de Marcià Capella, autor del segle V. Aquests autors eren de coneixement obligat. Dominada la ciència gramatical, hom passava a la «Dialectica», on prenién forma els hàbits del pensar. Treballaven Porfiri, filòsof neoplatònic de l'època de Constantí traduït al llatí per Victori; Boeci, a través del qual coneixien els elements del pensament d'Aristòtil, Ciceró i altres. La «Retòrica», l'art del

ben dir, s'adquiria bàsicament per mitjà de la lectura de bons autors. Victori va compondre un tractat teòric sobre l'eloqüència que era completat amb la lectura dels grans poetes de l'antiguitat: Virgili, Estaci, Terenci, Juvenal, Horaci, Lucà, Sal.lusti, Ciceró, etc.

El Quatrivi

L'Aritmètica era en els seus inicis. En l'antiguitat el seu cultiu havia estat escàs i els seus progressos minsos. Es pot dir que el pas primer que obrí el camí del progrés de les ciències matemàtiques fou donat des de Catalunya, concretament des de la biblioteca de la catedral de Barcelona, per l'obra de traducció i compilació dels autors àrabs feta pel canonge Llobet. Gerbert conegué el seu tractat de l'Astrolabi, que donà a conèixer en els centres de França i Itàlia on ensenyà.

Les xifres romanes resultaven limitades i incòmodes per a les operacions aritmètiques, fins i tot les més senzilles. Paulatinament foren reemplaçades per les xifres que els àrabs importaren de l'Índia. No es coneixia el zero.

En el segle V, Boeci havia inventat una màquina de calcular anomenada àbac. Gerbert la va perfeccionar i la donar a conèixer a les escoles de l'Europa occidental. També va compondre un tractat sobre l'ús de l'àbac que titulà Regla sobre el còmput de l'àbac. Tot amb tot, amb aquest aparell es podien fer ben poques operacions i encara rudimentàries. La Música era comptada, en aquells temps, entre les arts matemàtiques. Sobre les teories de Pitàgores (s. VI aC.), Boeci va escriure el tractat De Musica, manual dels estudis musicals de l'Edat Mitjana. Seguint Boeci, Gerbert establí la generació dels tons sobre el monocordi, inventat per ell. Guido d'Arezzo donà nom a les notes de la gamma del monocordi: «ut, re, mi, fa, sol, la, si», que són les primeres síl·labes de cadascun dels primers dels set versos de l'himne de Vespres de sant Joan.

La Geometria s'estudiava a través dels autors grecs. Eren tractats eminentment pràctics que havien estat traduïts al llatí per a ús dels constructors romans. A Bobbio es conserva l'únic manuscrit on hi ha copiats alguns d'aquests tractats.

Els estudis d'Astronomia eren molt rudimentaris i contaminats d'elements mitològics. No obstant això, Gerbert féu construir fins a tres esferes simulant l'univers centrat en la terra. Aquests aparells els usava per als exercicis pràctics dels seus escolars. Encara que les esferes responien a les concepcions de l'antiguitat, representen una etapa necessària cara al posterior desenvolupament d'aquesta ciència en els estudis de les Universitats. Gairebé totes aquestes ciències foren conegudes a Europa gràcies als traductors i estudiosos dels escriptors catalans.

Sant Feliu

EL màrtir sant Feliu nasqué a Cesarea de Mauritània (Àfrica), segons narra la seva «Passió», i fou mort a Girona, cap a l'any 300. Fou enterrat en el cementiri que hi havia al costat de la via romana, just en el Portal de Sobreportes extramurs de la ciutat. Sobre la seva tomba hom erigí de seguida un *Martyrium*, cripta o capella que conté el sepulcre d'un màrtir.

La seva figura cobrà molt de renom en l'església visigòtica, de tal manera que sobre l'esmentat *Martyrium* es bastí un temple que es convertí en centre de culte al sant.

Aureli Prudència Climent (348-405), en el poema *Peristephanon*, dedicat a cantar les glòries de diversos màrtirs, testimonia l'honor de la *Parva Gerunda* en ser confortada amb les restes de Feliu.

El bisbe Rústic de Narbona aixecà un temple en honor del màrtir, extramurs de la ciutat, per tal que fos el centre de l'evangelització de l'extens territori de la ciutat. Era l'any 455 quan fou inaugurada.

Amb la fama s'estengué el culte a sant Feliu, tant a Hispània com a la Gàl·lia.

L'església de Sant Feliu fou exornada amb joies molt rellevants: els sis sarcòfags paleocristians i pagans (ss. II-IV) trobats en la necròpolis esmentada foren encastats possiblement ja en el temple visigòtic, així com la corona reial votiva que oferí a Sant Feliu el rei Recared al voltant de l'any 590. Quan el general Pau es rebel·là contra Wamba, pretengué fer-se rei de la Narbonesa i per coronar-se robà la corona de Recared. El rei Wamba retablí i retornà el preat trofeu a Sant Feliu.

La *Passió* —narració de la seva vida i del seu martiri— fou escrita més tardanament, a la primera meitat del segle VII, així com l'ordinació de la missa pròpia i l'himne. S'ignora qui pogué ser l'autor de les dues primeres peces esmentades. En canvi, és quasi segur que l'himne al sant fou escrit pel bisbe de Girona Nonnit (621-635), que li demostrà tanta devoció que sant Ildefons de Toledo (-600-667) ho subratlla en el capítol 10 de la seva obra *De viris illustribus*: «Adhe-

rint-se instantment al servei del sepulcre de Sant Feliu màrtir...» Això no era obstacle perquè el bisbe Nonnit complís els cànons del IV Concili de Toledo —al qual assistí—, que recomanaven els cants dels himnes i el culte als sants.

A partir de la restauració carolíngia, s'establí a l'església de Sant Feliu una comunitat de preveres lligada a la canònica de la catedral, formant-hi unitat per mitjà de la regla aquisgranenca.

El canonge de la catedral que regia la comunitat rebé el nom d'abat de Sant Feliu, de la mateixa manera

que els canonges ardiaques de l'Empordà, la Selva i Besalú prengueren el nom dels llocs forams que presidien.

Una resolució capitular, tractant del tema de la unitat de les dues canonges, diu: «...seria incongruent que d'un únic col·legi hi hagués a les Corts i als Concilis provincials dues persones, com si fos un cos amb dos caps...». De tot resulta que l'abadiologi de Sant Feliu presenta abats de gran relleu que tingueren una remarcable intervenció en la història religiosa del país. Alguns d'ells compartien la dignitat abacial amb el seu ministeri episcopal.

Sarcòfag gòtic de sant Feliu, en el temple que li és dedicat a Girona. Havia presidit l'altar major, però després de la guerra civil (1936-39) va ser traslladat a una capella lateral.

L'actual temple gòtic de Sant Feliu s'aixeca sobre el lloc on va estar enterrat sant Feliu (Plana de l'esquerra).

El monestir de Sant Pere de Galligants

EL monestir de Sant Pere de Galligants té una particularitat: la seva situació és insòlita. Els monestirs medievals eren situats lluny de les ciutats i, en general, de tot centre habitat. Es pot dir que tenien una vocació rural. El cenobi de Sant Pere, en canvi, fou bastit a redós de la muralla nord, quasi a la cruïlla de la via que anava a França i el camí que pujava al puig de la Barufa i el que menava a Sant Daniel, per «la ruta mercadera de Monells». Fou una fundació urbana.

La data més antiga que tenim de la seva existència és de l'any 988. Aquest any es va fer l'execució testamentària de les darreres voluntats de la difunta Ermengarda, que llegava terres situades a Santa Eugènia. Entre aquestes, una condemna que havia estat de l'abat Wigó, de Sant Pere, i una altra que havia estat propietat del comte Borrell II (966-992). La lectura del document ens ofereix dues pistes que poden fer llum sobre els inicis del monestir.

La primera és la menció d'un abat anomenat Wigó, desconegut en les llistes dels abats de Galligants, fins que recentment fou descobert a l'Arxiu Capitular de Girona i publicat pel Dr. Josep Calzada i Oliveres en la

magnífica monografia que va escriure sobre Sant Pere de Galligants. De resultes d'aquest fet, l'abat Wigó encapçala l'Abadiologi del monestir gironí.

La segona pista podria permetre l'atribució al comte Borrell II de la fundació del monestir, amb les degudes reserves, tret que surti un nou document que amplii els coneixements actuals.

Un monestir nonat

Un projecte de monestir, el segle X, no arribà a reeixir. El dia 13 de maig de l'any 962 es firmava l'acta de l'execució sacramental del testament de la vescomtessa de Narbona Riquilda, vídua del vescomte Odó. Foren marmessors del testament Aimeric, arquebisbe de Narbona, Arnulf, bisbe de Girona, i la comtessa Garsenda de Girona-Barcelona. En el testament hi ha una clàusula que diu:

«...En primer lloc manà que si Arnulf bisbe, en el termini de dos anys comencés a edificar un monestir davant de Girona, en honor de santa Maria, perseverés en l'obra, li concedeixo els alous de sant Baldiri amb tota la seva part i amb les esglésies, l'alou d'Infruns i tot el que tenia a Màrtirs, a Degotalls i a Parets i l'alou que adquirí a Odó, que es troba a Osor...»

Es desconeixen les raons que feren renunciar al bisbe Arnulf a la construcció del proposat monestir.

Si l'hagués aixecat, el paisatge urbà de Girona hauria estat diferent.

Abats de Sant Pere

Fins a la subjecció al monestir de la Grassa, els Abats de sant Pere de Galligants van ser:

<i>Wigó</i>	<i>a. 988</i>
<i>Auderic</i>	<i>990</i>
<i>Guifré</i>	<i>1019</i>
<i>Oliva</i>	<i>1063-1068</i>
<i>Gaucefred</i>	<i>1101-1103</i>
<i>Umbert</i>	<i>1117-1121</i>

El monestir de Sant Pere rebé donacions de part dels comtes, en forma de propietats, com la de Caulès, la de Montnegre, al cor de les Gavarres, i la vila de Palafrugell, segons consta en el testament del mateix comte Borrell II. Cal esmentar que, en aquest mateix acte, el testador llega a l'abat i als monjos quatre eugues i quatre vaques. Aquest tipus de donacions sovintejaven en aquelles èpoques. En una economia merament agrària, aquest bestiar era preciós per al conreu de la terra i per la reproducció, així com pels productes derivats: la llet, el formatge, eventualment, la carn i la pell.

Sant Pere de Galligants tenia les terres en el pla de Girona, a Santa Eugènia, a Salt i a Sant Gregori. Anys més tard, va estendre el seus dominis a Domeny i a Xuncla de Sarrià.

A la darrerria del segle X, el monestir adquirí dels comtes de Girona-Barcelona la jurisdicció del naixent burg de Sant Pere. Els nuclis de població que es formaven en terres fiscals, és a dir, del domini de la corona, pertanyien al sobirà i ell els donava o cedia mitjançant cens a particulars o a institucions.

El comte Borrell II, en cedir la jurisdicció del nou burg al monestir de Sant Pere, exercia un acte de sobirania que, de dret, corresponia al rei Lotari, però, de fet aquest dret era exercit normalment a Catalunya pels nostres comtes.

En els segles següents, són més abundants les notícies documentals que es refereixen al monestir; es tracta, generalment, d'adquisicions de terres i productes, en especial el vi i almoines en diner.

Els abats de Galligants assistien, com a prohoms, als esdeveniments de la ciutat, al costat dels comtes i dels bisbes i magnats. Quant a la província eclesiàstica, assistien a títol de tals abats als concilis provincials dels segles XI i XII.

A la primeria del segle XII fou annexat al monestir de la Grassa, prop de Carcassona. El fundador d'aquest cenobi, l'arquebisbe de Narbona Nibrídi, era considerat el pare dels monestirs gironins. Des de l'alliberament dels musulmans, els monjos francs fundaren cases que, de manera progressiva, s'anaren escampant per tot el territori, des dels contraforts dels Pirineus: Sant Aniol d'Aguges, Albanyà i les Escaules, Sant Pere de Rodes i Santa Maria de Rodes, Banyoles, Sant Medir i Amer, fins a Sant Feliu de Guíxols. Tots foren centre d'espiritualitat i ensem focus de poblament i de renovació de l'art de treballar la terra. Tots obtingueren el reconeixement dels reis, mitjançant Preceptes d'immunitat, lliure elecció de l'abat i concessió de béns fiscals. L'única excepció fou Sant Pere de Galligants, el monestir urbà, dotat d'una església magnífica i d'un claustre mínim, com si prefigurés la perenne migradesa de la comunitat que hostatjaria.

Sant Martí Sacosta

L'ESGLÉSIA de Sant Martí Sacosta fou construïda fora murs de la ciutat, cap a migdia. En el decurs del temps fou estació de culte, canònica agustiniana, convent dels jesuïtes i seminari diocesà.

Si bé la primera notícia que tenim de Sant Martí data del final del segle IX, la troballa d'elements arquitectònics d'estil visigòtic ens certifiquen que en aquell temps existia un lloc de culte dedicat a Sant Martí de Tours.

En l'àmbit de Sant Martí foren trobades, en època moderna, elements romans, làpides amb inscripcions del segle III referents a personatges relacionats amb la Girona ro-

mana. Aquest fet mogué la inspiració d'algun historiador del segle XVIII, que afirmà la tipologia i l'origen romà de Sant Martí Sacosta. Avui se sap que aquests elements romans no tenen res a veure amb l'església de Sant Martí.

Tornant a la història, el document més antic que es coneix data de l'11 de febrer de l'any 898. Era bisbe Servusdei i Guifré I el Pelós era comte de Girona-Barcelona i regnava el rei Odó. Es tracta d'una terra que el gironí Holdred donà a Sant Martí, l'església del qual era situada «al costat del mur de la ciutat de Girona» i que regia el sacerdot Perfidi. La terra confrontava a orient i a migdia amb els camins que hi passaven; a ponent, amb el cementiri de Sant Martí i a cerç amb l'hort de Na Bellera i amb la terra de Domènec. La lectura atenta del document indica que Sant Martí era lloc de culte regit pel prevere Perfidi, que atenia els veïns que vivien en aquell sector, fora murs de la ciutat, entre l'actual plaça de l'Oli-Ciudadans i la plaça i convent de Sant Domènec.

Làpida d'influència visigòtica, en pedra sorrenca, trobada a Sant Martí Sacosta i conservada ara al Museu d'Art de Girona. En una cara hi ha un dibuix geomètric i a l'altra una inscripció llatina.

Prepòsits de sant Martí

<i>Perfidi</i>	-882-898
<i>Ponç</i>	-1064
<i>Joan</i>	-1072
<i>Berenguer Amat</i>	-1080
<i>Pere Bernat</i>	-1103
<i>Berenguer Dalmau de Peratallada, bisbe de Girona</i>	-1119
<i>Guillem Ramon</i>	1123-1164

Els camins esmentats en les confrontacions poden ser els que donaren lloc a l'actual Pujada de Sant Martí i la Pujada de Sant Domènec, entre horts i terres de cultiu. Que hi havia en aquest indret un nucli habitat, ho demostra el cementiri que és citat i que sempre existia al voltant de les esglésies. Formaven part de l'àmbit de les trenta passes que encerclaven els edificis religiosos. En l'espai de les trenta passes, a més d'incloure-hi el lloc dels enterraments, hom hi trobava la zona protegida en cas de

guerra i gaudia del dret d'asil per tots els qui, perseguits per qualsevol causa, s'hi atansaven a la recerca d'asil. També confirma la formació del barri la previsió del donant Holdred, que en donar l'esmentada terra, va fer constar que seria de Sant Martí, a mans del prevere Perfidi, tant si s'hi edificava com si es conreava. Aquesta previsió d'una possible edificació suggereix que la ciutat iniciava la seva expansió cap a migdia i a ponent.

Una altra donació del segle X, del 27 de novembre de 930: dos preveres de la Seu van donar a Sant Martí una casa que es trobava allí, amb el seu hort i els arbres fruiters.

L'església de Sant Martí també fou enriquida amb terres i vinyes, situades en el terme de Celrà.

El creixement del barri va fer petita l'església, la qual cosa motivà que el cabiscol de la Catedral, Ponç edificqués una nova església i que el seu successor i hereu Joan també li fes llegats tan preuats com plata per obrar una creu i un calze i el còdex del Beatus, entre altres coses.

La comunitat jueva

LA diàspora, la dispersió del poble jueu, tingué lloc a la darrerïa del segle I de la nostra era, concretament l'any 70, en què fou assolat el temple de Jerusalem. Des d'aleshores, els fills d'Abraham es detectaven per totes les ciutats del món romà, principalment en els ports de les riberes de la Mediterrània.

A diferència d'altres grups ètnics, els jueus formaren sempre grups a part, compactes, tancats, i vivint el seu propi món. La seva presència i activitat preocupà, ben aviat, els mateixos emperadors romans. Mes, fins a la fi del segle XI, no sembla pas que les comunitats jueves, molt pròspères

Jurament dels jueus

«Et juro pel Déu viu i verdader, i per aquella Llei santa que el Senyor donà al benaurat Moisès en la muntanya del Sinaí, per Adonai sant, i per l'aliança d'Abraham que Déu donà als fills d'Israel, i si no que la lepra de Naaman Siria rodegi el meu cos, i si no que la terra m'engoleixi viu com féu amb Datan i Abiron, i per l'arc fidel que s'aparegué, des dels cels, als fills de l'home, i pel mateix lloc sant on el benaurat Moisès va romandre, i per aquella Llei santa que el benaurat Moisès va rebre allí, que no sóc culpable d'aquesta causa».

(Del còdex Blankenburgensis, fol. 206)

en l'Alta Edat Mitjana, haguessin sofert de manera notable.

A Hispània, sembla que foren estimats en 800.000 els jueus que hi vivien, tant en territori musulmà com en zona cristiana. En el segle VII eren per tot arreu d'Europa. Però ja abans de la vinguda dels musulmans a la península ibèrica, els monarques visigots havien legislat en relació als jueus, la seva vida i activitats, amb una tendència segregacionista; per exemple, no podien tenir servents cristians.

La religió mosaica, l'aprenentatge de la Torà i la seva pràctica cohesionaven la comunitat, la seva llengua, la seva cultura, el seu capteniment. La seva identitat es manifesta físicament en el Call.

La Girona, ciutat romana, tingué la seva comunitat jueva, i els jueus gironins van viure barrejats amb els gironins ibero-romans, com també hi visqueren els gironins visigòtics. Dels temps dels àrabs no tenim referències documentals directes, però la tolerància musulmana ens deixa suposar que la convivència entre les tres comunitats —cristiana, jueva i la mínima guarnició mora— no tingué problemes majors.

La primera notícia documentada de la presència de jueus a Girona data del 23 de març del 982. Aquell dia el bisbe de Girona, Miró, en tant que comte de Besalú, presidia un judici en què es reconeixia al monestir de Ripoll la possessió, entre d'altres, de l'alou de Juïgues, «...on abans els jueus havien habitat...», i que el comte Dela adquirí d'ells. El mateix Dela va col·locar-los «a la seva ciutat de Girona».

Aquesta frase ens dóna la pista per fixar la data de la vinguda del

grup dels jueus agricultors a Girona. El trasllat des de Juïgues, veïnat que ara pertany al municipi de Vilademuls, tingué lloc entre la darrerria del mes de gener de l'any 888 i el final de juny de 890. Fou entre aquests anys que Delà, associat al seu germà Sunyer II, comte d'Empúries, s'havia apoderat de la ciutat de Girona i de part del comtat de Besalú. Aquesta acció il·legal formava part d'una més ampla operació de vessants polítics i religioses.

Respecte a Girona, la vessant religiosa ja es coneix per l'afer Servusdei-Ermemir, bisbe i antibisbe, respectivament, de la seu gironina. El comte Sunyer i el seu germà Delà ¿pretenien simplement entronitzar a Girona un bisbe addicte o miraven el restabliment de l'antic bisbat d'Empúries, satisfent una vella aspiració? Políticament l'ocupació de Girona responia a la consecució d'un comtat propi per a Delà, a costa de Guifré, que reunia Barcelona, Girona i el *pagus* de Besalú, tot confiant en l'assentiment reial? Així ho deixaria entendre la frase del judici de 982: «en la seva ciutat de Girona». Mes, deixant les turbulentes accions dels comtes emporitans, ens cal tornar als nous veïns de Girona.

Amb quines condicions foren instal·lats? No ho sabem. El més possible és que les vint-i-quatre famílies de Juïgues s'hagueren d'acomodar, sobretot, amb l'ajuda dels seus correliacionaris.

Les relacions entre cristians i jueus es regulaven oficialment i jurídica pels Capitulars dels reis francs. I si, a nivell ciutadà, de veïns, les relacions podien ésser amicals, de tracte deferent, les relacions institucionals eren rígides i àdhuc severes, propiciant

la segregació.

L'emperador Carlemany, en el Capítular que publicà a Padreborn en 806, estableix en el primer capítol:

«Cap jueu pretengui rebre alguna cosa de l'església de Déu ni en Wadio (penyora), ni per cap deute de cap cristià, en or o plata, ni en les altres coses. Si intentés fer-ho, cosa que no sigui, se li prendrà tota la hisenda i li serà amputada la mà dreta».

Els escassos documents que tenim ens donen notícia de la possessió de terres, horts i vinyes que conreaven a la Barufa (Montjuïc), a Sant Daniel i al puig Aguilar. Feien les seves transaccions com qualsevol veí cristià de Girona. En aquesta època d'economia purament agrària els jueus també eren cultivadors de la terra.

Quant a Delà, pel juny de 890 hagué de restituir la «seva» ciutat de Girona en benefici del comte legítim Guifré el Pelós. Conservà l'alou de Juïgues perquè el tingué en propietat privada, tal com manifesten els documents que esmenten l'afer.

Els béns comtals de la casa d'Empúries pertanyien a Sunyer II, que els traspassà als seus fills i successors en el comtat.

Quan Delà va fer el seu testament, llegà els seus béns a les seves filles. L'alou de Juïgues passà a la seva filla Virgília, amistançada amb el seu cosí Miró II de Cerdanya, i aquesta el donà a la seva germana, l'abadessa de Sant Joan, Ranoló, que no el volgué per al seu monestir, sinó que el llegà a Ripoll.

Per la seva banda, la comunitat dels jueus de Girona féu el seu camí d'engrandiment, anà posant les bases del renom que aconseguí en els segles XIII i XIV.

El pla de Girona

EN la Girona medieval, el pla de Girona començava al peu mateix de les muralles. Des del carrer de les Ballesteries, Cort Reial, Ciutadans, Plaça del Vi, Albareda i carrer del Carme avall, tot eren hortes o «vergers» dels veïns de Girona; hi havia també les eres que confrontaven amb l'areny de l'Onyar. La part recolzada en la costa fins a Sant Domènec i les Pedreres era coberta de vinya, segons es desprèn de l'abundosa documentació que es guarda.

Els cultius del pla de Girona eren els tradicionals: la vinya, els cereals i els llegums.

La vinya.- En temps dels romans, la vinya adquirí una excepcional preponderància en els països mediterranis. La viticultura sobrevisqué a l'esfondrament del món antic. El respecte quasi religiós que tenien els antics per la vinya es mantenia.

Totes les viles episcopals conreen al seu voltant la vinya. En les transaccions de terres de cultiu rarament s'esmenta la dedicació als cereals, hom cita sempre el cultiu de la vinya, en explotació, en vinyal o bé en mallol.

El Cartoral de Carlemany de l'Arxiu Diocesà està ple de compres que

Als capitells romànics de la Catedral de Girona (segona meitat del segle XI), hi són representades escenes de la vida quotidiana. En aquesta plana, uns picapedrers, i a l'altra, uns aiguaders.

els bisbes del segle X dediquen a aquest cultiu en el terme de la Bisbal. La gran extensió de la vinya induïx a pensar que, a més de ser usat com a beguda, era empleat com a remei medicinal barrejat o fet macerar amb herbes aromàtiques. Igualment es preparava amb mel o amb resina de pi. Però la dedicació de les institucions de l'església al conreu de la vinya radica en el caràcter quasi sagrat que se li confereix: el vi serveix per a la missa.

Els cereals.- Aquestes plantes constituïen la base de l'alimentació. Molts investigadors han posat de relleu la importància que tenien les farines dels cereals: les farinetes, el farro dels nostres avis. Però en parlar de l'alimentació a base de cereals, és obligat referir-se al pa. Relacionat amb aquest aliment vital, hi havia el «compagnatge» —*companaticum*—, per significar allò que acompanya el pa: formatge, nous, mel, ceba, peix salat, etc.; d'aquí nasqué el mot entranyable de «company», aquell amb qui es comparteix el pa. El blat, la civada i l'ordi eren els conreus més comuns a les nostres contrades. L'ofici de flequer ja és esmentat en el *Capitulare de Villis* com un ofici que cal usar en tots els dominis.

El tapís de la Creació (principi del segle XI), conservat al Museu catedralí, reproduïx diversos treballs agrícoles.

Els llegums.- A continuació dels cereals, base de l'alimentació dels homes i del bestiar de la casa, vénen els llegums. També complien una funció important en la dieta humana. Essencialment es tractava de les faves i dels pèsols. En aquelles èpoques els llegums no es cultivaven en els horts com es fa ara, sinó al camp, a vegades inclosos entre els cereals de primavera. Sembla que la farina de fava pelada es barrejava amb farina de blat per fer pa.

El bestiar domèstic era alimentat bàsicament amb garrofa, molt cultivada en aquella època; en canvi, el trèvol, l'alfals i l'espargeta eren desco-

neguts en l'Alta Edat Mitjana, abans de l'any mil.

En els vergers que la gent tenia a tocar la casa es conreaven cols, naps, porros, cebes, alls, julibert i enciams.

Igualment, en els horts es cultivaven les plantes tèxtils, com el cànem i el lli, que eren teixits a la casa mateix, junt amb la llana per confeccionar-se vestits, calçat i elements de treball, com ara les cordes.

En els països mediterranis era importantíssima la collita de l'oliva per a l'elaboració de l'oli, que era imprescindible per a l'alimentació, la il·luminació i la medicina. En els països del nord on no era possible l'aclimatació de l'olivera, es feia servir, molt comunament, l'oli de nous.

Quant a la carn, el porc era l'animal més apreciat. Salat era la reserva de carn per tot l'any. Els porcs es tenien en quantitats apreciables i els pasturaven pel bosc. Els cims de Sant Daniel, des de Campdorà a Vila-roja, oferien una zona boscosa ideal. La matança del porc dels nostres dies ha canviat ben poca cosa del temps carolingi.

La caça era element complementari. La caça major —el senglar i les cabres— solia ser exclusiva dels potentats a cavall. La caça menor era d'ús comú, com la llenya.

En el pla de Girona, a Santa Eugènia, Salt i Montfullà, hi havia els molins, que s'alimentaven del Ter i de la sèquia Monal, rec comtal, que duia l'aigua fins al Mercadal. Aquests molins eren del comte; més tard, en la baixa Edat Mitjana, van ser explotats pels ciutadans de Girona.

La vida quotidiana dels gironins

ELS documents dels segles VIII, IX i X ofereixen escasses notícies sobre la vida diària dels gironins d'aquells segles. Les que coneixem fan referència a transaccions de béns immobles, com ara la compra-venda de terres, i a voltes, a la sumària descripció dels tipus de producció d'aquestes terres. En aquells temps aparegué únicament la terra dedicada a la vinya. Aquest cultiu era omnipresent, en ser un element de primera necessitat, al costat del pa. A la darreria del segle X i del segle XI en endavant, els pergamins van especificant, paulatinament, altres cultius, principalment els cereals panificables: forment, blat, civada, etc. Els gironins d'abans de l'any mil eren essencialment pagesos.

trem a la ciutat: traspassades les portes de la muralla, pel costat nord trobem una plaça —el *mercadell*—, al peu de les escales de la catedral. A la plaça hi ha l'hostal. La planta baixa comprèn la sala-menjador, amb les bótes de vi, bots inflats del licor de Bacus, negrosos, turgents; forcs de cebes, porc salat, gerres de llard; el pis superior, les cambres fetes d'envans de fusta i tancades amb cortines de color d'ala de mosca. Penjat sobre la muralla que dóna a l'Onyar, tenim el pati porxat, on reposen els cavalls,

mulats i ases, mastegant indolentment les garrofes i la civada.

En el *mercadell* o mercat, les dones hi venien les hortalisses que conreen a les hortes que hi havia a banda i banda de l'Onyar. A les *taules* es venia la carn, generalment salada, del porc; també el peix salat de la mar i fresc pescat al Ter i a l'Onyar.

Els forns de pa, com els molins fariners, eren de domini senyorial, però sempre es tolerà la venda privada del pa, a fi que aquest aliment essencial no manqués a ningú. Les mestresses de casa, quan pastaven el pa familiar, n'hi afegien algun de més i alguna fogassa per vendre al mercat.

A la baixa Edat Mitjana, la plaça del mercat de la verdura es traslladà al lloc de l'actual Rambla de la Llibertat. La gent en deia la plaça de les cols, no pas referint-se al sentit estricte de col, ans al general de verdura. En aquells temps era comú identificar el plural de *caulis*, col, amb verdura. A França, les ciutats antigues conserven encara la *place de la verdure*, que tingué el mateix origen que les nostres places de les cols.

Ofici privilegiat era el de ferrer. El mestre ferrer forjava l'espasa del senyor i la crossa del bisbe, la rella del pagès, la dalla per segar, els claus per al mobiliari i pel bigam de les teulades, les claus i les reixes que tancaven i protegien les cases.

El fuster obrava els mobles, les caixes de núvia, serrava els cairats de les teulades, etc... Ell mateix anava a cercar la fusta del bosc, Sant Daniel amunt, vers Campdorà i Vila-roja, o endinsant-se al cor de les Gavarres. Allí triava els roures i les alzines, els pins o els matolls de boix que li convenien.

En aquells indrets no es trobava pas sol. Sentia les veus dels pastors i

Recepta per la calvície

En un bifoli que formà part d'un llibre de receptes mèdiques del final del segle X hi ha escrita aquesta fórmula que transcrivim, apta per a una cura capil·lar.

«Oli per fer créixer els cabells i per a qui cauen, a fi que els faci créixer i multiplicar, tant si fos mascla com famella.

«Raó: Agafa un llagardaix verd i l'occeixes i el penjes sobre el foc a fi que penjí en el mateix fum, durant set dies fins que haurà tret tot el verí. Després poses el llagardaix en un vas nou, vulgarment anomenat «piniatum» amb oli suficient. I el poses al foc fins que quedi ben cuit. Altra vegada es posarà aquest oli en un

vas net. I quan sigui fred es posarà en un drap de lli net i es colarà fins que quedi la resta del solatge i la deixalla, o les espines del llagardaix es llencen. Amb l'oli net i colat es faran untatges durant set dies. Al vuitè dia es rentarà el cap amb suc de blada durant tres o quatre dies».

dels porcaters que hi guardaven els seus respectius ramats, que cercaven herba tendra i glans.

Tothom tenia la seva terra, que era la principal font de vida. Els conreus de la vinya ocupaven els espais muntanyosos dels volts de la ciutat i el puig de la Barufa. En aquests llocs, hi alternaven la vinya i el mallol amb la figuera i el garrofer. En el pla, des del Mercadal fins a Sant Gregori, Salt, Vilablareix, Palau, Fornells, Llambilles i Vila-roja, s'estenia el conreu del blat i del forment, de la civada i l'ordi, del segle i de les granes de taula: les faves i els pèsols, que eren cultivats extensivament en els camps, igual que els cereals.

Pels documents, sabem d'Àurea que en 931 tenia casa i terres al «mont Eusebi» (Montjuïc). En 979, Sendred tenia una casa i una vinya al peu «del camí que va de Santa Maria a la

muralla». En 988, Ermengardís posseïa una casa i una condolina a Santa Eugènia. En aquest mateix lloc, Trutil·la hi feia de moliner en 990. A l'any 1000, Santulf posseïa un molí situat a la Tolosella, prop de Santa Eugènia, i Lomarig conreava terra en el Mercadal, al costat del rec comtal.

Encara cal dir un mot sobre la cacera. Era una activitat senyorial, però es permetia a la gent del comú la caça menor: el conill, la llebre i les aus menors. Això proporcionava un complement a la dieta, no escassa però sí monòtona, dels gironins. També aleshores tenien veda; era autoimposada: tothom la respectava en favor de la reproducció dels animals silvestres. El capítular general de 771, publicat per Carlemany, recomana que en certs temps no es vagi pel bosc amb gossos ni falcons o altres animals de presa.

Creença i superstició

COM tots els cristians del seu temps, els gironins eren batejats en la solemnitat del Nadal, de la Pasqua florida o de la Pasqua granada, després d'haver passat per l'etapa del catecumenat. El concili celebrat a Girona en 517 estableix que «els malalts podran ser batejats en tota ocasió». Els infants, fins i tot els nadons, podran rebre el baptisme si són dèbils o «no els ve de gust la llet materna».

La vitalitat de l'església de Girona, ja des dels primers temps del cristianisme, és garantia d'una fe ben arrelada. La il·lustració d'aquesta fe era de tradició merament oral, tant en el si de la família com en el temple.

Els capitells visigòtics de Santa Maria de la seu i de Sant Feliu, la probable decoració de les àbsides de la catedral pre-romànica, la recitació del pàrenostre en les funcions litúrgiques, la narració de la Història Sagrada i de les vides dels sants, eren el complement de la catequesi dominical. El dia de festa, el bisbe i els preveres celebraven els Oficis rodejats de tot el poble, i en les festes anyals la litúrgia s'acompanyava amb representacions dels misteris del Nadal, sant Esteve, diumenge de Rams, de les tres Maries, del Centurió, de l'àngel de Pasqua, etc., representacions que foren l'origen del drama litúrgic i dels actes sacramentals.

El Beatus del Museu de la Catedral.

Al costat d'aquesta religiositat, que era ben sincera, els gironins també tenien el seu costat dèbil. Les diverses admonicions que donaven les autoritats eclesiàstiques, i fins i tot civils, ens deixen entreveure alguna cosa al respecte. Molt comuna deuria ésser la forma de venjança, atès que es condemna reiteradament la crema dels sembrats; sovintejava el concubinat, el rapte i l'adulteri. Tals actes es pur-

gaven amb dures penitències, moltes vegades a pa i aigua, durant la Quaresma, fins al dia de Pasqua, en què retornaven al si de la comunitat.

Potser encara era més patent la propensió a les supersticions. Com per tot arreu, es practicaven *paganies*, com les ofrenes profanes als morts, sortilegis, endivinacions, encanteris, que es practicaven al costat dels murs de les esglésies, invocant els sants i sobretot els màrtirs.

Es creia en arbres consagrats al diable, que eren respectats fins en els seus més petits branquillons; en esperits que residien en edificis enderrocats o en penya-segats; es feien pilons de pedres en les cruïlles dels camins, etc.

Quan hom anava al bosc a cercar herbes medicinals, era recomanat fer una pregària per evitar els mals esperits i assegurar l'eficàcia curativa de les herbes.

Al segle VIII, un monjo de Lièbana, de nom Beatus, va escriure un llibre amb comentaris a l'Apocalipsi de Sant Joan. Se'n van fer nombroses còpies. El museu de la Catedral de Girona en conserva una del segle IX. En les il·lustracions s'hi reflecteix tot el món imaginari i mític propi de l'època.

Vocabulari

Alou: Terra d'un feu o senyoriu que era conreada en plena propietat pel pagès, lliure de càrregues senyorials.

Anfitrió: Persona que rep hostes.

Benefici: Béns fiscals assignats als comtes per a la retribució de llurs càrrecs. Després el terme s'aplicà a les concessions usufructuàries que els comtes feien a favor de tercers.

Castell: Unitat administrativa d'un territori o d'un comtat. Lloc fortificat de defensa del territori, fonamenta una relació feudal.

Castellà o Castlà: Detentor de l'honor i de la guarda del castell que es té pel senyor.

Cavaller: Membre de l'aristocràcia feudal que es distingia per la seva cavalcadura, les armes, el gènere de vida i una moral peculiar: fidelitat i lliberalitat.

Clergue: Membre del primer ordre de la societat medieval (Bisbes, abats, preveres, etc.)

Client: Persona que es posava sota la protecció d'un altre més poderós.

Dieta: Assemblea legislativa i deliberativa convocada per l'emperador. Hi assistien bisbe i abats, comtes i magnats.

Digest: Compilació de la jurisprudència del Dret romà encarregada, per l'emperador Justinià, a una comissió de mestres juristes.

Diploma: Document solemne de privilegi expedit per la cancelleria reial o imperial.

Domini: Forma econòmica de la senyoria, intenta satisfer totes les necessitats. Es divideix en dues parts: 1) la «reserva», que conrea el mateix senyor; b) el «mas o tinència», que conreen els masovers.

Episcopat: Tasca, dignitat i rendes del bisbe. Més tard, equivaldrà al territori que administra el bisbe (= Diòcesi).

Escola: Centre intel·lectual i de promoció social. Hi ha les escoles monàstiques i les episcopals o catedralícies.

Fe: La suprema virtut feudal (fidelitat - feudalitat).

Ferrer: Artesà del més alt prestigi. És cantat en les gestes, car forja l'espasa de l'heroi.

Fidel: Magnat lligat al sobirà per un vincle privat de fidelitat.

Fisc: *Dominis reials.*

Francs: *Poble que arriba a Occident, en el segle VII, guiat per Clodoveu.*

Fraterna: *Confraria o associació de tipus mixt, espiritual i d'assistència.*

Gramàtica: *Ciència bàsica, fonament de les Arts.*

Guerra: *Ocupació estacional de la classe militar.*

Homenatge: *Acte solemne en què el vassall es fa dependent dels senyors.*

Honor: *Excepció fiscal, més tard dret a la percepció de taxes pròpies, que fou concedida a les esglésies en època carolíngia.*

Host: *Dret del senyor a cridar els seus homes a realitzar accions de guerra.*

Infeudar: *Cedir en feu un bé immoble, càrrec o senyoriu, per part del sobirà, comte o senyor a un vassall.*

Investidura: *Acte que segueix l'homenatge i la fe, que concreta la concessió d'un feu.*

Iter: *(Camí, itinerari). Conducta, pla d'actuació, projecte.*

Metropolità: *Arquebisbe, cap d'una Província eclesiàstica.*

Miles: *Cavaller, home lliure posseïdor de la dignitat militar.*

Mundiburdi: *Patronatge, defensa, tutoria.*

Pagus: *Territori que en època romana comprenia nuclis rurals. A partir dels segles IX, designa alguns comtats o territoris que depenen d'un comtat, com el pagus de Besalú o de Peralada.*

Pau: *Ideal en contraposició a les realitats i a les seduccions de la guerra.*

Predi: *Heretat o possessió immoble situada en el camp.*

Subinfeudar: *Posar un feu sota un altre feu, subordinant-lo al primer.*

Terra Fiscal: *Bé alodial a disposició del sobirà. Els reis francs, els comtes i altres senyors els tenien com a patrimoni.*

Valí: *Governador d'una província musulmana, o part d'aquesta.*

Vassall: *Home lliure que promet fidelitat a un senyor.*

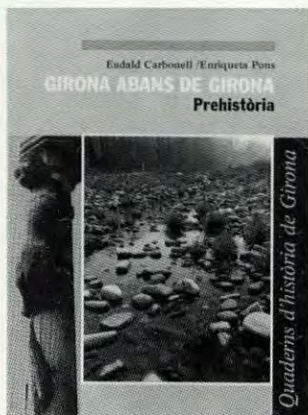
Vassallatge: *Llaç de dependència privada, creat per la cerimònia de l'homenatge, que crea compromisos recíprocs però desiguals.*

Vicari: *El que assisteix un superior i el pot substituir en les seves funcions per delegació.*

Visigots: *Poble germànic que envaí l'Imperi romà en 410. S'instal·là a Hispània fins a l'entrada dels àrabs, en el segle VIII.*

BIBLIOGRAFIA

- ABADAL, Ramon d', *Dels visigots als Catalans*. Ed. 62. Col. Estudis i Documents 14. Barcelona, 1970. 2 vols.
- ABADAL, Ramon d', *A propòsit del lligat visigòtic a Hispania*. Anuario de historia del Derecho español. 1959, t. 29. pp. 677-682.
- ABADAL, Ramon d', *Com Catalunya s'obrí al món mil anys enrera*. Barcelona, 1960.
- ABADAL, Ramon d', *Els Primers Comtes Catalans*. Ed. Vicens Vives. Barcelona, 1965.
- ABADAL, Ramon d', *Els Diplomes Carolingis*. Genève 1926-1950; Barcelona, 1952; íd., 1986. 3 vols.
- BONASSIE, Pierre, *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)*, Edicions 62, Barcelona 1979-1981 (2 vols.)
- BOTET I SISÓ, J., *Los Condes Beneficiarios*. Imp. y Libr. de Paciano Torres, Gerona, 1890.
- CALZADA I OLIVERES, Josep, *Sant Pere de Galligans. La història i el monument*. Ed. Diputació de Girona, 1982.
- DHONDT, J., *La Alta Edad Media*. Hist. Univ. Siglo XXI. España, 1972.
- FOURQUIN, Guy, *Histoire de l'Occident Médiéval*. Lib. Armand Colin. París, 1971.
- GIRY, A., *Manuel de Diplomatie*. Slatkine reprints. Genève, 1975.
- KEHR, P., *El Papat i el Principat de Catalunya fins a la unió amb Aragó*. E.U.C. 1931.
- KEHR, P., M.G.H. *Diplomata Regum Germaniae ex stirpe Karolinorum*. T. II, Fasc. I.
- MORERA, J., *Un conato de secesión eclesiástica en la Marca Hispánica en el siglo IX*. A.I.E.G., vol. XV. Años 1961-1962. Separata.
- PERTZ, G.H., *Monumenta Germaniae Historica*. Legum I.
- ROVIRA I VIRGILI, A., *Història Nacional de Catalunya*. Barcelona, 1922-1934, 7 vols.
- SALRACH, Josep M^a, *El procés de formació nacional de Catalunya*. Ed. 62. Barcelona, 1978. 2 vols.
- SANCHEZ-ALBORNOZ, C., *L'Espagne Musulmane*. Espasa Calpe, 1973.
- STIENNON, J., *Paléographie du Moyen Age*. Armand Colin. París 1973.
- Varis autors, *La formació i expansió del feudalisme català. Actes del col·loqui organitzat pel Col·legi Universitari de Girona (8-11 gener de 1985). Homenatge a Santiago Sobrequés*. Estudi General, 5-6. Girona 1985-85.
- VILLANUEVA, *Viaje Literario*. Imp. Real Academia de la Historia. Madrid 1850. Vols. 12 y 13. Gerona.

TÍTOLS PUBLICATS

Girona abans de Girona (Prehistòria)
Per Eudald Carbonell i Enriqueta Pons

La fundació de la ciutat (Època romana)
Per Josep Maria Nolla

Comtes, vescomtes i bisbes (Època carolíngia)
Per Gabriel Roura

PROPERS TÍTOLS

Visigots, àrabs, hispanii i gironins (ss. VI-IX).
Per Miquel Barceló

L'apogeu medieval de Girona (1285-1360)
Per Christian Guilleré

Quaderns d'història de Girona és una col·lecció de llibres que posen a l'abast d'un públic ampli, de manera ordenada i rigorosa, tota la informació existent sobre el passat de la ciutat. Els millors especialistes de cada període hi ofereixen el resultat de noves investigacions i obren nous camins a la interpretació sobre els orígens de l'àrea urbana de Girona. La col·lecció aplega una valuosa informació gràfica, en bona part poc coneguda.

Documente d'història de Girona

El 12 de febrer de 1717, el rei Felip V va signar el Decret de Nova Planta, que suprimia les lleis i costums locals dels territoris reconquerits a Espanya.

El 1717, el rei Felip V va signar el Decret de Nova Planta, que suprimia les lleis i costums locals dels territoris reconquerits a Espanya.

El 1717, el rei Felip V va signar el Decret de Nova Planta, que suprimia les lleis i costums locals dels territoris reconquerits a Espanya.

El 1717, el rei Felip V va signar el Decret de Nova Planta, que suprimia les lleis i costums locals dels territoris reconquerits a Espanya.

El 1717, el rei Felip V va signar el Decret de Nova Planta, que suprimia les lleis i costums locals dels territoris reconquerits a Espanya.

El 1717, el rei Felip V va signar el Decret de Nova Planta, que suprimia les lleis i costums locals dels territoris reconquerits a Espanya.

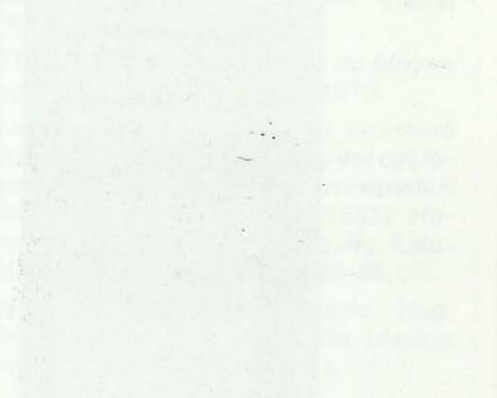
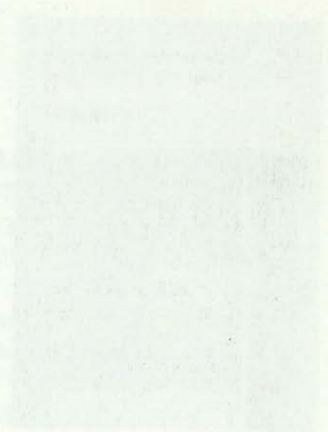
El 1717, el rei Felip V va signar el Decret de Nova Planta, que suprimia les lleis i costums locals dels territoris reconquerits a Espanya.

El 1717, el rei Felip V va signar el Decret de Nova Planta, que suprimia les lleis i costums locals dels territoris reconquerits a Espanya.

El 1717, el rei Felip V va signar el Decret de Nova Planta, que suprimia les lleis i costums locals dels territoris reconquerits a Espanya.

El 1717, el rei Felip V va signar el Decret de Nova Planta, que suprimia les lleis i costums locals dels territoris reconquerits a Espanya.

El 1717, el rei Felip V va signar el Decret de Nova Planta, que suprimia les lleis i costums locals dels territoris reconquerits a Espanya.

El 1717, el rei Felip V va signar el Decret de Nova Planta, que suprimia les lleis i costums locals dels territoris reconquerits a Espanya.

Gabriel Roura i Güibas (Figueres, 1932). Va seguir els estudis eclesiàstics i el 1976 es llicencià en Història Medieval per la secció de Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona. Va ser auxiliar de l'arxiu Diocesà de Girona des del 1975 i el 1980 passà a l'Arxiu Capitular. És vocal diocesà en el Secretariat Interdiocesà de Custòdia i Promoció de l'Art Sagrat a Catalunya: SICPAS. Descobrí i ha publicat «Una nova versió de l'Epístola Farcida de Sant Esteve» (U.A.B., Col·legi Universitari de Girona, 1978). Ha col·laborat amb altres autors a la «Gran Geografia Comarcal de Catalunya» (vol. III); «Cornellà de Terri, pregonis i estudis» i «Girona i els seus barris». Ha donat seminaris de Paleografia i Diplomàtica al Col·legi Universitari de Girona i a l'Institut Municipal d'Història de Barcelona, a compte del departament d'Història Moderna de la U.A.B.

Diputació
de Girona

Ajuntament de Girona